Gregorios ho Palamas

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 70
ΤΕΥΧΟΣ 715

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
1987

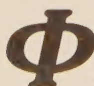
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

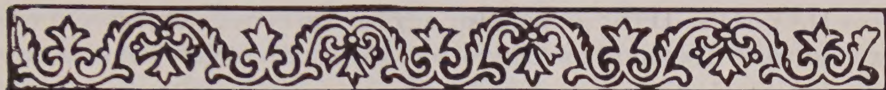
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Μ. ΠΡΩΤΟΠΡ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ. ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΕΤΟΣ 70, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987, ΤΕΥΧΟΣ 715

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φωτο στοιχειοθεσία
Ἐκτύπωση – βιβλιοδεσία «Μέλισσα»
Ἀσπροβάλτα Θεσ/νίκης τηλ. (0397) 23 313 - Θεσ/νίκη (031) 731 552

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
᾿Αριθ. Πρωτ. 446

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΕΠΙ Τῼ ΝΕῼ ΕΝΙΑΥΤῼ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Ο
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ
Πρός
τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,
Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ᾿Αγαπητά,

«Διαβάς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν»[1].

Ἤδη, εὐδοκίᾳ καί Χάριτι Θεοῦ, εἰσήλθομεν εἰς τόν Νέον ᾿Ενιαυτόν τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου.

Ὕψιστον καί ἱερόν καθῆκον ἅπαντες ἔχομεν, ὅπως ἐκ μέσης ψυχῆς εὐχαριστήσωμεν τόν ἐν Τριάδι Θεόν καί Δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ διά τάς πολλαπλάς πρός ἡμᾶς εὐεργεσίας Του, τάς φανεράς καί τάς ἀφανεῖς, τάς πνευματικάς καί τάς ὑλικάς, ἅτινας ἀφθόνως ἐπεδαψίλευσεν ἡμῖν κατά τό ἀπελθόν ἔτος, ἅμα δέ, καί νά ἐκζητήσωμεν παρ' Αὐτοῦ, μετά συντριβῆς καρδίας, τήν συγγνώμην διά τά παραπτώματα ἡμῶν τά ἑκούσια καί τά ἀκούσια εἰς ἅτινα ὑποπέσαμεν κατ' αὐτό.

᾿Επιτακτική ἀνάγκη καθίσταται, ὅπως τόν ἀρξάμενον, ἤδη, νέον ᾿Ενιαυτόν ἀφιερώσωμεν εἰς ᾿Εκεῖνον Ὅστις περιπαθῶς ἠγάπησε τήν φιλτάτην ἡμῶν πατρίδα ῾Ελλάδα, Μέγιστον ἐν ᾿Αποστόλοις ᾿Απόστο-

1. *Πράξεις τῶν ᾿Αποστόλων* 16, 9

λον ΠΑΥΛΟΝ, Ὅστις μή φεισθείς μόχθων καί θυσιῶν ὤργωσε διά τοῦ πνευματικοῦ Του ἀρότρου ἅπαντα τόν Ἑλλαδικόν χῶρον καί ἔσπειρεν ἐν αὐτῷ ἀφειδῶς τόν ἀνεκτίμητον καί σωτήριον Εὐαγγελικόν σπόρον, ἱδρύσας συνάμα Ἀποστολικάς Ἐκκλησίας, ὡς τῶν Φιλίππων, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Βερροίας, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου, τῆς Νικοπόλεως καί τῆς Κρήτης, ἀποστείλας εἰς πλείστας ὅσας ἐξ Αὐτῶν θεοπνεύστους Ἐπιστολάς, δι' ὧν οὐχί μόνον ἐνουθέτει Ταύτας, ἀλλά καί διεθνῶς τάς κατέστησε γνωστάς δι' αὐτῶν.

Ὁποῖος ὅμως ὑπῆρξεν ὁ Παῦλος; Ἰδού, πῶς ὁ ἴδιος παρουσιάζει ἑαυτόν.

«ΠΑΥΛΟΣ κλητός Ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διά θελήματος Θεοῦ»[2]. Ὁ «ἐκ γένους Ἰσραήλ καί τῆς φυλῆς Βενιαμίν... καί κατά νόμον Φαρισαῖος»[3]. Ὠνομάζετο Σαούλ, ἤ ἐπί τό ἑλληνοπρεπέστερον Σαῦλος. Ἐγεννήθη ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος. «Ἄνθρωπός εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεύς...ἀνατεθραμμένος δέ ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ παρά τούς πόδας τοῦ σοφοῦ Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατά ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτής ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ»[4]. «..Ὧ λατρεύω ἀπό προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει»[5]. Ἐπί πλέον Ῥωμαῖος καί «γεγέννημαι»[6], κληρονομήσας τήν ἰδιότητα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἀπό Πατρός μου.

Ὡς Ἰουδαῖος δέ τῆς διασπορᾶς κατεῖχεν ὡς δευτέραν μητρικήν του γλῶσσαν τήν Ἑλληνικήν. Ἐγένετο γνώστης, ὅσον ἐλάχιστοι τῆς Ἰουδαϊκῆς Θεολογίας, κατεῖχε δέ τά ἐφόδια ἄριστα κατηρτισμένου νομοδιδασκάλου καί δεξιωτάτου χειριστοῦ τῆς ῥαββινικῆς διαλεκτικῆς. Ἐτύγχανεν ἐπίσης γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καί φιλολογίας. Ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς Του καί τῇ ἀνεπαναλήπτῳ δημηγορίᾳ Του ἐπί τοῦ Ἀρείου Πάγου παραθέτει γνώμας ἐκ τῶν διαφόρων ποιητῶν, ὡς «φθείρουσιν ἤδη χρηστά ὁμιλίαι κακαί»[7] καί τό «Ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καί κινούμεθα καί ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· τοῦ γάρ καί γένος ἐσμέν»[8]. Τό τοιοῦτον χωρίον ἀπαντᾷ, τόσον

2. *Α΄ Κορινθίους* 1. 1.
3. *Φιλιππησίους* 3, 5.
4. *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* 21, 39 καί 22, 33.
5. *Α΄ Τιμόθεον* 1,3.
6. *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* 22, 28.
7. *Α΄. Κορινθίους* 15, 33.
8. *Πράξεις Ἀποστόλων* 17, 28.

εἰς τόν ποιητήν Ἄρατον, ὅσον καί εἰς τόν Κλεάνθην.

Ἦτο κεκοσμημένος παρά Θεοῦ ὑπό πλείστων προσόντων, διό καί «σκεῦος ἐκλογῆς», ἐχαρακτηρίσθη ὑπό τοῦ καλέσαντος τοῦτον ἐν τῷ Ἀποστολικῷ ἀξιώματι Κυρίου. «Εἶπε δέ πρός Αὐτόν», δηλ. τόν Ἀνανίαν «ὁ Κύριος· πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, «δηλαδή ὁ Σαούλ», τοῦ βαστάσαι τό ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καί βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραήλ»[9].

Τό ἐκλεκτόν τοῦτον ὄργανον τῆς Θείας Προνοίας κατέστη διαπρύσιος Κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, τό ὁποῖον ἔλαβε «δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ»[10] καί τό Ὁποῖον ἐκήρυξε ἀνά τόν τότε γνωστόν κόσμον κατά τάς τέσσαρας Αὐτοῦ περιοδείας.

Χαρακτηριστικῶς γράφει περί αὐτοῦ ὁ Ἱερός ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ: «Οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι λειμῶνα ἀρετῶν καί παράδεισον πνευματικόν καλέσας τήν Παύλου ψυχήν... Ὅς οὐ Πατρίδα καί συγγενεῖς ἀφῆκεν, ἀλλ' αὐτόν τόν κόσμον διά τόν Ἰησοῦν, μᾶλλον δέ αὐτόν τόν οὐρανόν, καί τόν οὐρανόν τοῦ οὐρανοῦ ὑπερεῖδε, καί ἕν μόνον ἐζήτει, τοῦ Ἰησοῦ τήν ἀγάπην»[11].

Εἰς τήν δευτέραν δι' Αὐτόν ὁμιλίαν Του, γράφει, «Ἐν τούτῳ φοβερόν ἦν μόνον καί φευκτόν, τό προσκροῦσαι Θεῷ, ἕτερον δέ οὐδέν· ὥσπερ οὖν ποθεινόν ἄλλο τι, ὡς τό ἀρέσαι Θεῷ». Ἐφοβεῖτο δηλαδή καί ἀπέφευγε, τό νά ἀντιταχθῇ εἰς τόν Θεόν, ὅπως δέν ἐπόθει ἄλλο τι, παρά τό νά ἀρέσῃ εἰς τόν Θεόν.

Πανευτυχής τυγχάνει ἡ ἔνδοξος πατρίς ἡμῶν, διότι αὕτη πρώτη ἐξ ἁπασῶν τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης ἐδέχθη τήν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐνδόξου Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου.

Εὑρισκομένου εἰς τήν Τρῳάδα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατά τήν ὥραν τῆς νυκτός, τῷ ἐνεφανίσθη ἐν ὀπτασίᾳ, «Ἀνήρ τις ἦν Μακεδών ἑστώς παρακαλῶν αὐτόν καί λέγων· Διαβάς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν»[12]. Εὐθύς ἀμέσως ὁ πτερωτός τῆς Οἰκουμένης Ἀπόστολος ἔρχεται ἐν Αὐτῇ, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τόν διακαῆ πόθον τῶν Ἑλλήνων τόν ὁποῖον τοῦ ἐγνώρισεν κατά τήν ὀπτασίαν ὁ «Ἀνήρ τις Μακεδών». Προβαίνει ἀμέσως εἰς τήν ἵδρυσιν Ἐκκλησιῶν καθ'

9. *Πράξεις Ἀποστόλων* 9, 15.

10. *Γαλάτας* 1, 12.

11. Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία Α΄ εἰς τόν Ἀπόστολον Παῦλον* PG 50B, 473-477.

12. *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* 16, 9.

ἅπαντα τόν Ἑλληνικόν χῶρον, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τῶν Φιλίππων, ἵνα ἐπακολουθήση ἡ ἵδρυσις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἱστορικῇ καί ἐνδόξῳ πόλει τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Θεσσαλονικεῖς μετ' ἀνεκλαλήτου χαρᾶς ἐδέχθησαν τόν Οὐρανοβάμωνα Ἀπόστολον Παῦλον καί ἐνεστερνίσθησαν τήν ὄντως Θείαν Διδασκαλίαν Του. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἀντιζηλία καί ἡ ἐχθρότης τῶν Ἰουδαίων ἐνεφάνισε τοῦτον καί τούς συνεργάτες Αὐτοῦ, ὡς κοινωνικούς ταραχοποιούς καί ἀνατροπεῖς καί τούς ἠνάγκασαν νά ἐγκαταλείψωσι τήν Θεσσαλονίκην καί ἐν συνεχείᾳ τήν Βέρροιαν διά τούς αὐτούς λόγους. Τήν φροντίδα τῶν Ἐκκλησιῶν Αὐτῶν ἐνεπιστεύθη εἰς τούς δύο Συνεργάτας Του, Τιμόθεον καί Σίλαν καί Οὗτος κατῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Παρά τήν σθεναράν ἀντίδρασιν τῶν Ἰουδαίων τό ἔργον Του ἀπέδωκε καρπούς ἐν Θεσσαλονίκῃ,ὡς καί ἀλλαχοῦ, καί ἀπέστειλεν ἐκ Κορίνθου τάς δύο ἄκρως συγκινητικάς εἰς περιεχόμενον καί λίαν ἐποικοδομητικάς Ἐπιστολάς πρός τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά αὐτοῦ ἐν Θεσ/νίκῃ τέκνα, ἅτινα καί ἐπαινεῖ διά τήν ἐμμονήν των ἐν τῇ Χριστιανικῇ πίστει.

Οὐδείς ἐξ ἡμῶν θά λησμονήσῃ ποτέ τήν ἰδιαιτέραν ἀγάπην καί μέριμναν τοῦ μεγίστου καί κορυφαίου Ἀποστόλου Παύλου πρός τήν Ἑλλάδα. Ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ἡ Στερεά, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀττική, ἡ Ἤπειρος καί ἡ Κρήτη, εὐηγγελίσθησαν τόν Χριστόν ὑπό τοῦ Θείου Παύλου καί ἠξιώθησαν τῆς Ἀποστολικῆς του εὐλογίας. Δέν ἐδίδαξε μόνον τό ὕψος τῆς ἀρετῆς, ἀλλά ὑπέδειξε συγχρόνως καί τό μέσον καί παρέχει τήν δύναμιν νά ἐγερθῶσι καί νά λυτρωθῶσι καί ἐκεῖνοι εἰσέτι, οἵτινες ἔφθασαν εἰς τό ἔσχατον σημεῖον τῆς διαφθορᾶς καί ἐξαχρειώσεως.

Ἐδίδασκε καί ὁ κράτιστος τῶν Φιλοσόφων Σωκράτης τήν ἠθικήν, ἀλλ' ὅπως ὁμολογεῖ καί αὐτός ὁ Βολταῖρος, δέν εἶχε τήν δύναμιν καί δέν κατώρθωσεν οὐδέ τῶν γειτόνων του τά ἤθη νά διορθώσῃ. Ἐνῷ ἡ θρησκεία τοῦ Ἐσταυρωμένου καί Ἀναστάντος Κυρίου, προσκαλοῦσα εἰς σωτηρίαν καί τούς μεγαλυτέρους ἁμαρτωλούς παρέχει ὡς μέσον καθαρμοῦ καί διορθώσεως τήν μετάνοιαν.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔδωκε τήν μάχην τοῦ Πνεύματος κατά τῆς ὕλης, τήν ὁποίαν ἐξεπροσώπει ὁ γεγηρασμένος ἤδη κόσμος τῶν εἰδώλων καί τῆς ἀρνησιθέου ψευδοφιλοσοφίας καί ἐξῆλθεν ἐκ ταύτης νικητής καί θριαμβευτής διά τῆς δυνάμεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀπεκάλυψε τόν μέχρι τότε διά τούς πολλούς «Ἄγνωστον Θεόν», καί ὡδήγησε μυριάδας ἀνθρώπων πλησίον Του, πλεῖστοι δέ ὅσοι ἐξ αὐτῶν μέ πρῶτον, τόν «πρῶτον μετά τόν Ἕνα», Παῦλον,

κατά τόν εὔστοχον χαρακτηρισμόν τοῦ Ἐγκωμιαστοῦ Του, Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, προέβησαν εἰς θυσίαν καί αὐτῆς ταύτης τῆς πολυτίμου ζωῆς των χάριν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος ΠΑΥΛΟΣ, κατά τόν εὔστοχον χαρακτηρισμόν τοῦ Findlay, ὑπῆρξεν «Καρδία πυρίνη. Τό πῦρ σφοδροῦ συναισθήματος καί φαντασίας, ὅπερ συνεχώνευεν εἰς ἕν, τάς μυστικάς Του ἐνοράσεις καί τάς λογικάς Του συλλήψεις· ἡ λεπτή Του εὐαισθησία, ἡ ἀποφασιστική Του θέλησις, ἡ ἀνδρική Του εἰλικρίνεια, τό θάρρος, ἡ πατρική Του τρυφερότης, ἡ ζωηρότης Του, ἡ εὐστροφία Του καί ἡ εὐθυμολογία Του, ὁ πλούσιος ἀνθρωπισμός Του καί ἡ ὀξεῖα ἠθική παρατηρητικότης Του, ἡ δεξιότης καί ἑτοιμότης Του, τό ὀργανωτικόν Του πνεῦμα καί ἡ ἔμφυτος δύναμις τοῦ ἄρχειν, καί τό ἰσχυρόν καί δημιουργικόν, καίτοι οὐχί εὔκολον χάρισμα τοῦ ἐκφράζεσθαι, ὅπερ ἐπρομήθευε τό κατάλληλον ἔνδυμα, τό πρωτότυπον ἐξ ἴσου πρός τάς ἰδέας, τάς ὑπ' αὐτοῦ καλυπτομένας. Ἅπασαι αὗται αἱ ἰδιότητες καί δυνάμεις συνέτρεξαν εἰς τό νά ἀναδείξωσι τόν Ἀπόστολον τῶν Ἐθνῶν, τόν Ἀρχιτέκτονα τῆς ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ καί τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας»[13].

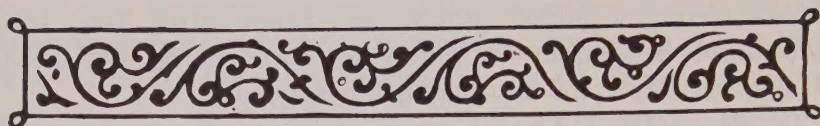
Ἰδού δέ τό συμπέρασμα εἰς τό ὁποῖον κατέληξεν περί τό τέλος τῆς ζωῆς του, ὁ πολύς Ἀστρονόμος καί Φυσικός, SIR EDDINCTON, (Σέρ Ἔντιγκτον) ὁ ἀνακαλύψας ὡς γνωστόν τόν περίφημον νόμον τῆς Ἐντροπείας καί πλείστους ὅσους ἄλλους: «Ὁ ἄγνωστος Κύριος εἶναι ὁ γνωστός Δημιουργός καί Κυβερνήτης τοῦ κόσμου· ὁ γνωστός εἰς ἅπαντας τούς ἔχοντας ὑγιεῖς πνευματικούς ὀφθαλμούς, ἵνα βλέπωσι πέραν τῶν φυσικῶν φαινομένων τόν πνευματικόν κόσμον, τόν ὁποῖον ἐπίστευσαν καί ἐπόθησαν τά ἐκλεκτότερα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος καί τόν ὁποῖον μόνον πνεύματα ἀμφιβόλου ἀξίας, θεληματικῶς καί πεισμόνως ἠθέλησαν νά ἀγνοήσωσι»[14].

Διάπυρος πρός τόν ἐν Τριάδι Θεόν εὐχέτης

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ὁ Θεσσαλονίκης ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

Νέον Ἔτος 1987

13. Findlay ἐν Dict. Billique, τόμ. III, σ. 699.
14. Ἡ Ἐπιστήμη ὁμιλεῖ, Ἔκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων ΖΩΗ.

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΜΗΜΥΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΥΡΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ Α. ΣΑΡΤΖΕΤΑΚΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΤΟΥΣ 1987

(*Ἀθήνα, 31 Δεκεμβρίου 1986*)

Ἑλληνίδες καί Ἕλληνες,

Μέ ἰδιαίτερη χαρά ἀπευθύνω πρός ὅλους σας, Μακεδόνες καί Θράκες, Ἠπειρῶτες καί Θεσσαλούς, Στερεολλαδίτες καί Πελοποννησίους, κατοίκους τῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου καί τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, Δωδεκανησίους καί Κρητικούς, μέ τήν εὐκαιρία τοῦ νέου ἔτους 1987 τίς πιό ἐγκάρδιες καί θερμές εὐχές μου.

Κάθε καινούργιος χρόνος ὡς συμβολική ἀφετηρία ἑνός νέου ξεκινήματος ἐπιβάλλει, ὅπως στόν καθένα μας ἔτσι καί στό ἐθνικό μας σύνολο, τήν ἀπογραφή τοῦ παρόντος καί τήν ὁριοθέτηση τῶν φιλοδοξιῶν μας γιά τό μέλλον. Τό πρῶτο, διότι μόνον μέ τά δεδομένα τοῦ παρόντος ἠμποροῦμε νά ἀτενίσουμε μέ τρόπο πραγματιστικό τό μέλλον. Τό δεύτερο, διότι κατ' ἐξοχήν ἡ πορεία μιᾶς ἐθνικῆς κοινότητας, γιά νά εἶναι ἐπιτυχής, προϋποθέτει τόν προγραμματισμό. Καί ὁ προγραμματισμός, γιά νά μήν εἶναι ἐξωπραγματικός, πρέπει νά γίνεται ἐν ὄψει τῶν δυνατοτήτων πού ὑπάρχουν. Ἀλλά βεβαίως καί τῆς θελήσεώς μας νά ἀναπτύξουμε καί νά διευρύνομε τίς δυνατότητές μας αὐτές. Καί εὐτυχῶς γιά τήν μοίρα τοῦ τόπου αὐτοῦ, ὑπάρχουν περιθώρια πρός τοῦτο εὐρύτατα.

Ἑλληνίδες καί Ἕλληνες,

Ὡς πρῶτος πολίτης τῆς χώρας αὐτῆς ἐκφράζω τήν εὔλογη ὑπερηφάνεια, τήν ὁποία ὅλοι οἱ Ἕλληνες αἰσθανόμεθα, διότι κατά τό ἔτος, πού λήγει σήμερα, ἐσημειώσαμε βήματα θετικά, ἐπροοδεύσαμε, πρός τήν κατεύθυνση τῆς ἐναρμονίσεως τῆς ἐξωτερικῆς μας συμπεριφορᾶς πρός ὅ,τι συνθέτει ἀπό τά πανάρχαια χρόνια καί μέχρι σήμερα, ἐπί ὁλόκληρες χιλιετηρίδες τώρα χωρίς διακοπή, τό ἑλληνικό ἦθος: δηλ. τήν πραότητα καί τήν ἠπιότητα, πού μόνον

αὐτές κατεργάζονται κατά τρόπον ἀποτελεσματικό τήν τόσο ἀναγκαία γιά τήν κοινωνική εἰρήνη, μετριοπάθεια.

Καί ὅταν ἀναφέρομαι σέ βήματα θετικά δέν ἐννοῶ βεβαίως τό γεγονός, ὅτι ἀπό τήν χώρα μας ἔλειψαν τά κρούσματα βίας καί τρομοκρατίας καί ἄλλα εἰδεχθή παρεπόμενα ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, πού μαστίζουν ἄλλες κοινωνίες καί ἄλλες χῶρες, ἀκόμη καί ἐγγύτατα πρός τήν ἰδική μας. Διότι τέτοια κρούσματα ἐδῶ, στήν Ἑλλάδα μας, δέν ἀνεφάνησαν ποτέ, τουλάχιστον σέ ἀνησυχητικό βαθμό. Καί δέν ἀνεφάνησαν, διότι ἀποκλείονται ἀπό τήν πνευματική ἀτμόσφαιρα τῆς χώρας αὐτῆς, πού κατεργάσθηκαν οἱ χιλιετηρίδες! Πράγματι, κάθε πράξη, ἀκόμη καί ἡ τυπικώτερον ὑλική, ἀνευρίσκει τήν ἄρρητη ἀντιστοιχία της πρός ἕνα πνευματικό ἐνέργημα. Ἀλλά τά πνευματικά ἐνεργήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξαν πάντοτε προσανατολισμένα στό φῶς. Τό φῶς πού ἀναδίδει ἡ ἀπαράμιλλη ἑλληνική παιδεία, μέ ὄργανο θαυμαστό τήν εὐλογημένη ἑλληνική μας γλώσσα, τήν ὁποία καί ἔχουμε χρέος νά σπουδάζουμε σέ ὅλη τήν διαχρονική της ἐξέλιξη. Ἀπαράμιλλη, ὅπως ἀποδεικνύει καί τό γεγονός, ὅτι ἡ ἑλληνική λέξη «παιδεία» - τήν ὁποία ἀσφαλῶς χωρίς περίσκεψη ἀντικαθιστοῦν μερικοί, κατά τά τελευταία χρόνια, μέ ξενόφερτες ἀλλά καί κακόηχες ἀπεικονίσεις - δέν εὑρίσκει κατά τήν νοηματική της εὐρύτητα καμμιά ἀντίστοιχη λέξη, σέ καμμιά ἄλλη γλώσσα τοῦ κόσμου! Ἑλληνική παιδεία, πού συνετέλεσε στή συνέχεια πρωτευόντως, μέ τούς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, στήν διαμόρφωση τῶν δογμάτων τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία καί κατ' οὐσίαν μέ τήν πίστη πού ἐνέσπειρε, ἔσωσε τόν ἀνθρώπινο πολιτισμό ἀπό τίς ἐπιδρομές τῶν βαρβάρων, μέ κύριο πρωταγωνιστή ἐπί μιά ὁλόκληρη χιλιετηρίδα καί πάλι τόν Ἑλληνισμό, ὑπό τήν πολιτειακή του συγκρότηση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔτσι ὁλόκληρη ἡ πνευματική μας παράδοση, πού ἀνεπτύχθη ἀπό τήν αἰδιόδοξη ἑλληνική σκέψη, καί προσδέχθηκε στή συνέχεια τά νάματα τῆς γλυκύτατης χριστιανικῆς διδασκαλίας, ὅπως διαμορφώθηκε με ἀκατάλυτη συμπόρευση, ἐπί αἰῶνες τώρα, Ἑλληνισμοῦ καί Ὀρθοδοξίας, ἀποκλείουν κατά τρόπον ἀληθῶς καταλυτικό τήν δυνατότητα εὐδοκιμήσεως στήν ἑλληνική μας κοινωνία τῶν κακῶν, πού πληθαίνουν σέ ἄλλες χῶρες. Δικαίως λοιπόν εἴμαστε ὑπερήφανοι, διότι ἡ Πατρίδα μας ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα χώρας, ὅπου βασιλεύει ζηλευτή πράγματι ἡσυχία καί κοινωνική γαλήνη. Καί μάλιστα ὑπό καθεστώς πλήρους ἐλευθερίας καί ἄψογης λειτουργίας τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, πράγμα πού εἶναι καί τό σπουδαιότερο, γιατί εἶναι καί τό δυσκολώτερο.

Ὡς θετικά βήματα προόδου κατά τό ἐπερχόμενο ἔτος σημειώνω κυρίως δύο: πρῶτον, τόν ὑποδειγματικό τρόπο διεξαγωγῆς τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν τοῦ Ὀκτωβρίου, κατά τίς ὁποῖες περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά ἐκλογῶν οἱασδήποτε μορφῆς στήν Πατρίδα μας, ἐπρυτάνευσε σέ πανελλήνια κλίμακα

τό Πνεῦμα τῆς ἤρεμης ἀντιπαραθέσεως καί τῆς πολιτισμένης προβολῆς τῶν ἀπόψεων τοῦ καθενός, χωρίς τίς γνωστές ὀξύτητες τοῦ παρελθόντος. Πράγμα πού ἐπέτρεψε καί τήν γνησιότερη ἔκφραση τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος. Ἀλλά πρό παντός θά ἤθελα, δεύτερον, νά ἐξάρω τό ἐξαιρετικό, σέ σχέση πάντοτε μέ τό παρελθόν, σημεῖο στό ὁποῖο προήχθη ἡ ἐθνική μας ὁμόνοια καί φιλαλληλία. Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἐπανειλημμένες καί ἐκορυφώθησαν προσφάτως μέ τήν διακηρυχθεῖσα ἐμμονή ὅλων τῶν πολιτικῶν παρατάξεων στήν ἀνάγκη τῆς ἀναπτύξεως κοινῆς πολιτικῆς στά θέματα ἰδίως Παιδείας, Ἐθνικῆς Ἄμυνας καί Ἐξωτερικῶν σχέσεων.

Ἑλληνίδες καί Ἕλληνες,

Αὐτό τό ἱκανοποιητικό ἐπίπεδο ἐθνικῆς ὁμονοίας καί ἀλληλεγγύης, στό ὁποῖο ἐφθάσαμε, ἠμποροῦμε καί ἐπιβάλλεται, στήν καινούρια χρονιά, νά τό ἐμπεδώσουμε καί νά τό ἐνδυναμώσουμε, ἀκόμη δέ καί νά τό διευρύνουμε. Τέτοια πορεία δέν ὑπηρετεῖ μόνον τά πάγια ἐθνικά μας συμφέροντα. Ἀλλά καί θά καταστήσει ἀποδοτικώτερη τήν προσπάθεια, στήν ὁποία ἀποδυθήκαμε γιά τήν ὑπερνίκηση τῶν σημερινῶν δημοσιονομικῶν καί οἰκονομικῶν μας ἐν γένει δυσχερειῶν· οἱ ὁποῖες καί, χωρίς νά ἀποτελοῦν τό ἐπιφαινόμενο μιᾶς κακῆς συγκυρίας περιστάσεων, ὀφείλονται κυρίως στίς διαρθρωτικές ἀδυναμίες τῆς οἰκονομίας μας, δηλ. στήν ὄχι σωστή δομή, ὀργάνωση καί λειτουργία τῶν ἐπιχειρήσεων καί τόν μή προσήκοντα προγραμματισμό τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως. Ἄς μή ξεχνᾶμε δε, ὅτι ἡ προσπάθειά μας αὐτή ἀναπτύσσεται σέ καιρούς ὅλη τήν ἀνθρωπότητα ὄχι χαρωπούς, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων καί πάμπολλες χῶρες, Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ἀκόμη καί μέ οἰκονομίες περισσότερο προηγμένες ἀπό τήν ἑλληνική, ἔλαβαν κατά πολύ σκληρότερα μέτρα ἀπό τά ἰδικά μας καί οἱ ἀντίστοιχοι λαοί ὑποβάλλονται μέ ἐγκαρτέρηση σέ πολλαπλάσιες θυσίες καί στερήσεις. Καί ἀκόμη, ὅτι οἱ δυσκολίες τῶν καιρῶν ἐπιτείνονται γιά τήν χώρα μας, ἐξ αἰτίας τῶν γνωστῶν συνθηκῶν, οἱ ὁποῖες ἐπιβάλλουν καί τήν ἀδιάκοπη ἐθνική μας ἐπαγρύπνηση.

Ἀκριβῶς, ἡ ἐθνική μας ὁμόνοια καί ἀλληλεγγύη, ἐάν πρόκειται, καί διότι θέλουμε, νά μή μείνει στό ἐπίπεδο φραστικῆς μόνον κενολογίας, ὑπαγορεύει, κατά τήν ἀνάπτυξη τῆς πανεθνικῆς προσπαθείας πρός ὑπερνίκηση τῶν σημερινῶν οἰκονομικῶν μας δυσκολιῶν, νά διακατεχόμαστε ὅλοι σέ μικρότερο βαθμό ἀπό πνεῦμα ταξικῶν ἀντιπαραθέσεων καί κλαδικῶν ἐπί μέρους διεκδικήσεων ἤ καί ἀκρίτου εὐδαιμονισμοῦ. Κυρίως, ὅμως, στίς οἰκονομικῶς πιό εὐποροῦσες τάξεις ἐπιβάλλει τό καθῆκον, νά ἀνταποκριθοῦν ἐνεργότερον στίς ἀνάγκες, ἀλλά καί τά μηνύματα τῶν καιρῶν, μέ τήν συνειδητοποίηση τῆς ἀληθείας, ὅτι δέν ἠμποροῦν οἱ ἴδιες νά εὐτυχοῦν, ὅταν καί τό ἐθνικό σύνολο δέν εὐημερεῖ. Ἡ ἀνάγκη στηρίξεως τῆς οἰκονομίας μας μέ αὐ-

ξηση τῶν παραγωγικῶν ἐπενδύσεων καί ἐκσυγχρονισμό τῆς δομῆς, ὀργανώσεως καί λειτουργίας τῶν ἐπιχειρήσεων καί τόν προσήκοντα προγραμματισμό τῆς δράσεώς των, ἀπό τήν μιά μεριά, καί ἡ αὔξηση τῆς παραγωγικότητας μέ καλλίτερη, συστηματικώτερη καί ἐντατικώτερη ἐργασία, ἀπό τήν ἄλλη, εἶναι, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη περίοδο τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, ἐπιτακτική σήμερα. Καί δέν ὑπάρχει ἄλλη ὁδός ἀπό τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης αὐτῆς, ἐάν θέλουμε νά ἀποφύγουμε τήν οἰκονομική μας ὑποτέλεια, ἡ ὁποία θά σημάνει καί τήν ἐθνική μας ὑποτέλεια, τήν ἀπώλεια τῆς ἐθνικῆς μας ἐνεξαρτησίας. Καί εἶναι δεδομένο, ὅτι κανένας Ἕλληνας δέν στέργει στό ἐνδεχόμενο αὐτό.

Ἑλληνίδες καί Ἕλληνες,

Τό δεδομένο αὐτό ὑπαγορεύει ἡ ἱστορία μας χιλιετηρίδων. Ὁ Ἑλληνισμός ἀπό τά πανάρχαια χρόνια ἀνύψωσε ὡς πρῶτο μέλημα τῆς πολιτειακῆς του συγκροτήσεως τήν ἐθνική του ἐλευθερία καί τίς συνακόλουθες, ἐθνική ἀκεραιότητα καί ἐθνική ἀνεξαρτησία. Παραλλήλως ὅμως ἀνύψωσε σέ περιωπή ἀκόμη καί λατρευομένης θεᾶς τήν εἰρήνη.

Ἀπό τά ἴδια ἰδανικά οἰστρηλατοῦνται, ὅπως πάντοτε, καί σήμερα οἱ ψυχές τῶν Πανελλήνων. Γι᾽ αὐτό καί ἡ Ἑλλάδα ἀκολουθεῖ σταθερῶς κατ᾽ ἐξοχήν φιλειρηνική πολιτική, ἐπιδιώκουσα τήν ἀνάπτυξη καί διατήρηση σχέσεων φιλίας καί συνεργασίας μέ ὅλες τίς χῶρες καί τούς λαούς τῆς γῆς, ἀνεξαρτήτως τοῦ πολιτειακοῦ ἤ κοινωνικοῦ συστήματος, ὑπό τό ὁποῖο διατελοῦν. Καί ἀκόμη περισσότερο, προέρχεται σέ ἀνάπτυξη ἤ ἐνίσχυση θέσεων καί πρωτοβουλιῶν, οἱ ὁποῖες μέ τό νά ὑπηρετοῦν ἐνεργότερον τά ἀνθρωπιστικά ἰδεώδη καί νά ἀνταποκρίνονται πληρέστερον στίς προσδοκίες ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς, γιά ἕνα εἰρηνικώτερο μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας, ἀναμφισβητήτως ἀνυψώνουν τό διεθνές γόητρο τῆς χώρας μας καί ἐπαυξάνουν τά αἰσθήματα σεβασμοῦ καί ἐκτιμήσεως, πού οἱ ἄλλοι τρέφουν γιά μᾶς.

Διατηροῦμε, ὅμως, παραλλήλως καί τήν ἀκατάβλητη θέληση νά διαφυλάξουμε εἰς τό ἀκέραιον τά ἐθνικά μας σύνορα ἐναντίον κάθε ξένης ἐπιβουλῆς, μέ ὁποιαδήποτε μορφή καί ἄν αὐτή ἐμφανίζεται. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἀπό τούς βορειοτέρους, τούς ἀγέρωχους Μακεδόνες καί Θράκες, οἱ ὁποῖοι ἐπί χιλιετηρίδες τώρα προμαχοῦν ὑπέρ Ἑλλάδος ἐλευθερίας, μέχρι καί τούς νοτιωτέρους, τούς ὑπερηφάνους Κρητικούς, δέν διαπραγματευόμαστε ποτέ καί μέ κανένα τά ἐθνικά μας σύνορα, οὔτε ἐνδίδουμε σέ δολερές καί καταγέλαστες ἀπόπειρες ἀμφισβητήσεως τῆς ἑλληνικῆς μας ταυτότητας καί ὑπονομεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ μας ἤθους, καθώς καί τῶν ἱερῶν καί ὁσίων πού συνθέτουν τόν ἑλληνικό τρόπο ζωῆς καί τήν ἑλληνική μας ψυχή.

Γρηγοροῦμε!

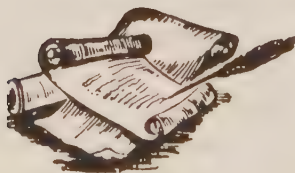
Αὐτό εἶναι τό μήνυμα, πού ἀπευθύνουμε πρός ὅλους: Πρός τούς γείτο-

νές μας, οἱ ὁποῖοι θά πρέπει νά κατανοήσουν, ὅτι οἱ ἀπειλές καί οἱ προκλήσεις, ὅπως αὐτή τοῦ προσφάτου ἐπεισοδίου τοῦ Ἔβρου, δέν μᾶς πτοοῦν. Πρός τούς φίλους καί συμμάχους μας, οἱ ὁποῖοι θά πρέπει νά σταθμίσουν τά ἀληθινά συμφέροντα τῆς συμμαχίας, τά ὁποῖα δέν ὑπηρετοῦνται μέ τήν θαλπωρή πού παρέχουν καί τήν ὑπόθαλψη ἐπιδρομέων, παραβατῶν κάθε κανόνος Διεθνοῦς Δικαίου καί κάθε ἐπιταγῆς ἀνθρωπίνης Ἠθικῆς. Πρός ὅλη τήν διεθνή κοινότητα, ἡ ὁποία θά πρέπει νά ἐπιβάλει, ἐπί τέλους, τήν ἐφαρμογή τῶν ἐπανειλημμένων ἀποφάσεων τῶν διαφόρων ὀργάνων της καί νά ἀποπέμψει ἔστω τώρα, μετά δωδεκάμισυ χρόνια βάρβαρης κατοχῆς μέ ἀνείπωτες ἀνθρώπινες τραγωδίες, τούς Τούρκους εἰσβολεῖς ἀπό τήν μαρτυρική Κύπρο. Γιά νά ἀποκατασταθεῖ, ἐπί τέλους, καί στήν γεωγραφική μας περιοχή ἀτμόσφαιρα γαλήνης καί ἠρεμίας, γιά ὅλους τούς λαούς, πού τίποτε στήν πραγματικότητα δέν τούς χωρίζει.

Ἑλληνίδες καί Ἕλληνες,

Μέ τήν καθαρότητα τῶν θέσεων αὐτῶν καί ἐπιδιώξεών μας, πού προδιαγράφουν τό μόνο ἀποδεκτό ἀπό τούς Ἕλληνες πλαίσιο ἐθνικῆς πορείας, καί μέ τήν πανεθνική προσπάθεια πρός ὑπερνίκηση τῶν σημερινῶν δυσκολιῶν, ἠμποροῦμε μέ κάθε αἰσιοδοξία καί ἐμπιστοσύνη νά ἀτενίζουμε τό μέλλον.

Μέ τήν βεβαιότητα αὐτή εὔχομαι εἰρηνικό τό νέο ἔτος 1987 καί σέ ὅλους σας ὑγεία καί προκοπή καί κάθε εὐτυχία, ἀτομική καί οἰκογενειακή.

Δρος Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου
Μητροπολίτου Μύρων

ΤΟ Δ΄ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ (ΑΝΤΑΛΕΙΑ - ΜΥΡΑ, 3-7 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1986)

Μέ πολλή σεμνοπρέπεια καί τάξη, καί μέ πολλαπλές ἐκδηλώσεις εὐλαβείας πρός τόν Ἅγιο καί προσοχῆς καί ἀγάπης πρός τούς μετασχόντας εἰς τό πρός τιμήν Του Συμπόσιο καί Προσκύνημα, πραγματοποιήθηκε καί φέτος τό Δ΄ κατά σειρά Διεθνές Συμπόσιο στήν Ἀντάλεια καί τά Μῦρα ἀπό 3 ἕως 7 Δεκεμβρίου.

Τήν εὐθύνη τῆς ὀργανώσεως τοῦ Συμποσίου καί τοῦ Προσκυνήματος εἶχε καί φέτος ἡ Διοργανωτική καί Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή σέ συνεργασία μέ τό Πρακτορεῖο Orion Tour, τό ὁποῖο καί ἐπιμελήθηκε γιά τό ὅλο ἔργο καί σ' ὅλες του τίς λεπτομέρειες.

Στή μεγάλη αὐτή ἐκδήλωση γιά τόν Ἅγιο Νικόλαο ἔλαβαν μέρος οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Τοπικῶν Ἀρχῶν, πολλοί τοῦρκοι καθηγηταί καί ἐρευνηταί καί γύρω στούς διακόσιους σύνεδροι καί προσκυνηταί ἀπό τήν Πόλη μας καί ἀπ' ὅλο τόν κόσμο. Ἀπό τήν Πόλη παρέστησαν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μύρων κ. Χρυσόστομος, σάν ἐπιτόπιος Ἱεράρχης καί σάν μέλος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς ἐπίσης καί οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Κολωνίας κ. Γαβριήλ, Πέργης κ. Εὐάγγελος καί Περγάμου κ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Καθηγητής πανεπιστημίου, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Εὐδοκιάδος κ. Γεώργιος Βάγκνερ μέ τή συνοδεία του, ὁ Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Σικάγου κ. Ἰάκωβος ἐπί κεφαλῆς ὁμάδας κληρικῶν καί λαϊκῶν ἀπό τήν Ἀμερική, ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Κρατείας κ. Γεννάδιος ἐξ Ἰταλίας, ὁ Μ. Οἰκονόμος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου κ. Μελέτιος Σακκουλίδης, ὁ Τριτεύων τῶν Πατριαρχικῶν Διακόνων κ. Χρυσόστομος, οἱ καθηγηταί τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἰωάννης Ἀναστασίου καί Γεώργιος Στογιόγλου καί ὁ πανεπιστημιακός βοηθός κ. Δημήτριος Κατσίκας ἐπί κεφαλῆς 40μελοῦς ὁμίλου φοιτητῶν καί προσκυνητῶν ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅμιλος κληρικῶν καί λαϊκῶν προσκυνητῶν ἐξ

Ἀθηνῶν μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Γενικόν Ἀρχιερατικόν Ἐπίτροπον τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως Περιστερίου Αἰδεσιμολ. π. Πολύευκτον Σελιάχαν, καί ὅμιλος προσκυνητῶν μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Ἐντιμ. κ. Λάζαρον Ἐφραίμογλου, Πρόεδρον τοῦ Ἐμπορικοῦ καί Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν.

Στίς ἐκδηλώσεις αὐτές τοῦ Συμποσίου καί τοῦ Προσκυνήματος ἔλαβαν ἐπίσης μέρος προσκυνηταί ἀπό τή Δυτική Γερμανία καί τήν Αὐστρία μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Βυζαντινολόγο Καθηγ. κ. E. Suttner καί τοῦρκοι καί ξένοι δημοσιογράφοι καί ἀνταποκριταί πρακτορείων καί φωτορεπόρτερς, κλιμάκιον τῆς Τουρκικῆς Τηλεοράσεως, ἡ ὁποία καί μετέδωσε σκηνές ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ Συμποσίου καί ἀπό τήν Θεία Λειτουργία στά Μῦρα, ὡς ἐπίσης καί ἐκπρόσωποι τοῦ Τηλεοπτικοῦ Συστήματος BBC.

Ἀπό τήν Πόλη μας μετέσχον περί τούς 80 ὁμογενεῖς μεταξύ τῶν ὁποίων καί μέλη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Χορωδίας τοῦ Συνδέσμου Μουσικοφίλων μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Ἄρχοντα Πρωτοψάλτην τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κ. Λεωνίδα Ἀστέρη.

Ἡ ἔναρξη τοῦ Συμποσίου ἔγινε τό πρωΐ τῆς 4ης Δεκεμβρίου μέ πρῶτον ὁμιλητή τόν βοηθό Νομάρχη τῆς Πόλεως τῆς Ἀντάλειας κ. Taner Günkurt, ἐκπροσωποῦντα τόν Ἐξοχ. Νομάρχην κ. Bahaeddin Güney, κωλυθέντα λόγῳ τῆς παρουσίας Ὑπουργῶν στήν Ἀντάλεια. Στή συνέχεια τό Συμπόσιο χαιρέτησε ὁ Δήμαρχος τῆς Πόλεως κ. Yener Ulusoy καί ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Χρυσόστομος.

Ἀμέσως μετά ἄρχισαν οἱ ἐπιστημονικές ἀνακοινώσεις 12 τόν ἀριθμόν ἀπό τίς ὁποῖες 7 ἦσαν ξένων καί 5 τούρκων καθηγητῶν καί ἐρευνητῶν. Μεταξύ τῶν ξένων σημειώνονται οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Εὐδοκιάδος κ. Γεωργίου Βάγκνερ, τοῦ Καθηγ. κ. Ἰωάννου Ἀναστασίου καί τοῦ Βοηθοῦ κ. Δημητρίου Κατσίκα. Ἐκ τοῦ ὁμίλου τῆς Ἀμερικῆς μίλησε ἡ Ἑλληνο-αμερικανίδα ἐρευνήτρια κα Ἀγγελική Χήρω.

Τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας μέρας ἀντιπροσωπευτικός ὅμιλος τῶν συνέδρων μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Μητροπολίτην Μύρων κ. Χρυσόστομον ἔγινε μέ φιλοφροσύνη δεκτός εἰς τήν Μεγάλην Αἴθουσαν τῆς Νομαρχίας ἀπό τόν Ἐξοχ. Νομάρχη κ. Bohaeddin Güney, στόν ὁποῖο ὁ Σεβ. Μητροπολίτης ἔδωκε τιμητικό ἐπίχρυσο πλακίδιο τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς εἰς ἔκφραση εὐχαριστιῶν γιά τή συμβολή του στίς ἐκδηλώσεις γιά τόν Ἅγιο Νικόλαο. Ὁ κ. Νομάρχης ἀντίστοιχα ἔδωκε ἀνάλογο πλακίδιο στό Μητροπολίτη κ. Χρυσόστομο Κωνσταντινίδη, στό ὁποῖο ἐκφράζονται οἱ εὐχαριστίες τῆς Νομαρχίας Ἀντάλειας γιά τή προσφορά του ὑπέρ τοῦ Συμποσίου καί τοῦ Τουρισμοῦ τῆς Χώρας.

Τό βράδυ τῆς ἴδιας μέρας ὁ κ. Νομάρχης πρόσφερε δεξίωση, αὐτοπροσώπως παραστάς, σ' ὅλους τούς συνέδρους στίς μεγαλοπρεπεῖς αἴθουσες τοῦ νέου κτηρίου Ἰδιωτικῆς Διοικήσεως, ὅπου καί διεξήχθη τό Συμπόσιο. Στή δεξίωση ἔλαβαν μέρος καί ἐκπρόσωποι τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν καί ἐκλεκτοί προσκεκλημένοι ἀπό τήν Ἀντάλεια.

Τήν ἑπομένη οἱ σύνεδροι καί προσκυνηταί ξεναγήθηκαν στούς ἀρχαιολογικούς χώρους τῆς Πέργης, τῆς Ἀσπένδου, τῆς Σίδης καί τῆς Ἀλάνιας. Τό βράδυ τῆς ἴδιας μέρας δόθηκε τό ἐπίσημο δεῖπνο τοῦ Συμποσίου στό ὁποῖο παρέστησαν ὁ Βοηθός Νομάρχης καί ὁ Βοηθός Δήμαρχος καί ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ μετασχόντες στίς ἐκδηλώσεις. Στή διάρκεια τοῦ δείπνου στό Δήμαρχο κ. Yener Uluson δόθηκε διά χειρός τοῦ Μητροπολίτου Μύρων τιμητικό πλακίδιο γιά τή συμβολή του στίς ἐκδηλώσεις τοῦ Ἁγίου Νικολάου καί προσφέρθηκαν ἀπό μέρους τοῦ κ. Δημάρχου τῆς Πόλεως ἐπίχρυσα πλακίδια ἀναγνωρίσεως τῶν προσφορῶν των στίς ἐκδηλώσεις τοῦ Ἁγίου, στό Μητροπολίτη Μύρων κ. Χρυσόστομο, στό Μητροπολίτη Πέργης κ. Εὐάγγελο, στόν Ἐπίσκοπο Σικάγου κ. Ἰάκωβο, στόν Αἰδεσιμολ. Πρωτοπρεσβύτερο ἐξ Ἀμερικῆς κ. Μιλτιάδη Εὐθυμίου, στόν Καθηγ. κ. Ἰωάννη Ἀναστασίου, στόν αὐστριακό Καθηγ. κ. E. Suttner, στόν Γενικό Γραμματέα τοῦ Συμποσίου κ. Sümer Atasoy, στό Πρακτορεῖο Orion, στό Διευθυντή Τουρισμοῦ τῆς Πόλεως Ἀντάλειας, στόν Διευθυντή τοῦ Μουσείου καί σέ ἄλλους ἐπισήμους. Εἰς ὅλους δέ τούς μετασχόντας στό Συμπόσιο καί Προσκύνημα προσφέρθηκε ἀπό τήν Διοργανωτική Ἐπιτροπή καλλιτεχνικό Δίπλωμα συμμετοχῆς στό Συμπόσιο.

Τήν κυριώνυμο ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἔγινε τό προσκύνημα τοῦ Ἁγίου μέσα στήν ἱστορική Βασιλική Του καί πλάγι στόν κενό τάφο Του. Τό πρωΐ, μέ τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου, ξεκίνησαν τά λεωφορεῖα καί τά αὐτοκίνητα γιά τά Μῦρα μέ ἐπί κεφαλῆς αὐτοκίνητα τῆς τροχαίας καί μετά ἀπό τρίωρο διαδρομή ἀνάμεσα στά μαγικά τοπεῖα τῆς περιοχῆς, ὅλοι οἱ μετασχόντες Ὀρθόδοξοι καί ξένοι, ψυχικά προετοιμασμένοι καί μέ ἀποκορυφωμένη τή συγκίνηση καί τήν πνευματική ἔξαρση, ἔλαβαν μέρος στή Θεία Λειτουργία.

Μέ σεμνοπρέπεια καί τάξη πού ἀπαιτεῖ τό γεγονός τελέσθηκε ἡ Θεία Λειτουργία ἀπό τόν οἰκεῖο Ποιμενάρχη Μητροπολίτη Μύρων κ. Χρυσόστομο. Συλλειτούργησαν δέ ὁ Μ. Οἰκονόμος κ. Μελέτιος καί ὁ Πρωτοπρεσβύτερος κ. Ἐμμανουήλ Σχοινιωτάκης ἀπό τήν Ἑλλάδα, ὁ Τριτεύων τῶν Πατριαρχείων κ. Χρυσόστομος καί ὁ Διάκονος Γεώργιος ἐκ τοῦ ὁμίλου τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ προεξάρχων Ἀρχιερεύς μίλησε στό ἐκκλησίασμα τουρκιστί καί ἑλληνιστί μέ θέμα «Ἡ Μορφή τοῦ Ἁγίου Νικολάου καί ἡ

σημασία τοῦ Ἁγίου γιά μᾶς καί γιά τόν κόσμο».

Ὁρισμένα ἀναγνώσματα καί ἐκφωνήσεῖς ἔγιναν σέ ξένες γλῶσσες, ἔψαλε δέ ἐμμελῶς ὁ Ἄρχων Πρωτοψάλτης τῶν Πατριαρχείων κ. Λεωνίδας Ἀστέρης, βοηθούμενος ἀπό ἱεροψάλτες τῆς Πόλης μας.

Στή Θεία Λειτουργία παραβρέθηκε καί ἡ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στή Σμύρνη κα Θεοδώρα Τσόπελα, πού ἦλθε εἰδικά γιά τή μέρα αὐτή στά Μῦρα. Γιά τόν ἴδιο εἰδικό σκοπό ἦρθε ἀπό τή Ρόδο διά μέσου Kas, ὅμιλος Ὀρθοδόξων μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Πρωτοσύγκελλο τῆς Μητροπόλεως Ρόδου Πανοσιολ. κ. Παΐσιο.

Συγκινητική ἦταν ἡ προσέλευση στή θεία κοινωνία πολλῶν ἀπό τούς Ἱεράρχας καί τούς κληρικούς πού ἦσαν παρόντες καί ὅλων σχεδόν τῶν ὀρθοδόξων προσκυνητῶν πού ἦρθαν γιά τό Προσκύνημα. Ἡ στιγμή αὐτή ἦταν τό ἀποκορύφωμα τῆς συγκίνησης ὅλων πού λάμβαναν μέρος στό ἱερό μυστήριο κάτω ἀπό τή μελωδική ψαλμωδία... «Τοῦ Δείπνου Σου τοῦ μυστικοῦ...».

Στό τέλος ἔγινε κοινή δέηση γιά τήν εἰρήνη τοῦ σύμπαντος κόσμου καί γιά τήν ἕνωση τῶν πάντων. Ἀκολούθησε ὁ Πολυχρονισμός καί ἡ Φήμη τοῦ Προεξάρχοντος Ποιμενάρχου καί στή συνέχεια ἔγινε μέ πομπή ἡ προσκύνηση τοῦ Τάφου καί τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου, ἡ εὐλογία τῶν πιστῶν μέ τήν εἰκόνα ἀπό τόν Προεξάρχοντα, ὁ ἀσπασμός τῆς εἰρήνης καί ἡ διανομή τοῦ ἀντιδώρου.

Καί φέτος κατά τό Συμπόσιο καί τό Προσκύνημα, ὅλα ὅσα ἔγιναν, ἐπιστημονικές ἀνακοινώσεις, τελετές, ἐκδηλώσεις, ἱερές ἀκολουθίες, ἐπισκέψεις σέ ἀρχαιολογικούς χώρους κλπ. στέφθηκαν ἀπό πλήρη ἐπιτυχία. Οἱ συμπολῖτες μας βαθειά συγκινημένοι, ὅπως καί οἱ προσκυνηταί πού ἦρθαν ἀπό ὅλα τά μέρη, ὅλοι συνέπεσαν στήν παραπάνω διαπίστωση καί ὅλοι ἐξέφρασαν τήν εὐχή νά ἐπαναλαμβάνεται κάθε χρόνο καί γιά πολλά χρόνια τό ἄριστα ὀργανωμένο αὐτό Συμπόσιο καί Προσκύνημα στή μνήμη τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ἰωάν. Φουντούλη
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

*«Ἑσπερινός ὕμνος καί λογική λατρεία»**

Ἡ ἀποψινή μουσική ἐκδήλωση, ἡ δεύτερη στά πλαίσια τῆς «Τρίτης Συνάντησης Βυζαντινῆς Μουσικῆς», ἔχει κάτι τό ἐντελῶς ἰδιαίτερο, γιά τό ὁποῖο ἀξίζει ὁ δίκαιος ἔπαινος σ' ὅσους εἶχαν τήν ἔμπνευση καί σ' ὅσους κοπίασαν καί θά κοπιάσουν γιά τήν προπαρασκευή καί πραγμάτωσή της. Τό ἰδιαίτερο αὐτό εἶναι ὅτι δέν παρουσιάζονται μόνο οἱ ἱεροί μας ὕμνοι μέ τήν ἱερή ἐκκλησιαστική μας μουσική μέσα στό φυσικό τους χῶρο, τόν πάνσεπτο αὐτό ναό τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, τό ναό τῆς Σοφίας καί τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ Κυρίου δηλαδή Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καί Σωτήρα μας, ὅπως χθές καί αὔριο. Ἀλλά τοποθετοῦνται καί μέσα στό λειτουργικό τους πλαίσιο, τόν πνευματικό δηλαδή χῶρο στόν ὁποῖον γεννήθηκαν καί μέσα στόν ὁποῖο διαφυλάχθηκαν καί ζοῦν μέχρι σήμερα, τήν ἱερή δηλαδή ἀκολουθία. Ἔτσι καθαρότερα φαίνεται πώς ὑμνογραφία καί ψαλμωδία καί μουσική εἶναι ἱερά φυτά καί ἄνθη τοῦ νοητοῦ παραδείσου τῆς θείας λατρείας, φυτεμένα ἀπό χέρια θεοφωτίστων ἀνδρῶν γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ καί τήν πνευματική τέρψη καί οἰκοδομή τοῦ λαοῦ Του, τῆς Ἐκκλησίας του Χριστοῦ.

Ἡ ἱερή ψαλμωδία κατά τόν τρόπο αὐτό δέν κινδυνεύει νά ἐκτροχιασθεῖ ἀπό τήν τροχιά πού τῆς τροχοδρόμησε ἡ παράδοση τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας, νά γίνει δηλαδή αὐτοσκοπός, μ' ἄλλα λόγια νά ἐξανθρωπισθεῖ καί νά ἐκκοσμικευθεῖ. Νά γίνει ἔργο, σπουδαῖο μέν καί θαυμαστό ἴσως - ἤ μᾶλλον ἀσφαλῶς -, ἔργο ὅμως ἀνθρώπου, πού γίνεται γιά τή δόξα καί γιά τόν ἔπαινο τῶν ἀνθρώπων. Μένει ἐκεῖ πού τό θέλησαν οἱ Πατέρες καί ἡ Ἐκκλησία, ἔργο Θεοῦ γιά τή δόξα καί τόν αἶνο τοῦ Θεοῦ.

* Εἰσαγωγική ὁμιλία στήν ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, πού τελέσθηκε στήν Ἁγία Σοφία Θεσσαλονίκης τό βράδυ τοῦ Σαββάτου 29 Νοεμβρίου 1986, στά πλαίσια τῆς «Τρίτης Συνάντησης Βυζαντινῆς Μουσικῆς».

Καί κάτι ἀκόμη: Ἡ ἐκκλησιαστική μουσική ἐντεταγμένη στή λατρεία γίνεται στοιχεῖο λατρείας καί δουλεύει σ' ἀὐτή, συναποτελώντας μαζί μέ τήν εὐχή, τήν ἐκφώνηση, τή διακονική παρακέλευση, τό ἀνάγνωσμα, τό θυμίαμα, τό φῶς, τήν κίνηση καί τή στάση, τά ἄμφια καί τά σκεύη, τήν εἰκόνα καί τό σύμβολο, τόν ἱερέα, τό διάκονο, τόν ἀναγνώστη, τόν ψάλτη, τό λαό, τό ἱερό σύνολο πού ὅλο μαζί συνιστᾶ ἐκεῖνο πού λέγεται καί εἶναι «λογική λατρεία»[1] καί ζῶσα λατρεία τοῦ ζῶντος Θεοῦ ἀπό τόν ζῶντα ἐν Χριστῷ λαό Του. Φωνή, κίνηση καί ζωή, λειτουργία ἀληθινή τοῦ μυστικοῦ «σώματος τοῦ Χριστοῦ»[2], ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός[3]. Ἔτσι δέν ἔχουμε μουσική γιά τή μουσική, ὑμνολογία γιά τήν ὑμνολογία, ψαλμωδία γιά τήν ψαλμωδία. Ἀλλά ὅλα αὐτά, μαζί μέ ὅλα τά ἄλλα, μαζί μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μας, «καρπό χειλέων»[4] καί θεοσδότου λογικοῦ, συντονισμένα κατά τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί χαρισμένα - τά δικά μας ἀπ' τά δικά του - στό δοτήρα τῆς ζωῆς καί τοῦ νοῦ καί τῆς φωνῆς καί τῆς ἁρμονίας. Πνευματικό δῶρο καί προσφορά καρδίας, ὁμολογούσης τό Θεό «ἐν ἀληθείᾳ», ἐκεῖνον πού μᾶς ἀγάπησε καί μᾶς ἐλέησε διά τῆς ἀναστάσεως[5].

*

Ἀπόψε λοιπόν θά τελεσθεῖ ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, ὅπως τήν προδιαγράφει ἡ τάξη τῆς Ἐκκλησίας γιά τό ἑσπέρας αὐτό τοῦ Σαββάτου πρός τήν Κυριακή, τήν ἁγία ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Κατά συγκυρία ἡ ἀνάσταση ἀπόψε θά δοξολογηθεῖ μέ τά τροπάρια καί τή μουσική τοῦ πλαγίου τοῦ δευτέρου ἤχου τῆς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς μας παραδόσεως. Ἦχο μελιχρό καί γλυκύ καί τέττιγα, διπλοσύνθετα ἡδονικό, ὅπως τόν χαρακτηρίζουν οἱ στίχοι τῆς Ὀκτωήχου:

Ἕκτος μελῳδός, ἀλλ' ὑπερπρῶτος πέλεις,
ὁ δεύτερος σύ, τῶν μελῶν δευτερεύων.
Τά ἡδονάς σύ διπλοσυνθέτους φέρεις,
τοῦ δευτέρου πως δευτερεύων δευτέρως.
Σέ τόν μελιχρόν, τόν γλυκύν, τόν τέττιγα,
τόν ἐν πλαγίοις δεύτερον, τίς οὐ φιλεῖ;

Συνέδραμε δέ καί ἡ μνήμη τοῦ πρώτου μαθητοῦ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ πρωτοκλήτου καί κήρυκα τῆς ἀναστάσεώς Του, τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. Κι

1. Ρωμ. ιβ΄ 1.
2. Ἐφεσ. δ΄ 12.
3. Φιλιπ. β΄ 11.
4. Ἑβρ. ιγ΄ 15.
5. Στιχηρό α΄ τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου τοῦ πλ. δ΄ ἤχου.

αὐτοῦ τά τροπάρια κατά τήν ἐκκλησιαστική τάξη θά συμπλακοῦν μέ τούς ὕμνους τῆς ἀναστάσεως. Συνάντημα δηλαδή ἱερό καί θαυμαστό τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ ἐν Χριστῷ καί διά τοῦ Χριστοῦ ἀναστημένου ἀνθρώπου, τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου, πού εἶναι μάρτυρας τῆς ἀναστάσεως[6], αὐτόπτης καί κήρυκάς της σ' ἐμᾶς, πού ζῶντας στόν κόσμο τοῦ θανάτου καί τῆς φθορᾶς, πιστεύουμε κι ἐλπίζουμε κι ἀπεκδεχόμαστε τήν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασή μας καί τήν ζωή τήν ἀθάνατη τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Πῶς νά μήν εἶναι λοιπόν αὐτή ἡ σύναξή μας Πάσχα Κυρίου καί ἀνάσταση καί πανηγύρι χαρᾶς καί δοξολογία γιά τό χορηγό τῆς ἀναστάσεως, τόν νικητή τοῦ θανάτου καί τοῦ ᾅδου, πού θά ἀναστήσει μαζί μέ τόν Ἀνδρέα κατά τήν ἐσχάτη ἡμέρα[7] καί ἐμᾶς, πού διαπαντός εὐλογοῦντες τόν Κύριο ὑμνοῦμε τήν ἀνάστασή Του[8];

Στή σύναξη λοιπόν αὐτή τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πού γίνεται στό τέλος τῆς ἡμέρας καί στήν ἀρχή τῆς νύχτας, στό συνάντημα τοῦ φωτός μέ τό κοσμικό σκότος, ἔβαλε ἡ Ἐκκλησία τήν ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ. Εὐχαριστία γιά τή ζωή στόν κόσμο τοῦ Θεοῦ, ἡρωϊκή ἐνατένιση πρός τό ἐπερχόμενο σκοτάδι - τήν εἰκόνα τοῦ θανάτου – καί ἀποκαραδοκία καί βεβαία ἐλπίδα γιά τή μέλλουσα ἀνατολή τῆς νέας ἀτελεύτητης ἡμέρας τοῦ Κυρίου καί τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ τάξη της πορεύεται λιτά καί ὁμαλά. Ἀρχίζει μέ τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν ἱερέα καί τήν ἀνάγνωση τοῦ προοιμιακοῦ ψαλμοῦ[9], πού ἀφηγεῖται μέ λαμπρές ποιητικές εἰκόνες τό θαυμαστό ἔργο τῆς δημιουργίας καί τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου. Ἀκολουθεῖ ἡ μεγάλη διακονική συναπτή, πού ἀναφέρει στό Θεό τά αἰτήματα τοῦ λαοῦ Του. Ψάλλονται οἱ ψαλμοί τοῦ λυχνικοῦ, τό «Κύριε, ἐκέκραξα...» καί οἱ λοιποί[10] πού συνιστοῦν τήν ἑσπερινή δοξολογία τῆς Ἐκκλησίας, συνυφασμένοι μέ τά τροπάρια (ἀπόψε, ὅπως εἴπαμε, πρός τιμήν τῆς ἀναστάσεως καί τοῦ Πρωτοκλήτου), ἡ εἴσοδος τῶν ἱερέων καί ὁ θαυμάσιος ἀρχαῖος εἰσοδικός ὕμνος «Φῶς ἱλαρόν...». Ἕπονται τά ἀναγνώσματα, οἱ ἐκτενεῖς δεήσεις, τό «Καταξίωσον...», τά πληρωτικά μέ τίς αἰτήσεις καί ἡ εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας, δηλαδή τῆς εὐλογίας τοῦ λαοῦ. Τά ὑπόλοιπα εἶναι ὁ ἐπίλογος τοῦ ἑσπερινοῦ, πού ἤδη ἀπό τήν εἴσοδο ὥς τήν εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας βρίσκεται στό ἀποκορύφωμά

6. Πράξ. α΄ 22.
7. Ἰωάν. ς΄ 39.
8. Στιχηρό ε΄ τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου τοῦ πλ. β΄ ἤχου.
9. Ψαλμ. ργ΄.
10. Ψαλμοί ρμ΄, ρμα΄, ρκθ΄, ρις΄.

του. Τά ἀπόστιχα, τό «Νῦν ἀπολύεις...», τό τρισάγιο, τά ἀπολυτίκια καί ἡ ἀπόλυση.

Αὐτό μέ δύο λόγια εἶναι τό διάγραμμα τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ μοναχικοῦ ἑσπερινοῦ, κατά τήν τάξη τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα, πού ἀκολουθεῖ ἐδῶ καί αἰῶνες ἡ Ἐκκλησία μας. Σχετικά σύντομη καί γεροδεμένη ἀκολουθία, πού συνδυάζει σεμνή λαμπρότητα, εὐπρέπεια καί πανηγυρικότητα, κατάνυξη καί δοξολογία. Ἡ ἀποψινή σύναξή μας θά ἔχει τό προνόμιο νά συνδυάζει μιά ἰδιαίτερα ἐπιμελημένη ψαλμωδία, χάρη στή συνεργασία καί στή δεξιοτεχνία τόσων πολλῶν καί τόσων ἄριστα καταρτισμένων ψαλτῶν.

*

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, ὅπως θεολογοῦν οἱ ἅγιοι Πατέρες, δέν εἶναι μόνο εὐχαριστία καί δοξολογία καί ἱκεσία σ' ἕνα ὁρόσημο ἀνάμεσα στό φῶς καί στό σκοτάδι, στήν ἡμέρα καί στή νύχτα τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Εἶναι καί αὐτό, ὅσο τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ καί συντηρητῆ τοῦ κόσμου αὐτοῦ καί τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, θέλησε νά γίνεται «ἑσπέρας καί πρωΐ»[11] καί ἡ ἡμέρα νά διαδέχεται τή νύχτα καί ἡ νύχτα τήν ἡμέρα, νά ἀνατέλλει ὁ ἥλιος καί νά δύει ὁ ἥλιος καί ἡ γῆ νά στέκεται στόν αἰώνα[12]. Τό κοσμικό αὐτό θαῦμα εἶναι ἡ φυσική στόν κόσμο καί διά τοῦ κόσμου ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ καί τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, πού κατασκεύασε τόν κόσμο[13]. Στό ὁρόσημο αὐτό στεκόμαστε γιά λίγο θαυμαστές τῆς δόξας Του καί ὑμνολόγοι καί τραγουδιστές τῆς μεγαλειότητάς του. Ἔτσι ὅλοι μας, πού κατά τόν καιρό τῆς ἡμέρας ἐντρυφήσαμε στή θεωρία «τῆς ἐν τῇ κτίσει μεγαλουργίας» τοῦ Θεοῦ καί μέσω αὐτῆς θαυμάσαμε καί δοξάσαμε τόν γενεσιουργό ὅλων καί τόν ποιητή «τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων», μετά τό πέρασμά της ἀξίως τοῦ προσφέρουμε τήν αἴνεση, «κατανοοῦντες τῆς μεγάλης Του σοφίας τήν πρόνοιαν»[14]. Γιατί «ἔθετο σκότος καί ἐγένετο νύξ[15], ἀνθρώποις μέν κόπων ἀνάπαυσιν φέρουσα, θηρίοις δέ τροφῆς πορισμόν». Γι' αὐτό καί μαζί μέ τό Δαβίδ δοξολογοῦμε: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τά ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας»[16]. Αὐτό εἶναι τό φυσικό καί τό κοινό γιά

11. Γενέσ. α΄ 5.

12. Ἐκκλησ. α΄ 4-5.

13. Δοξαστικό ἀποστίχων ἑσπερινοῦ Μεσοπεντηκοστῆς. Πρβλ. καί Σοφ. Σολ. ε΄ 21.

14. *Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως*, εὐχή α΄ ἀντιφώνου τῆς παννυχίδος. Ἡ παράθεση ἀπό τό κείμενο τῆς εὐχῆς συνεχίζεται μέχρι τοῦ «πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας».

15. Ψαλμ. ργ΄ 20.

16. Ψαλμ. ργ΄ 24.

ὅλους τούς κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ πλασμένους ἀνθρώπους[17], πού ἀπ᾽ αὐτό μαθαίνουν νά καθοροῦν τά ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπό κτίσεως κόσμου, τήν ἀόρατο δύναμη καί τή θειότητά Του[18].

Οἱ χριστιανοί προχωροῦν πιό πέρα. Στό φυσικό φαινόμενο τῆς διαδοχῆς τῆς μέρας καί τῆς νύχτας βλέπουν τήν εἰκόνα τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Τόν Χριστό, τό «ἱλαρό φῶς τῆς ἁγίας δόξης» τοῦ Θεοῦ καί Πατέρα, πού ἦλθε «ἐπί τήν ἡλίου δύσιν»[19]. Αὐτοῦ, πού ἀφοῦ μίλησε μέ τό Μωϋσέα καί τούς προφῆτες καί παιδαγώγησε τόν κόσμο μέ τήν Παλαιά Του Διαθήκη, ἀνέτειλε στόν κόσμο ἀπό τήν ἁγία Παρθένο καί φώτισε τά σκοτάδια τῆς διανοίας μας γιά νά ἰδοῦμε τή δόξα Του καί μέ χαρούμενες φωνές νά ὑμνοῦμε «Πατέρα, Υἱόν καί ἅγιον Πνεῦμα Θεόν». Ἔτσι εἶδε τήν ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ καί τή σχολίασε σάν τόν τύπο καί τήν εἰκόνα τῆς πρό τοῦ Χριστοῦ πνευματικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Μ᾽ αὐτόν τόν τρόπο ἔδωσε στόν ἑσπερινό αὐτό σταθμό τῆς προσευχῆς μιά ἀφάνταστα δυναμική ἀλλοίωση. Ἀπό στάση τόν ἔκανε κίνηση. Ἀπό τέρμα ἀφετηρία. Ἀπό ἀβεβαία συνθήκη, παλμό ἐλπίδας. Ἀπό ἀρχή τῆς περιόδου τοῦ σκότους, ἀρχή καί ἀναμονή τῆς ἀνατολῆς τοῦ φωτός τοῦ Χριστοῦ. Κράτημα ἀναπνοῆς στό «Νῦν ἀπολύεις τόν δοῦλον σου, δέσποτα...» τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Νόμου[20], ὥσπου νά ἀκουσθεῖ ἀπ᾽ ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς χάριτος τά χείλη ἡ ὁμόφωνη πανηγυρική κραυγή· «Ὁ Θεός Κύριος καί ἐπέφανεν ἡμῖν. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου»[21].

Εἰδικώτερα δέ ὁ ἑσπερινός τοῦ Σαββάτου, στό τέλος τοῦ Σαββάτου τοῦ Νόμου καί στήν ἀφετηρία τῆς Κυριακῆς τῆς χάριτος, στό μεταίχμιο τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης, στό μεθόριο τοῦ θανάτου καί τῆς ἀναστάσεως, τῆς ἑβδόμης ἡμέρας τοῦ παρόντος αἰῶνος καί τῆς πρώτης ἤ τῆς ὀγδόης τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, αὐτή τήν ἀλήθεια ἀκριβῶς ἔρχεται νά προβάλει καί νά ὑπογραμμίσει. Εἶναι ἡ ἑσπερινή μας προσκύνηση καί ὁ ἑσπερινός ὕμνος πού προσφέρομε, «μετά θυμιάματος καί ᾠδῶν πνευματικῶν»[22], στό ἀνέσπερο φῶς, τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, πού στό τέλος τῶν αἰώνων μέ τό κάτοπτρο τῆς σάρκας Του ἔλαμψε στόν κόσμο καί κατέβηκε

17. Γενέσ. α΄ 26-27. ε΄ 1.

18. Ρωμ. α΄ 20.

19. Κατά μιά παλαιά γραφή ἡ φράση ἀναφέρεται στό Χριστό: «ἐλθόντος ἐπί τήν ἡλίου δύσιν».

20. Λουκ. β΄ 29 - 32.

21. Ψαλμ. ριζ΄ 27.26

22. Ἀπόστιχο α΄ ἑσπερινοῦ Κυριακῆς γ΄ ἤχου.

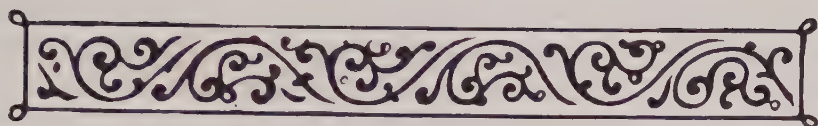
ὥς τόν ἅδη καί ἔλυσε τά ταρταρικά σκοτάδια του μέ τό φῶς τῆς ἀναστάσεώς Του.

Μ' ἕνα ἀπό τά πιό χαρακτηριστικά τροπάρια τῆς θεολογίας τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου κλείνουμε τή σύντομη αὐτή εἰσήγησή μας.

Ἑσπερινήν προσκύνησιν
προσφέρομέν σοι
τῷ ἀνεσπέρῳ φωτί,
τῷ ἐπί τέλει τῶν αἰώνων
ὡς ἐν ἐσόπτρῳ διά σαρκός
λάμψαντι τῷ κόσμῳ
καί μέχρις ᾅδου κατελθόντι
καί τό ἐκεῖσε σκότος λύσαντι
καί τό φῶς τῆς ἀναστάσεως
τοῖς ἔθνεσι δείξαντι.
Φωτοδότα Κύριε,
δόξα σοι[23].

23. Στιχηρό δ΄ τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου τοῦ πλ. α΄ ἤχου.

Πέτρου Β. Βασιλειάδη
Ἀν. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Εἰρήνη καί ἐκπαιδευτική διαδικασία

Ἔτος εἰρήνης τό ἔτος πού πέρασε καί χιλιάδες ἄνθρωποι στή γῆ προβληματίστηκαν πάνω στό ὑπέρτατο αὐτό ἀγαθό. Διανοούμενοι καί ἁπλοί ἄνθρωποι ἀπ᾿ ὅλο τόν κόσμο ἔχουν καταθέσει τίς προσωπικές τους ἐμπειρίες καί τούς προβληματισμούς τους. Στόν τόπο μας τή χρονιά πού πέρασε πραγματοποιήθηκαν ἀμέτρητες ἐκδηλώσεις καί ἀκούστηκαν ἄπειρα ἐπιχειρήματα γιά τή διατήρηση τῆς εἰρήνης πάνω στή γῆ. Θεώρησα καθῆκον καί ἐγώ ὡς πανεπιστημιακός δάσκαλος νά ἀρθρώσω τό θεολογικό μου λόγο ἀπό τή σκοπιά τῆς ἐκπαιδευτικῆς μου ἰδιότητας[1]. Μέ τήν ἀνατολή λοιπόν τοῦ 1987 καί μέ νωπό τόν ἀντίλαλο τοῦ ἀγγελικοῦ ὕμνου στίς ἀκοές μας μέ ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν *«ἐπί γῆς εἰρήνη»*, θά ἐπιχειρήσω νά ὁριοθετήσω τό πρόβλημα τοῦ συσχετισμοῦ τῆς εἰρήνης μέ τήν ἐκπαιδευτική διαδικασία μέσα ἀπό τήν ὀπτική γωνία τῆς μακραίωνης παράδοσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Θά ἐπιμείνω σέ ἕνα συγκεκριμένο χῶρο τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, τό θρησκευτικό, χωρίς αὐτό νά σημαίνει πώς ἡ θεώρηση τοῦ προβλήματος πού θά ἐπιχειρήσω ἔχει περιορισμένη σημασία, ἀφοῦ εἶναι κοινός τόπος ὅτι μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἡ ἐκκλησιαστική ζωή καί συνείδηση ἐπικάλυπτε τούς προβληματισμούς, τούς ὁραματισμούς καί τίς δραστηριότητες τῆς εὐρύτερης ἑλληνικῆς κοινωνίας. Στή συνειδητή αὐτή ἐπιλογή μέ ὤθησε ὄχι τόσο ἡ ἀκαδημαϊκή μου ἰδιότητα ὅσο ἡ ἀκράδαντη πεποίθησή μου πώς σ᾿ ὁλόκληρη τήν ἱστορία τοῦ μεταχριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ σχεδόν ἀποκλειστικός χῶρος στόν ὁποῖο γινόταν λόγος καί ἐκδηλωνόταν εἰλικρινές ἐνδιαφέρον γιά τήν εἰρήνη μέσα ἀπό μιά συνειδητή ἐκπαιδευτική διαδικασία, ἦταν ἀναμφίβολα ὁ ἐκκλησιαστικός.

1. Τό ἄρθρο αὐτό βασίζεται σε δύο διαλέξεις πού ἔδωσα στό Ἰόνιο Πανεπιστήμιο στήν Κέρκυρα καί στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης.

Τό καίριο λοιπόν ἐρώτημα, πέρα ἀπό τίς ὅποιες καί ὅσες δίκαιες ἤ ἄδικες κατηγορίες γιά τήν κατά καιρούς στάση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας ἀπέναντι στόν πόλεμο (εὐλογίες τῶν ὅπλων κλπ.), εἶναι ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ, ἀπέναντι στό κεφαλαιώδες αἴτημα τῆς εἰρήνης.

Ἤδη ἀπό τήν Π.Δ. ἡ «εἰρήνη» συγκεντρώνει ὅ,τι καλό καί ἀγαθό γιά τόν ἄνθρωπο. Κάθε εὐδαιμονία, τόσο πνευματική ὅσο καί ὑλική. Παντοῦ παρουσιάζεται δεμένη μέ τήν γενικότερη κοινωνική εὐτυχία. Στούς προφῆτες τῆς Π. Δ. ἰδιαίτερα συνδέεται μέ τήν δικαιοσύνη. Εἶναι χαρακτηριστικό πώς ἡ ἑβραϊκή λέξη shalom (εἰρήνη) σημαίνει ὅτι κάποιος εἶναι ἀνέπαφος, ὁλοκληρωμένος, πλήρης (Ἰώβ), ὅτι κάτι πού ἄρχισε ὁλοκληρώθηκε (Α΄ Βασ. 9,25), ἤ ὅτι οἱ ἐκκρεμότητες ἀποκαταστάθηκαν, ὅτι ἕνα χρέος ἐξοφλήθηκε. Ἡ ἔννοια τῆς εἰρήνης στήν Ἁγία Γραφή γενικά δέ σημαίνει μόνο τήν ἀπουσία τῶν κακῶν τοῦ πολέμου, ἤ ἀκόμη τήν εἰρωνική γιά τά σημερινά δεδομένα ἀρχαία ἑλληνική ἀντίληψη, τό μεσοδιάστημα δηλαδή μεταξύ δύο πολέμων. Σημαίνει γενικά κάθε ἀγαθό, κάθε πλούτο, κάθε εὐτυχία, σωτηρία, δόξα. Οὐσιαστικά δηλαδή σημαίνει τήν ἐσχατολογική ἀποκατάσταση τοῦ κόσμου στήν ἀρχική του τάξη. Ἔχει μεγάλη σημασία ὅτι αὐτοί πού μετέφρασαν τήν Π. Δ. στά ἑλληνικά (οἱ Ο΄) ἀπέδωσαν μέ τή λέξη «εἰρήνη» ὅλα τά ἀγαθά καί τίς ἐλπίδες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς πού περιέκλειε ἡ ἑβραϊκή λέξη shalom.

Θά πρέπει νομίζω νά σταθοῦμε γιά λίγο στό κήρυγμα τῶν Προφητῶν γιά εἰρήνη καί δικαιοσύνη. Ὁ συσχετισμός αὐτός τῆς εἰρήνης μέ τή δικαιοσύνη παρουσιάζεται ἀνάγλυφα στά προφητικά βιβλία, ἀφοῦ τήν πατρίδα τῶν προφητῶν τήν ἀπειλοῦσε συνεχῶς ὁ πόλεμος. Συνέδεσαν λοιπόν τήν εἰρήνη μέ τήν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης στίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέσα στήν κοινότητα τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ προφῆτες παίρνουν ἀφορμή νά ἀναπτύξουν αὐτή τους τή διδασκαλία ἀπό τήν πολιτική τῶν βασιλιάδων τοῦ Ἰσραήλ, καί τῶν συμβούλων τους, τῶν γνωστῶν ψευδοπροφητῶν, πού συνέδεαν τήν εἰρήνη μέ διάφορες συμμαχίες (καί κατά συνέπεια οἰκονομικές ἐξαρτήσεις) πότε μέ τήν Αἴγυπτο ἐνάντια στούς Ἀσσυρίους καί Βαβυλωνίους καί πότε τό ἀντίστροφο. Μιά τέτοια πολιτική ἦταν τρομερά πολυδάπανη καί ἀναπόφευκτα ὁδηγοῦσε στήν οἰκονομική ἀφαίμαξη τοῦ λαοῦ καί τήν ἀλλοτρίωσή του ἀπό τήν παραδοσιακή του πίστη καί τίς θρησκευτικές, ἠθικές καί πολιτιστικές του ἀξίες. Ἀντίθετα γιά τούς προφῆτες ἡ εἰρήνη εἶναι, ἀνάμεσα στά ἄλλα, συνάρτηση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης· «*καί ἔσται τά ἔργα δικαιοσύνης εἰρήνη, καί κρατήσει ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν... καί κατοικήσει ὁ λαός αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης*» (Ἠσ 32, 17ἑξ.).

Εἶναι ἀλήθεια πώς τό κήρυγμα τῶν προφητῶν σκόνταφτε συχνά μπροστά στήν ἐσκεμμένη ἀποστασία τῶν ἀρχόντων ἤ τήν ἀδικαιολόγητη πνευματική ἀδράνεια τοῦ λαοῦ. Οἱ προφῆτες ὅμως δέν ἀποθαρρύνονταν. Κι ἄν ἀκόμη οἱ βασιλιάδες, οἱ σοφοί, οἱ δικαστές, οἱ ψευδοπροφῆτες ἐπιδίδονταν σέ ἔργα ἀδικίας ἤ ἀκολουθοῦσαν πολιτική πού τελικά ὁδηγοῦσε στόν ὄλεθρο, αὐτοί πίστευαν, καί τό διακήρυσσαν, πώς ὅ,τι δέ γίνεται σήμερα, θά γινόταν αὔριο, ὅ,τι ἀρνοῦνταν τό παρόν θά ἦταν σίγουρα ἡ πραγματικότητα τοῦ μέλλοντος. Ὁ κόσμος ἦταν καμωμένος ἀπό τόν Θεό γιά τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης· γιά νά ζήσει, ὄχι γιά νά ὁδηγηθεῖ στόν ὄλεθρο. Γι᾽ αὐτό προαναγγέλουν μιά νέα ἐποχή, ὅπου ὁ βασιλιάς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ Μεσσίας δηλαδή, θά εἶναι «*ἄρχων εἰρήνης*» (Ησ 9,5· Ζαχ 9,9 ἑξ)· καί τό χαρμόσυνο ἄγγελμα πού αὐτός θά φέρει στόν κόσμο τό χαρακτηρίζουν ὡς «*εὐαγγέλιον εἰρήνης*» (Ναούμ 2,1). Ἄς ἀφήσουμε τόν προφήτη Ἰεζεκιήλ νά μᾶς περιγράψει τήν πανηγυρική καί νικηφόρα ἔκβαση τοῦ ἀγώνα πού ἀναλαμβάνει ὁ Θεός τῆς Εἰρήνης καί τῆς Δικαιοσύνης: «*Καί διαθήσομαι τῷ Δαυΐδ διαθήκην εἰρήνης καί ἀφανιῶ θηρία πονηρά ἀπό τῆς γῆς... καί κατοικήσουσιν ἐπί τῆς γῆς αὐτῶν ἐν ἐλπίδι εἰρήνης, καί γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμί Κύριος ἐν τῷ συντρῖψαι με τόν ζυγόν αὐτῶν· καί ἐξελοῦμαι αὐτούς ἐκ χειρός τῶν καταδουλωσαμένων αὐτούς... καί ἀναστήσω αὐτούς εἰς φυτόν εἰρήνης*» (34,24 ἑξ.). Σ᾽ αὐτή τή νέα κατάσταση πραγμάτων τ᾽ ἅρματα τοῦ πολέμου θά μετατραποῦν σέ ἀλέτρια καί τά φονικά ὅπλα σέ δρεπάνια. «*Καί κρινεῖ (ὁ Θεός) ἀναμέσον τῶν ἐθνῶν καί ἐλέγξει λαόν πολύν καί συγκόψουσιν τάς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καί τάς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα*» (Ησ 2,4). Μέ μιά τέτοια πραγματικότητα εἶναι συνδεδεμένος καί ὁ ὕμνος τῶν ἀγγέλων κατά τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ («*Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καί ἐπί γῆς εἰρήνη*» Λουκ 2, 14), ὅπως ἐπίσης καί ἡ περιγραφή (λίγο πρίν ἀπό τή διήγηση τῆς γέννησης) τῆς πραγματικῆς ἀποστολῆς τοῦ Μεσσία. Γράφει λοιπόν ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς στό τέλος τῆς προσευχῆς τοῦ Ζαχαρία ὅτι ὁ Μεσσίας θά κατευθύνει «*τούς πόδας ὑμῶν εἰς ὁδόν εἰρήνης*» (Λουκ 1,79). Καί σ᾽ ἕνα τέτοιο ὑπόβαθρο πρέπει νά κατανοηθεῖ γιατί ὁ Χριστός μακαρίζει τούς εἰρηνοποιούς («*Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί ὅτι αὐτοί υἱοί Θεοῦ κληθήσονται*» Ματθ 5,6).

Ἡ πρώτη, βέβαια, χριστιανική κοινότητα καί ἐκ τῶν πραγμάτων ἦταν ὑπέρμαχος τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ ὁ πόλεμος συνδυαζόταν μέ τό φόνο. Ὁ στρατιώτης, ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρει ὁ ἀείμνηστος Β. Στογιάννος, ἦταν καί ἄνθρωπος πού διέπραττε φόνους. Κι αὐτό ὄχι γιά θεωρητικούς λόγους, ἀλλά μέ βάση τήν πρακτική του πολέμου καί τή σύνθεση τῶν στρατῶν τῆς ἐποχῆς. Οἱ στρατιῶτες ἦταν στό σύνολό τους σχεδόν μισθοφόροι ἐπαγγελματίες, ἄνθρωποι πού ἤξεραν τί θά ἔκαναν καί τό ἔκαναν

συνειδητά. Ἔπειτα τά ὅπλα τῆς ἐποχῆς ἦσαν κυρίως ἀγχέμαχα, προορισμένα δηλαδή γιά μάχες ἐκ τοῦ συστάδην. Ὁ στρατιώτης πολεμοῦσε καί σκότωνε τόν ἐχθρό μέ τά ἴδια του τά χέρια. Ἔτσι ὁ πόλεμος δέν διέφερε καί πολύ ἀπό ἕναν ὁποιοδήποτε φόνο. Ἡ Ἐκκλησία δέν μποροῦσε νά δεχθεῖ ὡς ὀρθή αὐτή τή μορφή τοῦ πολέμου, ἀφοῦ βασισμένη στά λόγια τοῦ Χριστοῦ ἀποδοκίμαζε ὄχι μόνο τό φόνο ἀλλά καί τήν ὀργή πού ὁδηγεῖ στό φόνο: εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στόν ἰουδαϊκό πόλεμο τοῦ 66-70 μ.Χ. ἡ Ἐκκλησία τῆς Παλαιστίνης δέν ἔλαβε μέρος καί ἀποσύρθηκε ἐγκαίρως στήν Περαία, στήν σημερινή Ἰορδανία. Δέν ἦταν δέ μόνο ἡ ἄρνηση τοῦ φόνου γενικά πού καθόριζε τή στάση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί ἡ συνείδηση ὅτι οἱ χριστιανοί ἀποτελοῦσαν τήν ἐμπροσθοφυλακή τοῦ νέου κόσμου, ἑνός κόσμου πού ἔχει ὡς ἕνα βασικό γνώρισμα καί τήν ἔλλειψη τοῦ πολέμου. Οἱ χριστιανοί πρόσμεναν τήν ὥρα πού οἱ λαοί, ἀναγεννημένοι ἀπό τό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, θά ἔκαναν τά ξίφη τους ἀλέτρια καί τά ὅπλα τους εἰρηνικά ἐργαλεῖα καί θά ξεχνοῦσαν τόν πόλεμο, σύμφωνα μέ τίς προφητεῖες τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως εἴδαμε πιό πάνω. Δέν εἶχαν, λοιπόν, κανένα λόγο νά ἀναμιχθοῦν σέ διαμάχες τοῦ κόσμου πού φεύγει, ἀφοῦ οὐσιαστικά ἀνῆκαν στόν κόσμο πού ἔρχεται[2].

Πολλοί χριστιανοί ξεχνοῦν πώς τό βασικό χριστιανικό δόγμα δέν εἶναι τόσο ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, ὅσο ἡ ἀναδημιουργία, ἡ παλιγγενεσία. Καί παλιγγενεσία δέ σημαίνει τή δημιουργία ἑνός κόσμου πού κατέληξε στό φυσικό ὄλεθρο, ἀλλά τήν ἀνανέωση, ἠθική καί πνευματική, τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας. Ὅλοι μας γνωρίζουμε τίς πάμπολες ἱστορίες τῆς Π.Δ., λίγοι ὅμως ἔχουμε ἐντρυφήσει σ᾽ αὐτές, κι ἴσως ἐλάχιστοι κατανοοῦμε τό πραγματικό τους νόημα. Ἀντίθετα μέ τούς δυαλιστές οἱ χριστιανοί πιστεύουν στήν ἑνότητα τῆς δημιουργίας. Δέν ὑπάρχουν δύο κόσμοι, ἀλλά ἕνας πού ἔχει ἱστορία, ἀρχή, περιπέτεια, πτώση καί ἀποκατάσταση στόν ἀρχικό του δρόμο. Πρόκειται γιά μιά θρησκευτικῆς καί ἠθικῆς φύσης περιπέτεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, πού ἔμμεσα ἐπηρέασε τή φυσική του ζωή καί τό οἰκολογικό του περιβάλλον *«τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη»*, λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· γιά νά διαβεβαιώσει ἀμέσως μετά: *«ὅτι καί αὐτή ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπό τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς»* (Ρωμ 8,20-21). Ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ὄχι γιά νά ὁδηγηθεῖ σέ ἕνα πυρηνικό ὁλοκαύτωμα, ἀλλά γιά νά ἀναγεννηθεῖ καί νά ζήσει εἰρηνικά. Στό μέσο ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς πορείας βρίσκεται ὁ Χριστός, πού κατά τόν ἀπόστολο Παῦλο *«αὐτός γάρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν»* (Εφεσ 2,14). Ὁ Χρι-

2. Β. Στογιάννου, «Ἐκκλησία καί Πόλεμος», *Ἡ Ἐκκλησία στήν ἱστορία καί στό παρόν*, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 99 ἑξ.

στός καί τό σῶμα του, δηλ. ἡ Ἐκκλησία, ἀποτελοῦν τήν εἴσοδο μέσα στήν ἱστορία καί τήν ἔναρξη τῆς πραγματοποίησης τῆς παλιγγενεσίας, τῆς μεταμόρφωσης δηλαδή ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας σέ μιά καινούρια ἱστορική πραγματικότητα: «*Τά ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδού γέγονεν καινά τά πάντα*» (Β΄ Κορ 5,18). «*Καί εἶδον οὐρανόν καινόν καί γῆν καινήν*» (Αποκ 21,1), ὅπως λέει καί ὁ προφήτης τῆς Ἀποκαλύψεως.

Σέ ἕνα τέτοιο ἀκριβῶς πλαίσιο πρέπει νά κατανοηθεῖ καί ἡ ὁμολογία «*ὁ Χριστός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν*» (Εφεσ 2,14)· πρόκειται δηλαδή γιά μιά ἱστορική ἀλήθεια[3]. Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, γιά τήν ὁποία κάνει λόγο ἡ Κ.Δ., δέν ἔχει μόνο πνευματική ἤ ἐσχατολογική σημασία· κυρίως ἔχει ἱστορική διάσταση. Βέβαια οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. βλέπουν τόν ἄνθρωπο ὑποδουλωμένο σέ ὑπερκόσμιες ἀντίθετες δυνάμεις (στίς λεγόμενες ἀρχές καί ἐξουσίες τοῦ αἰῶνος τούτου) ἀποκομμένος ἀπό τίς ζωοποιές θεϊκές δυνατότητες, ἐπιρρεπή στήν καταπίεση, στό παράλογο, στό ἄδικο, στό φαῦλο. Ὁ «*αἰών οὗτος*» τῆς Κ. Δ. κυριαρχεῖται ἀπό ἕνα βάναυσο δεσπότη, τόν κύριο καί θεό τῆς Ρώμης κι ὄχι ἀπό τό Θεό, πού «*τοσοῦτον ἠγάπησε τόν κόσμον, ὥστε τόν υἱόν αὐτοῦ τόν μονογενῆ ἔδωκε, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν μή ἀπόληται ἄλλ' ἔχει ζωήν αἰώνιον*» (Ιω 3,16). Εἶναι φανερή ἡ διάσταση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στό Θεό καί στόν κόσμο, ἀνάμεσα στίς δυνάμεις τοῦ «*πνεύματος*» καί τίς δυνάμεις τῆς «*σαρκός*». «*Τό γάρ φρόνημα τῆς σαρκός*», γράφει ὁ Παῦλος, «*θάνατος, τό δέ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωή καί εἰρήνη*» (Ρωμ 8,6). Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή μέσα στήν ἀδυναμία του, φυσιολογικά ὁδηγεῖται σέ ὅ,τι σχετίζεται μέ τό θάνατο, τόν ὄλεθρο τόν ἀφανισμό· ἀντίθετα τό πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πού δυναμώνει ὅτι καλό ἔχει μέσα του τό ἀνθρώπινο πνεῦμα, ὁδηγεῖ στήν ἀληθινή ζωή στήν εἰρήνη, σέ ὅ,τι δηλαδή εἶναι ἀντίθετο πρός τό θάνατο καί τό, ὄλεθρο. Ἐπαναλαμβάνεται δηλαδή κι ἐδῶ τό προφητικό ὅραμα τῆς Π.Δ. γιά ἕνα μελλούμενο κόσμο εἰρήνης καί δικαιοσύνης.

Εἶναι ἀνάγκη στό σημεῖο αὐτό νά ξεκαθαρίσουμε μερικά πράγματα: α) Τό γνήσιο καί ὀρθόδοξο χριστιανικό φρόνημα δέν διάκειται ἀρνητικά, ἤ ἀκόμη καί ἀδιάφορα, ἀπέναντι στήν ἱστορία· εἶναι μέσα στή φύση τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐμπλοκή στά πράγματα τῆς κοινωνίας. β) Ὁ αὐθεντικός χριστιανισμός δέν εἶναι ἀτομοκρατικός. Σάν κεντρική ἔννοια δέν ἔχει τό μεμονωμένο ἄτομο, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι παραγνωρίζει τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Κεντρική του διάσταση εἶναι ἡ ἐκκλησιολο-

3. Πρβλ. Σ. Ἀγουρίδη «Στοιχεῖα γιά μιά θεολογία τῆς εἰρήνης», *Ἡ θρησκεία τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων*, Ἀθήνα 1983, σελ. 42 ἑξ.

γική· ἐνδιαφέρεται δηλαδή γιά τόν ἄνθρωπο σάν σύνολο, σάν κοινότητα. γ) Ὁ γνήσιος χριστιανισμός εἶναι καθολικός, ἀποβλέπει δηλαδή στόν ὅλο ἄνθρωπο σάν ἑνότητα, δέν τό ξεχωρίζει σέ ἀνώτερα καί κατώτερα στοιχεῖα. Ὅποιος κατανοεῖ αὐτή τήν καθολικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅποιος ἀποκρούει τή διαρχία ἀνάμεσα στό πνεῦμα καί στήν ὕλη, δέν μπορεῖ νά βιώσει τό Χριστό καί τήν εἰρήνη του σάν μιά ὑπερβατική πραγματικότητα, στήν ὁποία ὅσο βαθύτερα βυθίζεται κανείς τόσο περισσότερο ἀποφεύγει τά προβλήματα τῆς ἐποχῆς του, τίς ἔγνοιες καί τίς ὑποχρεώσεις πού ἐπιβάλλει ἡ ἱστορική πραγματικότητα, γιά νά βρεῖ μιά δῆθεν ἐσωτερική εἰρήνη καί γαλήνη.

Ἄν λοιπόν δέν ὑπάρχει αὐτός ὁ διχασμός σέ ἔξω καί σέ μέσα ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ παρά νά ἐκφράσει τήν εἰρήνη πού τοῦ δωρίζει τό Ἅγιο Πνεῦμα σάν δράση εἰρηνιστική, σάν κινητοποίηση ἐνάντια στήν ἀδικία, τόν πόλεμο, τούς ἐξοπλισμούς, ἀφοῦ ὅλα αὐτά στρέφονται ἐνάντια στήν πίστη καί τήν ἐλπίδα του.

Κι ἐρχόμαστε στήν οὐσία τοῦ ἐρωτήματος πού θέσαμε στήν ἀρχή. Στό πῶς δηλαδή αὐτό τό ἰδεῶδες τῆς εἰρήνης πέρασε μέσα ἀπό τή μακραίωνη παράδοση τῆς ὀρθοδοξίας στό πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας, σ' ὁλόκληρο δηλαδή τόν ἑλληνικό λαό. Γιατί πρέπει νά τό τονίσουμε ἰδιαίτερα πώς ἡ Ἐκκλησία στό χῶρο τοῦ ὀρθόδοξου ἑλληνισμοῦ «ἀνέκαθεν σκεπάζει τό λαό καί ὁ λαός εἶναι ὁ φύλακας τῆς ἀλήθειας τῆς ἐκκλησίας... Ὅπου πάει ὁ λαός, ἀκολουθεῖ ἡ Ἐκκλησία· Ὁ λαός εἶναι ἕνα κομμάτι τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία». Καί γιά νά μή νομίσει κανείς πώς τά λόγια πού μόλις ἀκούστηκαν ἀποτελοῦν προσωπικές ἀπόψεις κάποιου ἐκκεντρικοῦ θεολόγου, θά πρέπει νά τό τονίσουμε πώς ἐκφράζουν τή ζωντανή μαρτυρία τῆς Ἱερᾶς Κοινότητας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τοῦ λίκνου αὐτοῦ τῆς παγκόσμιας Ὀρθοδοξίας[4]. Στό κείμενο πού πρόσφατα ἐξέδωσε ὁμόφωνα ἡ μοναστική ἀδελφότητα τονίζεται πρός ἄρση κάθε ἀμφιβολίας πώς: «Δέν εἶναι ἡ Ἐκκλησία αὐτό πού νομίζουμε. Δέν εἶναι αὐτή πού χτυπᾶμε καί πού βαλθήκαμε νά καταστρέψουμε. Δέν ἔχει σχέση ἡ Ὀρθοδοξία μέ 'μεσαιωνισμούς', 'μυστικισμούς', 'κληρικαλισμούς', 'σχολαστικισμούς' πού ἀκοῦμε»[5]. Ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανισμός λοιπόν δέν ἔχει σχέση μέ ἰδεολογίες καί ἠθικισμούς, ἀφοῦ καί ὁ ὅρος «ὀρθοδοξία» δέν σημαίνει ὀρθή «δοξασία», ἀλλά ὀρθή «δοξολογία» καί κατά συνέπεια ὀρθή «λατρεία», εἶναι δηλαδή ἕνας τρόπος ζωῆς πού ἐκφράστηκε

4. *Τό Ἅγιον Ὄρος καί ἡ Παιδεία τοῦ Γένους*, 1984, σελ. 75.
5. *Στό ἴδιο*, σελ. 66-67.

στίς πιό δυναμικές καί γνήσιες στιγμές τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κατά τό παρελθόν, λοιπόν, ἡ ὀρθόδοξη λατρεία μέ κέντρο τή Θεία Λειτουργία ἀποτελοῦσε τή βασικότερη μονάδα ἀγωγῆς καί ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας, κι ὄχι μόνο στά δύσκολα χρόνια τῆς τουρκικῆς σκλαβιᾶς. Ἦταν - καί δέν παραμένει βέβαια καί σήμερα - τό κυριότερο κανάλι μετάδοσης τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, πού ὅπως εἴδαμε παραπάνω ἀποτελεῖ τήν ἱστορική ἔκφραση τοῦ σχεδίου τῆς Θείας Οἰκονομίας, τοῦ σχεδίου δηλαδή γιά τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου σ᾽ ἕναν κόσμο εἰρήνης καί δικαιοσύνης. Προσφέροντας τό λόγο τοῦ Θεοῦ ὄχι σάν μιά ἀποστεωμένη ἰδεολογία ἀλλά σάν μιά ζωντανή πραγματικότητα, ἕνα ζωντανό λόγο, μελωδία καί πάνω ἀπ᾽ ὅλα σάν λειτουργικό δράμα καί μυστηριακή πραγματικότητα, ἡ ὀρθόδοξη λατρεία, ἰδίως στόν ἑλληνικό χῶρο, ἀποτελοῦσε μέχρι τήν ἀποκρυστάλλωσή της (κι αὐτό δυστυχῶς συνέβη πολύ παλιά, πρίν ἀπό τήν ὑποδούλωση) μοναδικό μέσο «ὁλικῆς» καί ἀποτελεσματικῆς ἐπικοινίας[6].

Σ᾽ αὐτόν, λοιπόν, τόν λατρευτικό χῶρο πού ἐκφράζει τήν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας στόν ἑλλαδικό χῶρο ὡς λατρεύουσας κοινότητας, ἡ εἰρήνη ἀποτελεῖ ὄχι ἁπλῶς οὐσιαστικό, ἀλλά κυρίαρχο καί πρωταρχικό αἴτημα. Ἡ Θ. Λειτουργία ἀρχίζει καί τελειώνει μέ ἔντονη ἀναφορά στήν εἰρήνη, ἀρχίζει μέ τά Εἰρηνικά, πού λέγονται ἔτσι γιατί ἀναφέρονται στήν εἰρήνη καί ἀποσκοποῦν στό νά μεταφέρουν στή συνείδηση τοῦ λαοῦ τό θεῖο δῶρο μά συνάμα καί ὑπέρτατο καθῆκον τῆς εἰρήνης (Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν - Ὑπέρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης - Ὑπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου... κλπ.). Τελειώνει μέ τή φράση «Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν». Θά μποροῦσε ὧρες ἀτέλειωτες νά μιλάει κανείς γιά τή δυναμική διάσταση τῆς εἰρήνης μέσα στή λατρεία. Ἀπό τίς συνεχεῖς ἐπαναλήψεις τῶν εἰρηνικῶν μέχρι τήν κορύφωση τῆς ἀναφορᾶς, ὅπου οἱ πιστοί προσφέρουν τά τίμια δῶρα («πρόσχωμεν τήν ἁγίαν ἀναφοράν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν...»), ἀπό τήν ὀπισθάμβωνη εὐχή (Εἰρήνην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι κλπ.) μέχρι τή «μετα-Λειτουργία», τή δράση δηλαδή στήν ὁποία καλοῦνταν αἰῶνες τώρα οἱ Ἕλληνες, ὅπως καί οἱ λοιποί Ὀρθόδοξοι, μέ τό «ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν», ἀφοῦ ἡ «ἀπόλυση» δέν ἀποτελεῖ τό τέλος ἑνός τελετουργικοῦ, στό ὁποῖο ὁ πιστός μετέχει μέ ἀπάθεια, ἀλλ᾽ *ἀρχή* μιᾶς ἀέναης κίνησης καί δράσης γιά τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου, σ᾽ ὅλα δηλαδή τά στάδια τό αἴτημα τῆς εἰρήνης κατέχει τήν πρώτη θέση. Θά ἦταν σχιζοφρενικό μέσα στό Ναό νά δεόμαστε: «ὑπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ

6. Περισσότερα γιά τό θέμα στό ἔργο μου *Θέματα Ὀρθόδοξης ἑρμηνευτικῆς*, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 25 ἑξ.

σύμπαντος κόσμου» καί νά μήν ἀγωνιζόμαστε ἔξω ἀπό αὐτόν γιά τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης, τήν κατάργηση τῶν ἐξοπλισμῶν τήν ἀποτροπή ἑνός πυρηνικοῦ ὁλοκαυτώματος. «Ἡ ἴδια ἡ δράση φέρνει τόν ἄνθρωπο εἰς τήν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν εἰρήνην», λένε οἱ ἁγιορεῖτες πατέρες[7].

Μπροστά σ᾽ αὐτό τό συνολικό ἐνδιαφέρον γιά τήν εἰρήνη στήν εὐρύτερη λαϊκή ἐκπαιδευτική διαδικασία τοῦ παρελθόντος, ξεπροβάλλουν ἐπιτακτικά δύο βασανιστικά πράγματι ἐρωτήματα: (α) Ποιά εἶναι ἡ σημερινή κατάσταση ἀναφορικά μέ τήν εἰρήνη στό σύστημα τῆς γενικότερης παιδείας στή σύγχρονη ἑλληνική κοινωνία; καί (β) Μέ ἕνα τόσο πλούσιο παρελθόν ποιά ὤφειλε νά εἶναι σήμερα ἡ ἀγωγή γιά τό θέμα τῆς εἰρήνης, ἄν μάλιστα ληφτοῦν ὑπόψη οἱ μεταβαλλόμενες συνθῆκες στόν τρόπο κυρίως ἀνάπτυξης τῶν ὁπλικῶν συστημάτων; Στό πρῶτο ἐρώτημα ἡ ἀπάντηση, ἄν δοθεῖ μέ πνεῦμα εἰλικρίνειας καί ἐντιμότητας, εἶναι μᾶλλον ἀπογοητευτική: Ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἀναφορές στό θέμα τῆς εἰρήνης· οἱ ὁποῖες πρωτοβουλίες ἀναλαμβάνονται πάνω στό πρωταρχικό αὐτό αἴτημα τῶν καιρῶν μας (πρωτοβουλία τῶν 6 - κινήματα εἰρήνης) βρίσκονται οὐσιαστικά ἔξω ἀπό τήν ἐκπαιδευτική διαδικασία. Ὡς πρός τό δεύτερο ὅμως ἐρώτημα ἡ κατάσταση εἶναι ὄντως τραγική. Μέ τήν τρομερή τεχνολογική ἀνάπτυξη τῶν ἡμερῶν μας ὁ πόλεμος δέν εἶναι πιά μιά φοβερή καταστροφή, ὁπωσδήποτε ὅμως ἕνα ἀναγκαῖο κακό, περιοδικό καί ἀναπόφευκτο, ἡ δέ Εἰρήνη μιά ἀνέφικτη πραγματικότητα. Σήμερα ἡ λέξη Πόλεμος σημαίνει - καί ὅσο περνᾶνε τά χρόνια θά σημαίνει ἀκόμη περισσότερο - *ὁλοκληρωτική καταστροφή*· σήμερα ὑπάρχει ἡ δυνατότητα καταστροφῆς τοῦ πλανήτη μας πάνω ἀπό 10 καί 20 φορές. Τηρουμένων, λοιπόν, τῶν ἀναλογιῶν μποροῦμε νά ποῦμε πώς βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά ἐγκληματική ἀδιαφορία.

Δέν θἄθελα νά κλείσω τήν σύντομη αὐτή παρουσίαση τοῦ θέματος μέ μιά τέτοια νότα ἀπαισιοδοξίας· ἁπλῶς ἤθελα νά ὑπογραμμίσω τό μέγεθος τῶν εὐθυνῶν μας. Χωρίς ἀμφιβολία κάποιες αἰσιόδοξες προοπτικές διαγράφονται στόν ὁρίζοντα. Ὅλο καί περισσότεροι πνευματικοί φορεῖς ἀρχίζουν καί στόν τόπο μας νά εὐαισθητοποιοῦνται πάνω στό κεφαλαιῶδες πρόβλημα τῆς Εἰρήνης· ἐκκλησιαστικοί, πνευματικοί, πολιτικοί, κλπ. Ἐνδεικτικά ἀναφέρω τό μέγιστο ἐνδιαφέρον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τίς πρόσφατες ἐγκυκλίους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου

7. *Τό Ἅγιον Ὄρος*, σελ. 61.

καί ἄλλων θεολογικῶν φορέων, γιά νά περιοριστῶ μόνο στό χῶρο τῆς ἁρμοδιότητάς μου.

Σ᾽ αὐτό ὅμως ἀκριβῶς τό σταυροδρόμι τῆς ἱστορίας αὐτός πού καλεῖται νά παίξει τόν ἀποφασιστικό ρόλο εἶναι ὁ λαός τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικός λαός· ρόλο πού μέ τόση ἐπιτυχία ἔπαιξε στίς πέντε πιό ἀποφασιστικές στιγμές τῆς θρησκευτικῆς του ζωῆς (πού ἦταν ὅμως ἄμεσα συνδεδεμένες καί μέ τήν ἐθνική του ὑπόσταση). Στήν ἀρειανική καί μονοφυσιτική ἔριδα, ὅταν πῆγε κόντρα στούς τότε πατριάρχες καί αὐτοκράτορες, τήν εἰκονομαχία, τήν ἀπόπειρα γιά ἕνωση πρίν ἀπό τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, καί τήν ἐθνική ἐξέγερση. Γι᾽ αὐτό καί ἡ περίφημη ἐγκύκλιος τῶν Ὀρθοδόξων πατριαρχῶν πρός τόν Πάπα Πῖο Θ´ τό 1848 ἔχει καί σήμερα, ἀλλά καί πάντα, μιά ζωντανή ἐπικαιρότητα: «Ἔπειτα παρ᾽ ἡμῖν οὔτε Πατριάρχαι, οὔτε Σύνοδος ἐδυνήθησάν ποτε εἰσαγαγεῖν νέα, διότι ὁ ὑπερασπιστής τῆς θρησκείας ἐστιν αὐτό τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι αὐτός ὁ λαός».

Τό χρέος, λοιπόν, τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων εἶναι χρέος εἰρήνης· γιά νά ἀποτραπεῖ ὁ πυρηνικός ὄλεθρος καί ὁ ἀφανισμός· γιά νά ζήσει ὁ κόσμος.

Σ. Ι. Μπαλογιάννη
Καθηγητοῦ Παν/μίου

«Ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία»

Ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ σκεπτομένου Ἀνθρώπου ἤ μᾶλλον τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται βαθειά πόσο ὡραῖο καί πόσο δύσκολο εἶναι νά σκέπτεται. Νά σκέπτεται ὑπό τήν ἔννοιαν νά ἐμβαθύνη εἰς τήν οὐσίαν τῆς Ἀληθείας, βαδίζων ἐπί κεκαθαρμένων ἐννοιῶν, ἀδέσμευτος.

Εἰς ἕνα κόσμον κουρασμένον ἀπό τήν θεωρητικήν γνῶσιν, τό πεπερασμένον τῆς ὁποίας κατέστη ἀπολύτως συνειδητόν, καθίσταται βαθμηδόν καί ἐμφανεστέρα ἡ ἀνάγκη τῆς σκέψεως καί τοῦ βαθυτέρου προβληματισμοῦ, ἀφετηρία τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωσις ὅτι ὁ ἄνθρωπος δυστυχῶς ἀκόμη δέν σκέπτεται, ἤ μᾶλλον καλλιέργησεν ἕναν τρόπον σκέψεως τήν ἐπιστημονικήν σκέψιν, ἡ ὁποία στρέφεται κυρίως εἰς τήν ἑρμηνείαν καί τήν κατανόησιν τῶν στοιχείων καί τῶν φαινομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀφήνοντας ἀκόμη σχεδόν ἄγνωστον καί ἀνερμήνευτον τόν ἐσωτερικόν ἄνθρωπον. Εἰς τήν ἐπιστημονικήν σκέψιν ὁ ἄνθρωπος λησμονεῖ τόν ἐσωτερικόν λόγον, τήν βαθειά ἐπικοινωνία μέ τόν ἑαυτόν του «χάνει τήν γλῶσσα του σέ ξένες χῶρες» ὅπως χαρακτηριστικῶς ἐκφράζει ὁ Hoederlin στήν Μνημοσύνη καί ἐνῶ πραγματεύεται τήν λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ του κόσμου, ἐσωτερικῶς παραμένει ἄγνωστος εἰς ἑαυτόν.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀντιληφθῆ τήν τραγικότητα τῆς στροφῆς του πρός τόν ἐξωτερικόν κόσμον, τότε συλλαμβάνη καί τήν ἔκτασιν τῆς τραγικότητος τοῦ ἐσωτερικοῦ κενοῦ. Ὁ Nietzsohe ἐκφράζει τό κενόν ὡς ἐρήμωσιν.

«Ἡ ἐρήμωσις αὐξάνεται, ἀλλοίμονον σέ αὐτόν πού κρύβει μέσα του τήν ἐρημωσίνη» (Ἀφορισμός 464). Δέν τό χαρακτηρίζει ὡς καταστροφήν.

Ἡ καταστροφή θά προϋπόθετε ἐσωτερικήν δόμησιν, προϋπάρξασα

γνῶσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ᾿Ανθρώπου. Ἡ ἐρήμωσις εἶναι τό κενόν, τό ἄγνωστον, ἐκεῖ ἀπό ὅπου ἀπουσιάζει ὁ πόνος καί ἡ ἀγωνία.

Ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου γίνεται τότε ἁπλῶς ἕνα σημεῖον ἄγνωστον.

«Εἴμαστε ἕνα σημάδι πού δέν διαβάζεται
Δέν αἰσθανόμαστε πόνον
Σχεδόν χάσαμε τήν γλῶσσα μας σέ ξένες χῶρες»

ἐκφράζει ὁ Hoederlin στήν Μνημοσύνη.

Ἡ ἀντίληψις τῆς ἐρημώσεως ἀποτελεῖ ἀφύπνισιν. Προϋποθέτει στροφήν τοῦ βλέμματος ἐπί τά ἐντός, συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως, συνείδησιν τοῦ Εἶναι. Ἡ ἀντίληψις τῆς ὑπάρξεως ταυτιζομένη μέ τήν ἀντίληψιν τοῦ Εἶναι ἐκφράζει τήν ἀνεύρεσιν τοῦ κέντρου. Κατ' αὐτήν τό Εἶναι δέν ἀποτελεῖ πλέον τήν εἰδικήν ἐκδήλωσιν τοῦ γενικοῦ καί ἀπολύτου ἀλλά ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν καί ἀποκτᾶ ἰδίαν συνείδησιν. Τό Εἶναι ταυτίζεται μέ τό ἄμεσον καί τό πραγματικόν. Τό Εἶναι δέν τίθεται ὡς ἀντικείμενον τό ὁποῖον ἵσταται ἀπέναντι εἰς τόν Ἄνθρωπον, ἔξω ἀπό τόν Ἄνθρωπον. Τό Εἶναι ταυτίζεται μέ τήν ἰδίαν ὕπαρξιν καί ὑπόστασιν τοῦ ᾿Ανθρώπου. Βεβαίως ἡ ἐμβάθυνσις καί ἡ θεώρησις τοῦ Εἶναι θά συνεπάγεται ἀναπόφευκτον διχασμόν ὑποκειμένου - ἀντικειμένου. Ἡ μελέτη τοῦ Εἶναι ἀκόμη καί ἐντός τοῦ ᾿Ανθρώπου ἀντικειμενοποιεῖ τό Εἶναι, ἐν σχέσει πρός τό σκεπτόμενον ἄτομον ἤ ἀκόμη καί ἐν σχέσει πρός ἕτερα ἀντικείμενα. ᾿Ακόμη καί ὁ καθορισμός τοῦ Εἶναι ἐκφράζει διαφοροποίησιν τοῦ Εἶναι ἀπό τό μηδέν. ᾿Εκφράζει σχέσιν τοῦ εἶναι ὡς πρός τό ἄτομον, τό σκεπτόμενον ὑποκείμενον, καί σχέσεις τοῦ Εἶναι ὡς πρός τά ἕτερα ἀντικείμενα. Αὐτό ἀποτελεῖ τόν διπλόν διχασμόν, ὅπως τόν ἐννοεῖ ὁ Carl Jaspers.

Ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τό Εἶναι, παρά τήν ἀναπόφευκτον ἀντικειμενοποίησίν του, ἀποτελεῖ πάντα κατ' οὐσίαν ἐμβάθυνσιν εἰς τόν Ἄνθρωπον καί τά θεμελιώδη ὑπαρξιακά του προβλήματα.

Ἡ ὕπαρξις τίθεται ὡς αὐτοσυνείδησις ἤ ὡς συνείδησις τοῦ Εἶναι εἰς τόν Ἄνθρωπον. Παρά τήν τόσον ἄρρηκτον σχέσιν τῆς ὑπάρξεως πρός τό σκεπτόμενον ἄτομον, πρός τό ὑποκείμενον, ἡ θεωρητική σύλληψις αὐτῆς συνεπάγεται καί βαθμόν τινα ἀντικειμενοποιήσεως. Θεωρουμένη ἡ ὕπαρξις θεωρεῖται ἀναποφεύκτως οὐχί ἀπολύτως καθ' ἑαυτήν.

Ἡ ἀπόλυτος σύλληψις τῆς ὑπάρξεως καθ' ἑαυτήν σημαίνει ἀπόλυτον γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου. Καί ὁ ἄνθρωπος θά ἔπρεπε νά εἶναι τέλειος διά νά ἔχη ἀπόλυτον καί τελείαν γνῶσιν τῆς ὑπάρξεώς του καθ' ὅλην τήν ἔκτασιν αὐτῆς. Ἡ ἀπόλυτος γνῶσις τῆς ὑπάρξεως ἀφ' ἑτέρου θά ἐσήμανεν στατικότητα αὐτῆς. Καθίσταται ἀπολύτως γνωστόν, ὅ,τι εἶναι στατικόν

καί περιωρισμένον. Ἡ ὕπαρξις ἐμπερικλείουσα τό γίγνεσθαι εὑρίσκεται ὑπό συνεχῆ δυναμικήν μορφήν. Ἐάν ἡ ὕπαρξις ἦτο στατική ὁ ἄνθρωπος δέν θά ὑπόκειτο εἰς τό συνεχές γίγνεσθαι, θά ἦτο ἕν στατικόν ὄν καί θά ἐξέλιπεν τό βαθύτερον νόημα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καί συνεπῶς ἡ ὡραιότης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Θεωρουμένη συνεπῶς ἡ ὕπαρξις ὑπό τήν δυναμικήν της μορφήν, ἐμπερικλείουσα τό Εἶναι ὡς γίγνεσθαι, προσλαμβάνει ὑπερβατικήν διάστασιν.

Συνεπῶς ἡ θεώρησις τῆς ὑπάρξεως δέν θά ἦτο δυνατή ὡς θεώρησις τῆς ὑπάρξεως καθ' ἑαυτήν, ἄνευ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τό Ὑπερβατικόν Ὄν.

Ἤδη ἡ ὑπερβατική διάστασις τῆς ὑπάρξεως τήν συνδέει μέ τό ὑπερβατικόν Ὄν καί ἡ θεώρησις τῆς ὑπάρξεως θά εἶναι δυνατόν νά γίνη καθ' ἑαυτήν ἐάν ἐκτιμηθῆ ἡ σχέσις της πρός τό Ὑπερβατικόν Ὄν καί ἡ σχέσις της πρός τόν χρόνον.

Εἰς μίαν ὑπαρξιακήν θεώρησιν ἀπορρίπτουσα τήν ὑπόστασιν τοῦ Ὑπερβατικοῦ Ὄντος, ὡς αὕτη ἐκφράζεται διά τοῦ Jean Paul Sartre, ἡ ὕπαρξις περιορίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς τά πλαίσια τοῦ ἀνθρωπίνου ἤ μᾶλλον εἰς τά πλαίσια τῆς ἀνθρωπίνης πραγματικότητος, ὡς λέγει ὁ Heidegger. Οὕτω ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει κάποτε, ἄγνωστον πῶς, ἐμφανίζεται εἰς τήν σκηνήν τῆς πραγματικότητος καί ἀνακαλύπτει ἑαυτόν.

Συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό αὐτό, τό ὁποῖον ὁ ἴδιος δύναται νά ἀνακαλύψη ὅτι εἶναι. Καί ἐφ' ὅσον δέν ὑφίσταται ὑπερβατικόν κριτήριον τῆς ὑπάρξεως. Ἐλλείψει ὑπερβατικοῦ ὄντος ἡ ὕπαρξις ὑπόκειται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τήν δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου· νά τήν συλλάβη καί νά τήν καθορίση. Συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος κατ' οὐσίαν καθορίζει τήν ὑποκειμενικήν του ὕπαρξιν ἤ κατά τήν ἔκφρασιν τοῦ Sartre ἐπιλέγει τόν ἑαυτόν του. Ὁ βαθμός ὅμως τῆς ὑφισταμένης ὑποκειμενικότητος παρακωλύει τήν ἐξ ἀντικειμένου ἐμβάθυνσιν εἰς τόν Ἄνθρωπον. Παρά τούς διϊσχυρισμούς τοῦ Sartre ὅτι ἐπιλέγων τόν ἑαυτόν μου ἐπιλέγω τόν Ἄνθρωπον, κατ' οὐσίαν ἐπιλέγω τόν ἄνθρωπον ὅπως ἀκριβῶς τόν βλέπω ἐγώ, μέσα ἀπό τήν ἰδικήν μου περιωρισμένη ὀπτική γωνίαν. Καί ἐάν συνειδητοποιήσω τήν περιωρισμένην δυνατότητα νά ἴδω τόν ἄνθρωπον, εἰς ὅλην του τήν ὑπαρξιακήν θεώρησιν, συνειδητοποιῶν τό πεπερασμένον τῆς ὑποκειμενικῆς μου ἀντιλήψεως, εὐλόγως διερωτῶμαι ἐάν ὁ ἄνθρωπος ὅπως ἐγώ τόν ἀντιλαμβάνομαι καί τόν ἐπιλέγω εἶναι πράγματι ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο εἰσάγει τήν ἀμφιβολίαν καί τήν ὑπαρξιακήν ἀγωνίαν εἰς τόν χῶρον τῆς συνειδήσεώς μου.

Ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς ἀμφιβολίας ἤ ἡ ἀγωνία τῆς εὐθύνης; Ὁ ἄνθρωπος ἐπιλέγων τόν ἑαυτόν του κατ' οὐσίαν ἐπιλέγει τόν

Ἄνθρωπον, τήν ἀνθρωπότητα, συνεπῶς ἡ εὐθύνη τῆς ἐπιλογῆς του εἶναι ἡ εὐθύνη ἔναντι τοῦ Ἀνθρώπου.

Ἐάν δεχθῶμεν τόν διϊσχυρισμόν τοῦ Sartre ὁ ἄνθρωπος θά συνυπάρχει μέ τήν ὑπαρξιακήν του ἀγωνία, θά διακατέχεται ἀπό τό διηνεκές ἄγχος χωρίς τήν ἀκτῖνα τῆς λυτρώσεως. Εἰς μίαν τόσον ὑποκειμενικήν ἐπιλογήν τοῦ ἀνθρώπου, ἄνευ ὑπερβατικοῦ ἐξ ἀντικειμένου προσώπου, χρησιμεύοντος ὡς κριτηρίου, ἡ εὐθύνη πλανᾶται ἀσυγκεκριμενοποίητος. Εὐθύνη διά τήν ἀνθρωπότητα χωρίς ἀντικειμενικόν κριτήριον, εὐθύνη δι' ἑαυτόν χωρίς σταθερόν ὑπερβατικόν κριτήριον διά τήν ὕπαρξιν, ἀποτελεῖ διάχυτον βίωμα ἀγωνίας, χωρίς κατ' οὐσίαν λογικόν ἔρεισμα. Καί ἡ ἀγωνία τῆς εὐθύνης ἐπαυξάνεται ἀπό τήν ἀγωνίαν τῆς ἀμφιβολίας, ἡ ὁποία ἀναπόφευκτα συνυπάρχει λόγῳ τῆς ὑποκειμενικότητος τῆς ἐπιλογῆς καί τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ πεπερασμένου τῶν ἀνθρωπίνων κριτηρίων.

Ἡ ἰδία ὑποκειμενικότης ὑπό διαφορετικήν ἔκφρασιν ὑφίσταται καί εἰς τό φιλοσοφικόν σύστημα τοῦ Karl Jarpers. Ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος δέν ἀποχωρίζεται ἐκ τοῦ ὑπερβατικοῦ ὄντος τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις δέν ἀμφισβητεῖται. Ὁ Θεός καί ὁ ἄνθρωπος ἀποτελοῦν μέλη τῆς αὐτῆς ἑνότητος τοῦ Συνέχοντος. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό ὄν, τό ὁποῖον ἔρχεται εἰς σχέσιν μέ τόν Θεόν. Καί ἀποκτῶν ὁ ἄνθρωπος συνείδησιν τῆς αὐθεντικῆς ἐλευθερίας του συνειδητοποιεῖ τήν ὕπαρξίν του καί ἐνισχύει τήν βεβαιότητά του διά τήν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεός ὑπάρχει διά τό ἄτομον εἰς τόν βαθμόν τόν ὁποῖον τό ἄτομον ὑπάρχει αὐθεντικῶς. Ἡ συνείδησις τῆς αὐθεντικῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀτόμου ἀποτελεῖ συνεπῶς τόν οὐσιαστικόν κρίκον τοῦ δεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν ὑπέρβασιν, τήν ἀφετηρίαν τῆς συναντήσεώς του μέ τόν προσωπικόν Θεόν. Ἡ συνείδησις ὅμως τῆς αὐθεντικῆς ὑπάρξεως ἀποτελεῖ ψυχικήν διεργασίαν τοῦ ὑποκειμένου καί συνεπῶς ὑπόκειται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τόν κίνδυνον καί τήν ἀντίληψιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑπερβατικοῦ ὄντος, τό ὁποῖον μόνον διά τοῦ ἀνθρώπου νοεῖται. Συνεπῶς παρά τό γεγονός ὅτι ὑφίσταται ἡ ἀναφορά εἰς τόν Θεόν, ὁ Θεός δέν νοεῖται ἐξ ἀντικειμένου καί ὡς ἐκ τούτου ἡ ὑπαρξιακή σχέσις τοῦ ὑποκειμένου πρός τό ὑπερβατικόν ὄν, ὡς μέλους τοῦ Συνέχοντος, καθορίζεται ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπτικῆς γωνίας, διά τῆς ὁποίας τό ὑποκείμενον ἀντιλαμβάνεται ἑαυτόν.

Πίστις κατ' οὐσίαν, ἡ ὁποία συνεπάγεται τήν ἀποδοχήν τῆς ἐξ ἀντικειμένου Ἀληθείας δέν ὑφίσταται εἰς τήν θεώρησιν τοῦ Jaspers.

Ἡ ἀλήθεια εἰς τό ἐπίπεδον τῆς ὑπάρξεως ἀποτελεῖ συνάρτησιν τῆς διατηρήσεως καί τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐννοίας τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ἀλήθεια

συνεπῶς ἀποτελεῖ φωνή τοῦ ὑποκειμένου. Τό ὑποκείμενον συλλαμβάνει τήν ὕπαρξιν, τό ὑποκείμενον ἐκφράζει καί τήν ἀλήθειαν, ὡς συνάρτησιν τῆς ὑπάρξεως. Ἡ πίστις συνεπῶς ὅπως ἐκφράζεται ὑπό τοῦ Jaspers δέν ἀποτελεῖ ἀποδοχήν ἀποκεκαλυμμένης Ἀληθείας, καθ' ὅσον ὁ Θεός δέν ἀποκαλύπτεται ἀλλά κατανοεῖται ἡ ὕπαρξίς του διά τῆς κατανοήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑποκειμένου.

Ἡ ἔλλειψις σταθερᾶς ἀρχῆς εἰς τήν φιλοσοφικήν θεώρησιν τοῦ Jaspers καί ἡ ἀσταθής μεταφυσική βάσις, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καθιστᾶ ἐναγώνιον τήν στροφήν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἑαυτόν. Ἡ προβαλλομένη ἀγάπη τοῦ ἀπολύτου, ἡ ὁποία σημαίνει μέθεξιν μέ τό αἰώνιον, τό Εἶναι, παρέχει τελικῶς τήν ἀσφάλειαν καί τήν ἐμπιστοσύνην. Ὡς ψυχίατρος ὅμως ὁ Jaspers ἐγνώριζεν καλῶς ὅτι τό ἀπόλυτον δέν εὑρίσκεται εἰς τήν στιγμιαίαν κατάστασιν τοῦ ἀτόμου οὔτε εἰς τόν ἐγγενῆ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δύναται νά τροποποιηθῆ ἀπό μίαν ἐσωτερικήν ἀναδόμησιν.

Τό ἀπόλυτον πραγματοποιεῖται κατά τόν Jaspers ἀπό τήν ἀπόφασιν τῆς ὑποστάσεως καί παρά τό γεγονός ὅτι τό ἀπόλυτον ἔχει ἀποφασιστικήν σημασίαν διά τήν ζωήν τοῦ ἀτόμου, ἐν τούτοις ἡ ἄμεσος παρουσία του παραμένει ἀκαθόριστος. Συνεπῶς ἡ ἀσφάλεια καί ἡ ἐμπιστοσύνη ἐκ τῆς ἀπολυτότητος εἶναι ἀσταθής καί ἀνέφικτος.

Ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται διά τήν ὑπέρβασιν τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀγωνιᾶ διά τό ἀπόλυτον, τό ὁποῖον εἶναι κατ' οὐσίαν ἄχρονον καί ἡ ἐμφάνισίς του μέσα εἰς τόν χρόνον μέ τήν ἐμπειρίαν τῶν ὁριακῶν καταστάσεων δέν τό ἐντάσσει ὁλοκληρωτικά εἰς τόν χρόνον.

Ἡ ἄνοδος καί ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἀνθρώπου διά μίαν ἄχρονον ἀρχήν, ἡ ὁποία ταυτίζεται μέ τήν γνησιότητα τῆς ὑπάρξεώς του καθίσταται μία ἐναγώνιος κραυγή ἀπελπισίας. Ὁ ἄνθρωπος παραμένει ἀβοήθητος εἰς τήν ἀναζήτησίν του, ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἀπολύτου ἔχει θεωρητικήν μόνον ἀξίαν. Ὁ Θεός παραμένει ἐντός τῆς σφαίρας τῶν ἀναζητήσεων τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ θέσις του ἔναντι τοῦ ἀτόμου προδικάζεται ἀπό τόν ὑπαρξιακόν διάλογον τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑποκειμενικότης τοῦ ὁποίου εἶναι καταφανής.

Ὁ ἄνθρωπος παραμένει ἀβοήθητος εἰς τήν ἀγωνίαν του.

Διαφορετική ὅμως εἶναι ἡ ὁδός τήν ὁποίαν εἶχεν ἀκολουθήσει ὁ Soren Kierkegaard. Ἡ ὕπαρξις ὑφίσταται εἰς τόν ἄνθρωπον διά τῆς ἀντιπαραθέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος, ὑφίσταται ὡς ὑπόστασις μόνον ὅταν ἔρχεται εἰς ὑπαρξιακήν σχέσιν πρός τόν Θεόν. Ὁ διάλογος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία συνεχής ἐπικοινωνία μέ τόν Θεόν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἡ αἰωνία Ἀλήθεια θεωρουμένη ἐξ ὑποκειμένου. Ὑπάρχει ὑπαρξιακή ἀγωνία εἰς τόν Kierkegaard;

Ὅσον ὑπάρχει ἡ ἀθωότης καί ἡ ἄγνοια, ἡ ἀθωότης τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, καί ἡ ἄγνοια τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, παρά τήν φαινομενικήν εἰρήνην ὑπολανθάνει ὁ φόβος καί ὁ φόβος ἀποτελεῖ τό βαθύ μυστικόν τῆς ἀθωότητος. Ὁ φόβος εἶναι ἡ ἀπαρχή τῆς πνευματικῆς ἀφυπνίσεως.

Ἡ ἀγωνία ἡ ἐκπηγάζουσα ἀπό τό φόβον τῆς ἀθωότητος καί τῆς ἀγνοίας εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ Kierkegaard.

Ἀλλά ἡ ἀγωνία δέν περιορίζεται μόνον ἐδῶ, ὑπάρχει καί ἡ ἀγωνία τῆς ἀπομονώσεως ἡ ἀγωνία τῆς ξενίας. Τό ἄτομον τό ὁποῖον αἰσθάνεται τόν ἑαυτόν του μόνον, ζεῖ κατ' οὐσίαν τήν ὑπαρξιακήν του ἀγωνία εἰς ὅλην της τήν ἔκτασιν. Κάτω ἀπό αὐτήν τήν ἀγωνίαν εὑρίσκεται ἡ ἀναζήτησις.

Ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία τιθεμένη εἰς τόν χρόνον ἐμπερικλείεται εἰς τό στοιχεῖον τοῦ τραγικοῦ. Καί ὁ χρόνος εἰς τόν ὁποῖον ἀναφέρεται δέν εἶναι τό σήμερα, τό ὁποῖον στερεῖται διαστάσεως εἶναι τό μέλλον ἤ τό παρελθόν. Τό σήμερα εὑρίσκεται εἰς τά ὅρια τοῦ πραγματικοῦ, βιοῦται ἀπό τό ὑποκείμενον, τό τραγικόν στοιχεῖον εἰς τό σήμερα θά ἐκφράζεται ὡς θλῖψις. Τό αὔριον εὑρίσκεται ἀκόμη πέραν τῶν ὁρίων τοῦ πραγματικοῦ, δέν βιοῦται, τό τραγικόν στοιχεῖον θά ἐκφράζεται ὡς ἀγωνία, ἡ ὁποία ἐμπερικλείει τόν φόβον τοῦ ἀγνώστου καί τήν ἀναμονήν.

Ὑπάρχει καί ἀκόμη μία ἀγωνία, ἡ ἀγωνία τῆς ἁμαρτίας, ὁ φόβος διά τήν ἁμαρτίαν, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει τήν ἀβεβαιότητα τῆς ὀρθῆς διαθέσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία συγκρούεται μέ τήν ἐγωκεντρικήν θεώρησιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων.

Ὑπάρχει λύτρωσις ἀπό τήν ὑπαρξιακήν ἀγωνίαν τοῦ Kierkegaard;

Ὁ Kierkegaard στρέφεται πρός τά κρίνα τοῦ ἀγροῦ καί τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ. Θαυμάζει τήν ὡραιότητά των, τήν ἁπλότητα καί τήν ἀσφάλειαν μέ τήν ὁποίαν ἀναπτύσσονται κάτω ἀπό τό βλέμμα τοῦ Θεοῦ καί σκέπτεται ὅτι ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία τοῦ Ἀνθρώπου δέν θά σβύση ἐάν ὁ ἄνθρωπος δέν αἰσθανθῆ ὡς ἕνα κρίνον τοῦ ἀγροῦ, ἐάν δέν συλλάβη τήν ὕπαρξίν του μέσα εἰς τήν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἐάν δέν χαρῆ τήν βεβαιότητά του μέσα εἰς τήν βεβαιότητα τοῦ Θεοῦ καί ἐάν δέν ἐμπιστευθῆ τόν ἑαυτόν του εἰς τήν ἀτέρμονα ἀγάπην τοῦ Θεοῦ.

«Βαθειά μέσα εἰς τήν ψυχήν μου ἐνεφύτευσες τήν εὐλογημένη βεβαιότητα ὅτι εἶσαι ἀγάπη. Μέ ἀντιμετώπισες ὡς πατέρας καί γιά μία ἀκόμη φορά μοῦ ἀπέδειξες ὅτι εἶσαι Ἀγάπη.

Μετά σιώπησες γιά λίγο ἤθελες νά δοκιμάσω τήν δύναμη τῆς πίστεώς μου χωρίς τήν ἀπόδειξιν, νά ἰδῆς τί μπορῶ νά κάνω χωρίς τήν ἀπόδειξιν. Τότε ἔγινε σύγχυσις μέσα μου. Τρόμαξα καί φοβήθηκα τόσο πολύ

φαντάστηκα ὅτι τό ἄπειρον ἦταν ἐμπρός μου, ὅτι προχώρησα πάρα πολύ ὅτι βάδισα πολύ μακριά καί συνεπῶς ὅτι ἦτο μία τιμωρία αὐτό πού μοῦ συνέβη» γράφει εἰς τό ἡμερολόγιον 1117.

Μόλις κλονισθῆ ἡ βεβαιότης τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, μόλις λείψει ἡ ἀπόδειξις τῆς συνεχοῦς προσωπικῆς μερίμνης ἡ ἀγωνία καί ὁ φόβος πλημμυρίζουν τήν ψυχήν. Ἡ ὑπαρξιακή ἀνασφάλεια ὁ τρόμος πρό τοῦ ἀπείρου.

Εἰς τήν φιλοσοφίαν τοῦ Gabriel Marcel ἡ ἐλπίς ἀνταγωνίζεται τήν ὑπαρξιακήν ἀγωνίαν. Καί ἡ ἐλπίς σβύνει ὅσον ἡ ψυχή δένεται εἰς τήν ἐμπειρία της ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ὅταν ἡ ψυχή ἀντιληφθῆ ὅτι δέν ἀνήκει εἰς ἑαυτήν τότε πληροῦται ἐλπίδος καί δημιουργικότητος. Ἡ φιλοσοφία δέν θά λυτρώση τόν ἄνθρωπον ἀπό τήν ἀγωνίαν του. Θά προσπαθήση ἤ νά λύση ὅλες τίς δυσκολίες τοῦ προβληματιζομένου ἀνθρώπου δίδοντας ἀπαντήσεις εἰς τά ἐρωτήματά του, ὁπότε θά φθάση εἰς τάς ἀκρότητας τοῦ δογματισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀγνοεῖ τήν δυναμικότητα τῆς ὑπάρξεως, ἤ ἁπλῶς θά ἐπισημάνη διά μίαν ἀκόμη φοράν τίς δυσκολίες τοῦ ὑπαρξιακοῦ προβληματισμοῦ, χαρακτηρίζοντάς τας ὡς μυστήρια.

Μεταξύ τῶν δύο ὁδῶν ὁ Marcel πιστεύει ὅτι ὑφίσταται μία μέση στενή ἀτραπός, δύσκολος καί ἐπικίνδυνος. Ἡ ἀτραπός αὐτή ἀνακαλύπτεται μόνον διά τῆς ἀγάπης, εἰς τήν ὁποίαν καθίσταται ἐμφανῶς καί ὁδηγεῖ εἰς τό βασίλειον τῆς μεταπροβληματικῆς γαλήνης.

Εἰς τόν Berdiayev ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκει τήν ὑπαρξιακήν του πληρότητα εἰς τόν Θεόν. «Τό ἀληθές ἀνθρώπινον εὑρίσκει τήν ἔκφρασίν του εἰς ὅ,τι ἐντός τοῦ ἀνθρώπου ἀνήκει εἰς τήν θείαν ὁμοίωσιν, ὅ,τι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι θεῖον. Διά νά εἶναι τις τέλειος καί κατ' ἐξοχήν ἄνθρωπος πρέπει νά ὁμοιάζη μέ τόν Θεόν. Διά νά ἀποκτήσωμεν μιάν εἰκόνα τοῦ ἀνθρωπίνου πρέπει νά ἔχωμε μίαν εἰκόνα τοῦ Θείου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος ὅσον πλησιέστερον εὑρίσκεται εἰς τόν Θεόν.

Τήν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν τήν ζητᾶ περισσότερον ὁ Θεός παρά ὁ Ἄνθρωπος. Εἰς τάς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεόν, αἱ ὁποῖαι εἶναι σχέσεις ἐλευθέρων ὑπάρξεων διαμορφώνεται ἡ εἰκών τῆς θείας ἀνθρωπότητος καί τῆς ἀνθρωπίνης θεότητος. Ὁ Θεός γεννᾶται εἰς τόν Ἄνθρωπον καί ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται εἰς τόν Θεόν.

«Ὁ ἄνθρωπος θεωρούμενος ὑπό τό φῶς τῆς αἰωνίου ἰδέας του ἔχει τάς ρίζας του εἰς τό θεῖον καί εἶναι συνδεδεμένος μέ τόν Θεόν τόν γενόμενον Ἄνθρωπον».

Ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις ἐκτείνεται εἰς τήν αἰωνιότητα, ἡ ὁποία ἐνέχει τό στοιχεῖον τῆς δυναμικότητος, καθ' ὅσον εἰς αὐτήν συναντᾶται ἡ ἀπόλυτος ἡσυχία μέ τήν ἀπόλυτον κίνησιν. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως διεμόρφωσεν

ἕν διπλοῦν ἐγώ, τό πραγματικόν ἐγώ, ἀνταποκρινόμενον εἰς τήν οὐσιαστικήν ὑπαρξιακήν ὑφήν του καί ἕν ἕτερον ἐγώ, τό ἐγώ τῶν παθῶν, τό ὁποῖον παρακωλύει τήν ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τό ὑπερκόσμιον.

Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεόν ἀνυψοῖ τό πραγματικόν ἐγώ τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ θυσία εἶναι ἡ ὁδός, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τήν συγκρότησιν τοῦ προσώπου. Τά δύο ἐγώ τοῦ ἀνθρώπου ἑρμηνεύουν τό τρεπτόν καί τό μεταβλητόν αὐτοῦ, τάς προόδους καί τάς ὀπισθοχωρήσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Ἡ θέσις ὅμως τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ ἀνθρώπου παραμένει πάντα ἀμετάβλητος. Ἡ θέσις αὕτη καθορίζεται ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρός τόν ἄνθρωπον, σκοπός τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τελείωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ καινός ἄνθρωπος. Μέ τόν Θεάνθρωπον, τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ ἄρχεται ὁ νέος ἄνθρωπος, «ὁ ἄνθρωπος μιᾶς νέας καί αἰωνίου ἀνθρωπότητος».

Ὁ νέος ἄνθρωπος τοῦ Berdiayev δέν εἶναι μία νέα ὕπαρξις. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος συνειδητοποιεῖ τήν ὕπαρξίν του εἰς τήν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος καθαίρει τήν ὕπαρξίν του διά τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τόν Berdiayev θεωρουμένη ἐν τῷ βάθει δέν εἶναι ὑπαρξιακή. Ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ σαφῶς τήν ὕπαρξίν του καί διατηρεῖ πάντα ὡς σταθερόν καί ἀπόλυτον ὑπερβατικόν κριτήριον, τήν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Καί ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ κατανοεῖται ἀφ' ἑαυτῆς καί οὐχί διά τῆς κατανοήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἀνθρώπου ὡς παρατηρεῖται εἰς τήν θεώρησιν τοῦ Jaspers.

Ἡ ἀγωνία δέν ἐκπηγάζει ἀπό τήν στέρησιν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος καί ἡ ἐλευθερία του ἐκπηγάζει ἀπό τόν Θεόν.

Ἡ ἀγωνία του δέν ἐκπηγάζει ἀπό τήν ἠθικήν κρίσιν. Τό ἠθικόν παράδοξον εἶναι ὅτι οἱ ἁμαρτωλοί διά τῆς μετανοίας των δύνανται νά γίνουν οἱ πρῶτοι ἄποικοι τῆς βασιλείας τοῦ οὐρανοῦ.

Εἰς τούς ἁμαρτωλούς στρέφεται ἡ ἀγάπη, διά τούς ἁμαρτωλούς πραγματοποιεῖται ἡ θυσία. Ἡ ἀγωνία εἰς τόν Berdiayev εἶναι ἡ ἀγωνία τῶν δύο ἐγώ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ πάλη τῆς ἐπικρατήσεως.

Ἡ προσωπικότης διαμορφοῦται κατά τόν Berdiayev διά μίας μακρᾶς διαδικασίας ἐπιλογῆς καί ἀπορρίψεως εἰς τήν ὁποίαν τό διπλοῦν ἐγώ διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλον. Ἡ ἀγωνία τοῦ Berdiayev δέν εἶναι κατ' οὐσίαν διάφορος τοῦ ἄγχους, τό ὁποῖον ἀπορρέει ἀπό τήν σύγκρουσιν τοῦ προεγώ μέ τό ὑπερεγώ ὡς δέχεται ἡ δυναμική ψυχολογία. Δέν εἶναι πλέον ὑπαρξιακόν θέμα ἀλλά θέμα προσωπικότητος καθ' ἑαυτήν.

Εἰς τόν χῶρον τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης ὑπῆρξεν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται τήν ἀνάγκην τῆς κατανοήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἀνθρώπου. Εἰς τό «Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου» ἔργον του

διερωτᾶται: «κατενόησαν ἑαυτούς οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι θέλουν νά ἀσχολοῦνται μέ τόν θεῖον νοῦν;». Ὁ ἴδιος αἰσθάνεται βαθειά τήν ἀξίαν τῆς ἐλευθερίας καί ἀξιοπρεπείας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ.

Τήν δυσκολίαν τῆς κατανοήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καί δι᾽ αὐτῆς τῆς κατανοήσεως τοῦ Θείου ἐπισημαίνει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὁ ὁποῖος διερωτᾶται εἰς τόν 28ον λόγον του «Περί θεολογίας»· «ἐφ᾽ ὅσον τό πεπερασμένον παραμένει ἀκατανόητον πῶς κατανοεῖται τό ἄπειρον;».

Τό ἐρώτημα τό ὁποῖον ἀναφύεται εἶναι - ἐάν ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία εἶναι μία μόνιμος κατάστασις, καί ἐάν ὁ ἄνθρωπος εἶναι δέσμιος ἑνός διαρκοῦς βιώματος χωρίς λύτρωσιν.

Ἐάν ὁ ἄνθρωπος παραμένει ὁ συνεχής ἀναζητητής τοῦ ἑαυτοῦ του καί ἐάν ἡ ἀναζήτησις τοῦ Θεοῦ ἐπιτελεῖται διά τῆς ἀνταζητήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία εἶναι ἀναπόφευκτος.

Ἐάν ὁ Θεός δέν ἦτο ὁ ἀποκαλύψας ἑαυτόν, ὁ Θεός ὁ ὁποῖος εἰσῆλθεν εἰς τήν ἱστορίαν, ὁ Θεός ὁ ὁποῖος συνέδεσεν Θεῖον καί ἀνθρώπινον τότε ἡ ὑπαρξιακή ἀγωνία θά καθίστατο ἕν διαρκές βίωμα.

Ἐάν ἡ ὁδός διά τήν ἀλήθειαν ἀπετέλει μία ὑποκειμενικήν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως, ἡ ἀμφιβολία διά τήν ἀλήθειαν θά ὑφίστατο πάντοτε καί ἡ ἀμφιβολία αὐτή θά ἦτο ἡ ἀγωνία τῆς ὑπάρξεως.

Ἐάν ὁ ἄνθρωπος δέν συλλάβει τήν ἔννοιαν τοῦ αἰωνίου καί δέν ἀναζητήσει ἑαυτόν μέσα εἰς τήν αἰωνιότητα, ἡ ἀγωνία τοῦ χρόνου θά εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς ὑπάρξεως. Ἐάν ὁ ἄνθρωπος συνδέση ἑαυτόν μέ τόν χῶρον καί δέν συλλάβει τήν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου, ἡ ἀγωνία το[illegible]ρου θά εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς ὑπάρξεως.

Ἐάν ὁ ἄνθρωπος εἰς τήν ἀνοδικήν του πορείαν δέν συνδέσει τήν τελείωσιν μέ τήν λύτρωσιν καί κατά Χάριν Θέωσιν, ἡ ἀγωνία τῆς τελειώσεως θά εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς ὑπάρξεως.

Ἐάν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου παραμένει μόνη χωρίς νά ζῆ εἰς αὐτήν ὁ Θεός, πάντα θά ὑπάρχει εἰς τό βάθος ἡ ἀμφιβολία καί ἐάν ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ὁδηγηθῆ εἰς τήν θυσίαν. Καί ἡ ἀγωνία τῆς συνειδήσεως εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς ὑπάρξεως.

Νικοπούλου Βασιλείου
πρωτοδίκου

Ἡ περί φόνου διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

*Εἰσαγωγή. - Ἀφορμή εἰς τήν διατύπωσιν τῆς διδασκαλίας περί φόνου. Σύγχρονος αὐτῆς ἀξία**

Α) Τήν περί φόνου διδασκαλίαν του ἀναπτύσσει ὁ Μ. Βασίλειος[1] εἰς τάς τρεῖς πρός Ἀμφιλόχιον, ἐπίσκοπον Ἰκονίου[2], κανονικάς του ἐπιστολάς[3] καί εἰδικώτερον εἰς τούς κανόνας 8, 11, 13, 43, 52, 54, 56, 57, 74 καί 84, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ὄγδοος δύναται νά χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ σπουδαιότερος ὅλων. Ἀφορμήν εἰς τήν ἐνασχόλησιν τοῦ θείου Πατρός μέ τό σπουδαιότατον θέμα τοῦ φόνου, ἔδωκεν ὁ ἴδιος ὁ Ἀμφιλόχιος, ἐρωτήσας, ὡς εἴθισται νά πράττῃ ἐπί ὅλως δυσχερῶν προβλημάτων[4], τόν Βασίλειον περί τοῦ πῶς ἔδει νά ἀντιμετωπισθῇ *«ὁ ἀξίνῃ παρά τόν θυμόν κατά τῆς ἑαυτοῦ γαμετῆς χρησάμενος»*[5].

* Κατά τήν συγγραφήν τῆς ἀνά χεῖρας μελέτης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τά ἀκόλουθα κυρίως ἔργα ἑλλήνων καί ξένων συγγραφέων τά ὁποῖα καί σημειοῦνται εἰς τάς παραπομπάς διά μόνου τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως, ἐάν δέ πρόκειται περί πλειόνων ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἡ παραπομπή γίνεται καί διά τῆς μνείας τοῦ συγκεκριμένου ἔργου: *Ἀλιβιζάτου Ἀμ.:* ἡ οἰκονομία κατά τό κανονικόν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔκδοση Ἀστέρος Ἀθῆναι 1949. *Ἀριστοτέλους* Ἠθικά Νικομάχεια. *Βλαστάρεως Μ.* Στοιχεῖα. *Γαρδίκα Κ.* Ἐγκληματολογία, ἔκδοσις Β΄ Ἀθῆναι 1947. *Τοῦ Αὐτοῦ·* Τό παρά τοῖς ἀρχαίοις ἕλλησι ποινικόν καί ἰδίᾳ τό φονικόν Δίκαιον, Ἀθῆναι 1948. *Γάφου Ἠλ.* Ἡ ψυχολογία τοῦ φονέως, Δκή τ. 5΄ σελ. 23 ἑπ. *Τοῦ Αὐτοῦ·* ἔννοια τοῦ φόνου κατά τό ἑλληνικόν Σχέδιον τοῦ 1923. Α.Π.Ε 4, σελ. 125 ἑπ. *Deferrari· St. Basil The letters Canon 8. Ἰωάννου Γ΄* τοῦ ἀπό Σχολαστικῶν (πατριάρχου Κων/πόλεως)· συναγωγή κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς πεντήκοντα τίτλους διῃρημένη, ἔκδοσις Ἀκαδημίας Μονάχου 1937. *Καλύβα Ἀ.* Ἀνθρωποκτόνος σκοπός Α.Π.Ε. 4 σελ. 189 ἑπ. *Καρανίκα Δ.* Ἐγχειρίδιον

῾Ο Βασίλειος ἐπαινεῖ τόν ᾿Αμφιλόχιον, τόν ὁποῖον χαρακτηρίζει ὡς *«φιλόπονον ψυχήν»*[6], διά τήν ἐρώτησίν τοῦ αὐτήν, τήν ὁποίαν εὑρίσκει *«ἀξίαν τῆς συνέσεως»* τοῦ ἀνδρός[7], ἐμμέσως δέ διά τῶν ἐπαίνων εὐχαριστεῖ αὐτόν, διότι διά τῆς εὐστόχου ἐρωτήσεώς του παρέχει εἰς τόν ἴδιον τήν μεγάλην εὐκαιρίαν νά ἀσχοληθῇ *«πλατύτερον»* μέ τό ὅλον ζήτημα

Ποινικοῦ Δικαίου τ. Β΄ εἰδικόν Μέρος, Θεσσαλονίκη 1954. *König D.* Die Tötungsdelikte ἐν Materialien, κ.τ.λ. Bes Teil., Bonn 1956. *Kübler:* Fesgabe für Binder 1930. *Κοτσώνη ῾Ιερ.* Προβλήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, ἔκδ. «Δαμασκός» ᾿Αθῆναι 1957. *Κωστῆ Κ.* ῾Ερμηνεία τοῦ ἐν ῾Ελλάδι ἰσχύοντος ποινικοῦ Νόμου, ἔκδ. 4η ᾿Αθῆναι 1928. *Lane W. ἡ ἀνθρωποκτονία ἐν τῷ Γερμανικῷ ποινικῷ Δικαίῳ. Ε.Ε.Ν. 9 σελ. 136 ἑπ., Liszt V.* Verbrehen und Vergehen Wider das Leben ἐν Vergl. Dasrzt.T.t.V΄ *Μίλας Νικοδ.* Τό ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον τῆς ᾿Ορθοδόξου ᾿Ανατολικῆς ᾿Εκκλησίας. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, ᾿Αθῆναι 1906. *Mommsen Strafrecht, 837 ἑπ. Μπόνη Κ.* Byzantinsche Zeitschrift 44, 1951. *Μπουροπούλου ᾿Α.*, ῾Ερμηνεία Ποινικοῦ Κώδικος. *Νικοπούλου Β.* ῾Η συμβολή τοῦ ᾿Απ. Παύλου εἰς τήν διαμόρφωσιν τοῦ ποινικοῦ δόγματος n.c.n.p.s.l. ᾿Ανάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος Παλαμᾶς», 58,1975. *Παναγιωτάκου Π.* Σύστημα ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Τόμ. 3ος Ποινικόν Δίκαιον τόμ. 2ος. 1955. Πετροπούλου: ῾Ιστορία καί Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, ᾿Αθῆναι 1944. *Πλάτωνος·* Νόμοι. *Ράλλη - Ποτλῆ·* Σύνταγμα θείων καί ἱερῶν κανόνων εἰς ἕξ τόμους. ᾿Αθῆναι 1852, ἀνατύπωσις Μ. Γρηγόρη. *Ράλλη Κ.·* Ποινικόν Δίκαιον τῆς ᾿Ορθοδόξου ᾿Ανατολικῆς ᾿Εκκλησίας. *Τζωρτζοπούλου Χ.* Σχόλια εἰς τόν ποινικόν Νόμον τόμ. Ι΄ 1927. *Thórmann - Overbeck:* Das Scheirerische Stafgesetrbuch. Zürich 1941 τόμ. 2 μέρος εἰδικῶν διατάξεων. *Τούση ᾿Α. - Γεωργίου ᾿Α.:* Ποινικός Κῶδιξ (ἑρμηνεία κατ᾿ ἄρθρον), ἔκδ. 3η. *Τριανταφυλλοπούλου Κ.:* ῾Ελληνικαί νομικαί ἰδέαι ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ποινικῷ Δικαίῳ. Α.Ι.Δ. τόμ. ΙΣΤ΄. *Ÿberweg - Bauwgartner:* Geschichte der Philosophie, ἔκδ. 10η 1915. *Welzel:* Das deutsche stafrecht ἔκδ. 3η 1954. *Φραγκίστα Χ: ῾Η συνταγματική δύναμις τῶν κανόνων τῆς ᾿Εκκλησίας. Θεσσαλονίκη 1966. Ferri En.:* κοινωνιολογία τοῦ ἐγκλήματος καί τοῦ ἐγκληματίου τόμ. Α΄ μετάφρασις ἑλληνική Β. Δουρδουμᾶ, ᾿Αθῆναι 1925. *Φωτίου* (Πατριάρχου): Νομοκάνων. *Χρήστου Π.:* Εἰσαγωγή - σχόλια εἰς κανονικάς ἐπιστολάς Μ. Βασιλείου ἐν Ε.Π.Ε. τόμ. 1ος. *Χωραφᾶ Ν.* Γενικαί ᾿Αρχαί τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου 1945. ᾿Εξ ἄλλου αἱ κανονικαί ἐπιστολαί τοῦ Μ. Βασιλείου ἐλήφθησαν ἐκ τῶν πατερικῶν ἐκδόσεων «Γρηγόριος Παλαμᾶς»: ῞Ελληνες Πατέρες τῆς ᾿Εκκλησίας (Ε.Π.Ε) σειρά Μ. Βασιλείου ἔργα τόμ. 1ος.

1. Περί τοῦ βίου καί τοῦ πολυπλεύρου ἔργου τοῦ ἐν ῾Αγίοις πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Βλ. ἀντί ἄλλων *Χρήστου Π.* ἔ.ἀ. σελ. 11 ἑπ.

2. Περί τοῦ ᾿Αμφιλοχίου τούτου ὁ *Χρήστου Π.* ἔ. ἀ. σελ. 1:6 σημειοῖ τά ἑξῆς μεταξύ ἄλλων· «ὁ ᾿Αμφιλόχιος ἦτο Καππαδόκης καί αὐτός καί συγγενής τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου διέπρεψε δέ ὡς ρήτωρ εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν κατά τήν νεότητά του. ῎Επειτα ἐγκατέλειψε τό ἐπάγγελμά του διά νά ἐπιδοθῇ εἰς τόν ἀσκητικόν βίον. ῾Ο φίλος του ῾Ηρακλείδης εἶχεν ἤδη προσέλθη εἰς τόν Βασίλειον καί ἐμαθήτευσε πλησίον του, κατώρ-

τοῦ φόνου. *«Καλῶς δέ μέ ὑπέμνησας καί ἀξίως τῆς σεαυτοῦ συνέσεως εἰπεῖν περί τούτων πλατύτερον»* γράφει πρός αὐτόν[8]. Εὑρίσκει δέ ὁ Βασίλειος ἄξιον τόν κόπον τῆς πλατυτέρας καί συστηματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ θέματος τοῦ φόνου, κυρίως ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὑπάρχουν, κατά τήν ἄκρως σημαντικήν διαπίστωσιν τοῦ ἰδίου *«πολλαί ἐν τοῖς ἑκουσίοις καί ἀκουσίοις (φόνοις) διαφοραί»*[9]. Ἡ βουλητική ἀπόστασις μεταξύ ἀκουσίου καί ἑκουσίου φόνου, καί ἡ ἐξ αὐτῆς ἐπιβαλλομένη διαφοροποίησις τοῦ τρό-

θωσε δέ νά προσελκύσῃ καί αὐτόν ἐκεῖ τό 273. Ἔκτοτε οὗτος ἔγινε ἀφωσιωμένος μαθητής τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας, στενός φίλος καί θαυμάσιος συνεργάτης του. Ὁ διδάσκαλος ἐνήργησε κατά τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οὗτος νά ἐκλεγῇ παρά τήν θέλησίν του ἐπίσκοπος Ἰκονίου τῆς Πισιδίας... Ἡ ἀξίας τῆς συμβολῆς του εἰς τό ἐκκλησιαστικόν ἔργον ἀνεγνωρίσθη διά τοῦ διατάγματος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α΄, τό ὁποῖον τόν ὥριζε τύπον ὀρθοδοξίας εἰς τάς ἐπαρχίας τῆς Μ. Ἀσίας.... Εἶχεν τόσον σεβασμόν πρός τόν Βασίλειον ὥστε διετηροῦσε ὅλας τάς ἐπιστολάς πού ἐλάμβανεν ἀπό αὐτόν. Σώζονται ἤδη 18 ἐπιστολαί τοῦ ἁγίου πατρός πρός αὐτόν, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς εἶναι κανονικαί ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν...».

3. Περί τοῦ ἐπιστολογραφικοῦ ἔργου τοῦ Μ. Βασιλείου βλ. κυρίως *Χρήστου Π.* ἔν. ἀ. σελ. 40ἐπ. ἔνθα ἐπιχειρεῖται ἐκτενής ἀνάλυσις τῆς ἐπιστολογραφίας τοῦ ἁγίου πατρός. Ἐπίσης *Μπόνη Κ.* ἔ.ἀ. σελ. 52 ἐπ. *Τριανταφυλλοπούλου Κ.* ἔ.ἀ. 152 ἐπ. Εἰδικῶς δέ περί τοῦ 8ου κανόνος βλ. *Deferrari:* ἔ.ἀ. δι' ὅλου τοῦ ἔργου.

4. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς μελέτης τῶν σωζομένων δέκα ὀκτώ ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλείου πρός τόν Ἀμφιλόχιον αἱ ὁποῖαι ὅλαι εἶναι ἀπαντητικαί εἰς συγκεκριμένα ἐκκλησιαστικά καί θεολογικά ἐρωτήματα τοῦ ἀνησύχου ὄντως πνεύματος τοῦ Ἀμφιλοχίου.

5. Τό ἐρώτημα τοῦτο τοῦ Ἀμφιλοχίου καταχωρεῖται αὐτούσιον εἰς τήν πρώτην κανονικήν ἐπιστολήν τοῦ Βασιλείου τήν ὑπ' ἀριθμ. 188. Χαρακτηριστικόν ὅλων τῶν ἀμφιλοχίων ἐρωτημάτων εἶναι ὅτι ὅλα ἅπτονται ζωτικῆς σημασίας διά τε τήν Ἐκκλησίαν καί τήν ζωήν γενικώτερον θεμάτων, ὥστε αἱ εἰς αὐτά ἀπαντήσεις τοῦ Μ. Βασιλείου νά διατηροῦν καί σήμερον ἀκεραίαν τήν ἀξίαν.

6. *Μ. Βασιλείου·* κανονική ἐπιστολή 188 ἔ.ἀ. σελ. 182 ἐν προοιμίῳ.

7. *Μ. Βασιλείου·* κανών 8 (ἐπιστολή 188) ἔ.ἀ. σελ. 194.

8. *Μ. Βασιλείου·* κανών 8 (κανονική ἐπιστολή 188) ἔ.ἀ. σελ. 194, συναφῶς δέ εἰς τό προοίμιον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς (188) ὁ Μ. Βασίλειος παρατηρεῖ τά ἑξῆς: «Ἀνοήτῳ, φησίν, ἐπερωτήσαντι σοφία λογισθήσεται. Σοφοῦ δέ ὡς ἔοικεν ἐπερώτημα καί τόν ἀνόητον σοφίζει. Ὅπερ τῇ Θεοῦ χάριτι συμβαίνει ἡμῖν, ὁσάκις ἄν δεξώμεθά σου τῆς φιλοπόνου ψυχῆς τά γράμματα. Ἐπιστατικώτεροι γάρ ἑαυτῶν καί ἐμφρονέστεροι γινόμεθα ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐρωτήσεως, πολλά ὧν οὐκ ἐπιστάμεθα διδασκόμενοι, καί γίνεται ἡμῶν διδάσκαλος ἡ περί τό ἀκριβές μέριμνα. Ἀμέλει καί νῦν, οὐδέποτε λαβόντες ἐν φροντίδι τά ἐπερωτήματά σου, ἠναγκάσθημεν καί ἐπισκέψασθαι ἀκριβῶς καί εἴ τε τί ἠκούσαμεν παρά τῶν πρεσβυτέρων ἀναμνησθῆναι καί τά συγγενῆ ὧν ἐδιδάχθημεν παρ' ἑαυτῶν ἐπιλογίσασθαι» Βλ. περί τοῦ προοιμίου τούτου τῆς ἐπιστολῆς κατωτέρω Β΄ § 1.

9. *Μ. Βασιλείου* κανών 8 (ἐπιστολή 188) ἔ.ἀ. σελ. 194.

που ἀντιμετωπίσεως ἑκάστου τούτων, εἵλκυσαν τό ἐνδιαφέρον τοῦ θείου πατρός, εὐλόγως δέ, ἐάν λάβη τις ὑπ' ὄψιν του ὅτι καί μέχρι σήμερον, εἰς τήν σύγχρονον ἐπιστήμην τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου, τό ὑποκειμενικόν (βουλητικόν) στοιχεῖον τῆς πράξεως, εἶναι ἐκεῖνο τό ὁποῖον πρωτίστως καί κατά κύριον λόγον ἐρευνᾶται[10], προκαλοῦν πολλά ζητήματα, ἐφ' ὅσον κατ' ἀνάγκην συνδέεται μέ τήν ψυχήν τοῦ ὑποκειμένου τῆς πράξεως, δηλαδή τόν ἔσω ἄνθρωπον. Ὁ Βασίλειος ἐκκινῶν ἐκ τῆς βασικῆς ταύτης διαπιστώσεως περί ὑπάρξεως πολλῶν διαφορῶν μεταξύ ἀκουσίου καί ἑκουσίου φόνου[11], ἀναπτύσσει ὁλόκληρον καί πλήρη διδασκαλίαν περί φόνου, κυρίως εἰς τόν ὄγδοον κανόνα, διακρίνων συστηματικῶς τούς φόνους κατά κατηγορίας ἀναλόγως πρός τόν βαθμόν συνδέσεως τῆς βουλήσεως τοῦ δράστου πρός τό ἀποτέλεσμα, ἀναφέρων πολλάς συγκεκριμένας περιπτώσεις φόνων πρός κατανόησιν ἀφ' ἑνός τῶν ἀπόψεών του καί πρός διευκόλυνσιν ἐφ' ἑτέρου τῆς πρακτικῆς, πρός τήν ὁποίαν κυρίως ἀπέβλεπεν ἡ ἀμφιλόχιος ἐρώτησις, καί τέλος ὁρίζων ποινάς δι' ἑκάστην κατηγορίαν φόνων.

10. Ὅλοι οἱ σύγχρονοι ποινικοί κώδικες διακρίνουν τήν ἀνθρωποκτονίαν εἰς ἀνθρωποκτονίαν ἐκ προθέσεως καί εἰς ἀνθρωποκτονίαν ἐξ ἀμελείας. Ὁ δόλος (dolus) καί ἡ ἀμέλεια εἶναι οἱ δύο ἀκραῖοι βαθμοί συνδέσεως τῆς βουλήσεως τοῦ δράστου πρός τό ἀνθρωποκτόνον ἀποτέλεσμα. Πέραν τῆς ἀμελείας κεῖται τό τυχηρόν (casus), τό ὁποῖον δέν δύναται βεβαίως νά ἀξιολογηθῆ ἐκ ἐπόψεως ποινικῆς εὐθύνης. Ὁ ἰσχύων παρ' ἡμῖν Ποινικός Κῶδιξ ἐν τοῖς ἄρθροις 26,27 ἑπ. πραγματεύεται τό ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως τῆς βουλήσεως γενικῶς ἐπί τῆς ἐγκληματικῆς συμπεριφορᾶς, εἰς δέ τό ἄρθρ. 299 αὐτοῦ εἰδικῶς ἐπί τῆς ἀνθρωποκτονίας. Περί τῆς βουλήσεως ἐν τῇ τελέσει τῆς ἀνθρωποκτονίας βλ. εἰδικώτερον ***Καλύβα Α.*** ἔ. ἀ. δι' ὅλου τοῦ ἔργου καί ***Χωραφᾶ Ν.:*** ἔ.ἀ. σελ. 186 ἑπ.

11. Πρέπει ἀπό τοῦδε νά διευκρινισθῆ ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποιεῖ ἀδιακρίτως τόν ὅρον *φόνος* διά τε τήν ἀκουσίαν καί τήν ἑκουσίαν ἀνθρωποκτονίαν. Ὁ ὅρος οὗτος (φόνος) σήμερον εἶναι ἐγκαταλελειμμένος εἰς τήν ἐπιστήμην τοῦ ποινικοῦ Δικαίου. Ὁ Ποινικός Κῶδιξ χρησιμοποιεῖ τόν ὅρον ἀνθρωποκτονία, τήν ὁποίαν διακρίνει εἰς ἀνθρωποκτονίαν ἐκ προθέσεως (ἄρθρ. 299) καί ἀνθρωποκτονίαν ἐξ ἀμελείας (ἄρθ. 302). Ἀντιθέτως ὁ δι' αὐτοῦ καταργηθείς ποινικός νόμος ἐχρησιμοποίει τόν ὅρον φόνος καί ὑπ' αὐτόν ἠννόει τήν ἀνθρωποκτονίαν ἐκ προθέσεως, τήν ὁποίαν διέκρυνεν ἐν ἄρθρ. 288 αὐτοῦ εἰς ἀνθρωποκτονίαν (ἐκ προμελέτης ἀποφασισθεῖσαν» (= Vorbodacht) καί εἰς τήν «ἐσκεμμένως ἐκτελεσθεῖσαν» (= Ueberbegung). Ὡσαύτως ἐρρύθμιζε κεχωρισμένως τήν καλουμένην «ἀναίρεσιν», ἥτις σήμερον καλύπτεται ἀπό τῆς περιπτώσεως τῆς ἀνθρωποκτονίας «ἐν βρασμῷ ψυχικῆς ὁρμῆς ἀποφασισθείσης καί τελεσθείσης» (ἄρθρ. 299 §2 Π.Κ.). Διά τάς διακρίσεις τοῦ φόνου ὑπό τό προγενέστερρον Δίκαιον βλ. ***Κωστῆ Κ.*** ἔ. ἀ. § 125 σελ. 416 ἑπ. Εἰς τήν παροῦσαν μελέτην χρησιμοποιοῦμεν καί ἡμεῖς τόν ὅρον φόνος ἀκολουθοῦντες τήν ὁρολογίαν τοῦ θείου πατρός.

῾Η πλήρης καί συστηματική αὕτη διδασκαλία τοῦ Βασιλείου περί φόνου ἀποκτᾷ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον διά τό Κανονικόν Δίκαιον, ἀλλά καί διά τό κοινόν Ποινικόν Δίκαιον, χάρις εἰς τήν πρωτοτυπίαν της, τήν συστηματικότητα καί πληρότητά της καί τήν ἐπίδρασιν τέλος τήν ὁποίαν ἤσκησεν αὕτη εἰς τήν ὅλην ὑπόθεσιν τῆς συστηματικῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ζητήματος τοῦ φόνου. Εἰδικώτερον ἡ περί φόνου διδασκαλία τοῦ Βασιλείου εἶναι εἰς τά περισσότερα καίρια αὐτῆς σημεῖα πρωτότυπος. Πρό αὐτοῦ οὔτε τό Ρωμαϊκόν Δίκαιον[12], οὔτε οἱ Πατέρες τῆς ᾿Εκκλησίας ἠσχολήθησαν μέ τό ζήτημα κατά τρόπον πλήρη καί συστηματικόν. Αἱ μεμονωμέναι διατάξεις τοῦ *Κορνηλίου νόμου «περί ἀνδροφόνων»* (Lex Cornelia de sicariis et veneficis), ὡς ἐπίσης οἱ ὅλως εὐάριθμοι κανόνες τῶν μέχρι τοῦ Μ. Βασιλείου Συνόδων καί ἰδίᾳ τῆς *ἐν ᾿Αγκύρᾳ* τοῦ ἔτους 314, ἀπαγγέλλοντες ποινάς κατά τῶν φονέων, δέν ἀφαιροῦν τό στοιχεῖον τῆς πρωτοτυπίας, ἐκ τῶν ἀπόψεων τοῦ θείου πατρός, ἐφ᾿ ὅσον δι᾿ αὐτῶν δέν ἐπιχειρεῖται πλήρης καί συστηματική ἀνάπτυξις καί ἐπεξεργασία τοῦ ὅλου θέματος τοῦ φόνου, κυρίως δέ δέν ἐπιχειρεῖται σαφής διάκρισις μεταξύ ἑκουσίου καί ἀκουσίου φόνου, τήν ὁποίαν τόσον ἐναργῶς ἐπιχειρεῖ ὁ Βασίλειος. Μόνον εἰς τήν ἑλληνικήν φιλοσοφίαν, κυρίως δέ παρά *Πλάτωνι* καί *᾿Αριστοτέλει*, ἀπαντᾶται ἀνάπτυξις τοῦ προβλήματος, ἔναντι τῆς ὁποίας ὅμως καί πάλιν πρωτοτυπεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, κυρίως διότι δέν κινεῖται, ὡς ὁ Πλάτων, εἰς τό θεωρητικόν μόνο πεδίον, ἀλλά κατέρχεται εἰς τήν πρᾶξιν, ὡς τοῦτο εὐχερῶς συνάγεται ἐκ τῆς ἀντιμετωπίσεως ὑπό τοῦ θείου πατρός πολλῶν συγκεκριμένων περιπτώσεων φόνων. ᾿Αλλά καί ἐκ τῆς θεωρητικῆς - ἐννοιολογικῆς ἀπόψεως ἡ διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου χαρακτηρίζεται διά τήν συστηματικότητα καί μεθοδικότητά της. ῾Η ἀνάπτυξις καί ἀναλυτική ἐπεξεργασία κυρίως τοῦ ὑποκειμενικοῦ (βουλητικοῦ) στοιχείου τῆς φονικῆς πράξεως, ἐπιχειρεῖται ὑπό τοῦ Βασιλείου κατά τρόπον μεθοδικόν, σαφῆ καί λιτόν, ὥστε θά ἐζήλευον αὐτόν καί οἱ μεγαλύτεροι θεωρητικοί τοῦ ποινικοῦ Δικαίου[13]. Τέλος ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας ταύτης τοῦ θείου πατρός ἐξετιμήθη ἐγκαίρως, ἐφ᾿ ὅσον τούς κανόνας αὐτοῦ περί φόνου ἐπεκύρωσεν ἡ ἐν *Τρούλλῳ Οἰκουμενική Σύνοδος* τοῦ ἔτους 692, οὕτω δέ προσέλαβον οἰκουμενικόν κῦρος, ἐπίδρασιν δέ αὐτῶν, ἰδίᾳ δέ τοῦ ὀγδόου κανόνος, ἀπαν-

12. Βλ. περί τῶν Ρωμαϊκῶν πηγῶν κατ.

13. Βλ. κυρίως *Τριανταφυλλόπουλου Κ.:* ἔ.ἀ. σελ. 152, ὁ ὁποῖος ὀρθῶς δέχεται ὅτι «αἱ ἀρχαιότεραι διασωθεῖσαι ἐκκλησιαστικαί περί φόνου διατάξεις αἱ συστηματικῶς πως διατυπούμεναι εἶναι τοῦ Μ. Βασιλείου». Βλ. ὡσαύτως καί *Μπόνης Κ.*, ἔ.ἀ. σελ. 52 ἑπ.

τῶμεν καί εἰς τάς νομικάς ἐργασίας τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος τοῦ *Πανδέκτου* καί τοῦ *Κώδικος*[14]. Διά τούς λόγους τούτους ἡ περί φόνου διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου ἀποβαίνει καί σήμερον ἔτι ὠφέλιμος, κυρίως δέ τό τμῆμα αὐτῆς τό ἀναφερόμενον εἰς τήν ἀνάλυσιν τοῦ *βουλητικοῦ - ὑποκειμενικοῦ* στοιχείου τῆς φονικῆς πράξεως, διά τοῦτο καί εὐελπιστοῦμεν ὅτι δέν θέλει ἀποβῇ ματαία ἡ προσπάθεια συστηματικῆς παρουσιάσεως καί ἀναλύσεως αὐτῆς διά τῆς παρούσης μελέτης.

2. Γενικῶς περί τῶν πηγῶν καί τῆς μεθόδου ἀναπτύξεως τῆς διδασκαλίας.

Εἰς τό προοίμιον τῆς πρώτης πρός Ἀμφιλόχιον κανονικῆς του ἐπιστολῆς ὁ Βασίλειος ἐκθέτει τόν τρόπον μέ τόν ὁποῖον εἰργάσθη ὡς καί τάς πηγάς τάς ὁποίας ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν του κατά τήν διατύπωσιν τῆς περί φόνου διδασκαλίας του. «*Οὐδέποτε λαβόντες ἐν φροντίδι τά ἐπερωτήματά σου, ἠναγκάσθημεν καί ἐπισκέψασθαι ἀκριβῶς καί εἴ τε τι ἠκούσαμεν παρά τῶν πρεσβυτέρων ἀναμνησθῆναι καί τά συγγενῆ ὧν ἐδιδάχθημεν παρ᾽ αὐτῶν ἐπιλογίσασθαι*». Ἐνῷ δηλαδή ἕως τώρα ποτέ δέν εἴχαμε δώσει προσοχήν εἰς τά θέματα τῶν ἐρωτήσεών σου, ἠναγκάσθημεν νά τά ἐξετάσωμεν ἐπισταμένως καί ἐπακριβῶς καί νά ἐνθυμηθῶμεν ὅσα τυχόν ἠκούσαμεν ἀπό τούς πρεσβυτέρους καί νά προσθέσωμε μέ τήν ἰδικήν μας σκέψιν ὅσα εἶναι σχετικά πρός αὐτά τά ὁποῖα ἐδιδάχθημεν. Οὕτω λοιπόν ὁ Βασίλειος ἀσχολεῖται, τό πρῶτον, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, μέ τό ζήτημα τοῦ φόνου, διά τοῦτο καί ἠναγκάσθη «*ἐπισκέψασθαι ἀκριβῶς*» τοῦτο, νά ἐξετάσῃ δηλαδή τοῦτο ἐπισταμένως καί εἰς τάς λεπτομερείας του[16]. Πρός τοῦτο α) ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν του πάντα ὅσα ἤκουσε παρά τῶν πρεσβυτέρων, δηλαδή κυρίως παρά τῶν διδασκάλων του καί β) προσέθεσε ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας πᾶν τι τό ἀναγκαῖον, κατά τήν γνώμην του, στοιχεῖον, προάγων οὕτω τήν ἐπί τοῦ ζητήματος ἔρευναν[17]. Καί περί μέν τῶν εὐρυτάτων σπουδῶν

14. *Τριανταφυλλοπούλου Κ.:* ἔ.ἀ. σελ. 153, καί *Deferrari,* ἔ.ἀ. σελ. 30 σημ. 2.

15. *Μ. Βασιλείου·* προοίμιον κανον. ἐπιστολῆς 188 ἔ.ἀ. σελ. 194.

16. Βλ. σχετικῶς *Τριανταφυλλοπούλου Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 152.

17. Ὁ *Τριανταφυλλόπουλος·* ἔ. ἀ. σελ. 155 παρατηρεῖ τά ἀκόλουθα ἐπί τοῦ θέματος τῶν πηγῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἤντλησεν ὁ Μ. Βασίλειος. «...ἠναγκάσθη νά μελετήσῃ τά διάφορα ζητήματα καί ἀφ᾽ ἑνός μέν νά ἐνθυμηθῇ ὅ,τι ἤκουσε παρά τῶν ἀρχαιοτέρων, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ νά προσθέσῃ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας τά δέοντα ἐξ ὅσων συγγενῶν θεωριῶν εἶχε διδαχθῇ... Οὕτως καί περί φόνου παρέλαβεν ἐκ προϋφισταμένων κανονικῶν πηγῶν τήν εἰς δύο εἴδη διάκρισιν τοῦ φόνου, ἀλλ᾽ ὡς πρός τά λοιπά συνεπλήρωσε τό θέμα. Τά λοιπά ταῦτα εἶναι ἀφ᾽ ἑνός ἡ ἀναγραφή καθ᾽ ἕκαστον θεμάτων, ἅτινα νοοῦνται ὡς παραδείγματα καί ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ διασκευή καί τρίτου εἴδους φόνου μεταξύ ἑκουσίου καί ἀκουσίου».

τάς ὁποίας ἐπραγματοποίησεν ὁ Βασίλειος καί εἰς αὐτό ἔτι τό *Κλεινόν Ἄστυ*, δέν εἶναι ἀναγκαῖον ἐπί τοῦ παρόντος νά γίνῃ λόγος, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστή ἡ πανεπιστημοσύνη τοῦ θείου πατρός[18]. Περί αὐτῶν θά δοθῇ κατωτέρω ἡ εὐκαιρία νά γίνῃ σχετικός λόγος. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τήν παρατήρησιν ὅτι ἐξ ὅλων τῶν σπουδῶν τοῦ Μ. Βασιλείου αἱ *ρητορικαί* εἶναι βεβαίως πλησιέστεραι πρός τό θέμα μας. Κατά τήν σπουδήν δηλαδή τῆς ρητορικῆς πρέπει νά ἤκουσεν ὁ Βασίλειος, τά ὅσα περί φόνου ἤκουσε καθώς λέγει καί ὁ ἴδιος[19]. Καί νῦν εὐλόγως τίθεται τό ἐρώτημα: ποῖα ἦσαν ἐκεῖνα τά ὁποῖα ἤκουσεν ὁ Βασίλειος περί φόνου παρά τῶν πρεσβυτέρων; ταῦτα πρέπει πρός τρεῖς κυρίως κατευθύνσεις νά ἀναζητήσωμεν. Πρῶτον μέν πρός τήν κατεύθυνσιν τῶν *Ἁγίων Γραφῶν* καί τῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Βασιλείου *πατερικῆς διδασκαλίας*. Δεύτερον δέ πρός τήν κατεύθυνσιν τοῦ ἰσχύοντος τότε *Ρωμαϊκοῦ Δικαίου* καί τρίτον τέλος πρός τήν κατεύθυνσιν τῆς *Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*[20].

3. Ἁγιογραφικαί καί πατερικαί πηγαί.

Εἰς τήν Ἁγίαν Γραφήν (Παλαιάν καί Καινήν Διαθήκην) ὑπάρχουν βεβαίως χωρία ὁπωσδήποτε ἀναφερόμενα εἰς τόν φόνον, δι' αὐτῶν ὅμως δέν ἐπιχειρεῖται συστηματική ἀνάπτυξις τοῦ ὅλου θέματος. Εὐλόγως δέ, διότι τό τοιοῦτον κεῖται ἐκτός τοῦ θεμελιώδους ἁγιογραφικοῦ σκοποῦ, τῆς σωτηρίας δηλονότι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Ἁγία Γραφή δέν ἀποτελεῖ ἕνα οἱονδήποτε μεθοδικόν διδακτικόν ἐγχειρίδιον, ἀλλ' εἶναι, ὡς γνωστόν, τό βιβλίον Τοῦ Θεοῦ, *τό Εὐαγγέλιον*, τό ὁποῖον δέν σκοπεῖ εἰς τήν διάδοσιν γνώσεων, ἀλλά ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς εἰς τήν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν. Οὕτως εἰδικώτερον εἰς τήν Καινήν Διαθήκην ἀναγιγνώσκομεν τήν νέαν αὐστηροτέραν περί φόνου ἐντολήν ὡς διετυπώθη κατά τήν ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλίαν Τοῦ Κυρίου· «*ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις· ὅς δ' ἄν*

18. Γενικῶς περί τῶν σπουδῶν τοῦ Βασιλείου βλ. *Χρήστου Π.* ἔ.ἀ. σελ. 13 ἑπ. *Ρουφίνου*. Historia Ecclesiastica 2,9. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43. Ἐπιτάφιος πρός Βασίλειον.

19. Ἡ ρητορική ἡ ὁποία ἐδιδάσκετο εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ὅταν ὁ Βασίλειος ἦλθεν ἐδῶ δι' ἀνωτέρας σπουδάς, διεκρίνετο εἰς πανηγυρικήν καί δικανικήν συνεπληροῦτο δέ ὑπό τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Βασίλειος παρηκολούθησε τήν ρητορικήν καί τήν ἐν γένει φιλοσοφίαν, ἔχων ὡς διδασκάλους του τούς Μικρασιάτας Προαιρέσιον καί Ἱμέριον. Βλ. σχετικῶς *Χρήστου Π.*· ἔ. ἀ. σελ. 13 ἑπ.

20. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καί ὁ *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* ἔ.ἀ. σελ. 156.

φονεύση ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγώ δέ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει»[21]. Τό νέον στοιχεῖον ἐν προκειμένῳ εἶναι, ἡ διά τῆς ἰσοδυνάμου πρός τήν τετελεσμένην πρᾶξιν καταδίκης τῶν αἰτίων τοῦ φόνου, πρόληψις αὐτοῦ. Ἡ δέ ὀργή καί ὁ θυμός εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτίων τοῦ φόνου, ἀναφέρονται δέ καί εἰς τήν πρός τόν Βασίλειον *ἀμφιλόχιον* περί φόνου ἐρώτησιν. Κατά τά λοιπά ὅμως εἰς τήν Καινήν Διαθήκην δέν ἀπαντᾶται εὐρυτέρα ἀντιμετώπισις τοῦ ὅλου θέματος τοῦ φόνου καί κυρίως ἐλλείπει ἡ διάκρισις τοῦ φόνου εἰς *ἑκούσιον καί ἀκούσιον*, τήν ὁποίαν ὅμως θέτει ὡς βάσιν τῆς θεωρίας του ὁ Βασίλειος. Διαφορετικώτερον ἐμφανίζεται τό ζήτημα εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην. Ἐδῶ ὑπάρχουν περισσότερα χωρία ἀναφερόμενα ἀμέσως εἰς τήν ἀπαγόρευσιν καί τόν κολασμόν τῶν φόνων[22]. Τό φαινόμενο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρός τήν Καινήν Διαθήκην, τό κατ᾽ ἐξοχήν εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, ἡ Παλαιά Διαθήκη ὑπεῖχε καί θέσιν κοινοῦ - θετικοῦ Δικαίου, ρυθμίζοντος τάς μεταξύ τῶν Ἰσρααηλιτῶν βιοτικάς σχέσεις, τοῦ *Μωϋσέως* ὄντος ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἀρχαίων νομοθετῶν. Βεβαίως καί εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην δέν ἐπιχειρεῖται συστηματική ἀνάπτυξις τοῦ ὅλου θέματος τοῦ φόνου, οὔτε ἀπαντᾶται μεθοδική καί ἄμεσος διαίρεσις τοῦ φόνου καί τῆς ἐν γένει πράξεως ἀναλόγως τῆς ἐπιδράσεως ἐπ᾽ αὐτῶν τοῦ βουλητικοῦ παράγοντος. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις ὡρισμένα χαρακτηριστικά *παλαιοδιαθηκικά* χωρία ἀναφερόμενα εἰς τόν κολασμόν τοῦ φόνου, τά ὁποῖα ἐπιτρέπουν ἔστω καί ἐμμέσως τήν συναγωγήν τῆς διακρίσεως τοῦ φόνου α) εἰς φόνον τελούμενον ὑπό δράστου *«ἄκοντος ἤ μή εἰδότος»*[23] καί β) εἰς φόνον τελούμενον *«ἐξ ἐνέδρας ἤ δόλῳ»*. Οὕτω εἰς τό *Δευτερονόμιον* κυρίως, ἀλλά καί ἀλλαχοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀπαντῶμεν τάς ἀκολούθους χαρακτηριστικάς περιπτώσεις φόνων: *«τοῦ πατάσσοντος ψυχήν οὐκ εἰδότος»*, τοῦ φονεύσαντος *«ἐξ ἐνέδρας»*, συνεπῶς δέ ἑκουσίως καί ἐκ προμελέτης, καί τέλος τοῦ *«δόλῳ φονεύσαντος»*, δηλαδή τοῦ ἐκ προθέσεως φονέως[24]. Πάντως, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, καί εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην δέν ἀπαντῶνται ρητῶς οἱ ὅροι «ἑκούσιος καί ἀκούσιος» φόνος. Ὁ Βασίλειος εἶναι βεβαίως ἐγκρατής, γνώστης τῆς τε Καινῆς καί τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί δέν θά ἀπείχομεν τῆς ἀληθείας ὑποστηρίζοντες τήν ὑπ᾽ αὐτοῦ γνῶσιν πάντων τῶν περί φόνου σχετικῶν αὐτῶν χωρίων.

21. Μτ. ε΄ 21-22.

22. Τά κυριώτερα ἐκ τῶν χωρίων τούτων εἶναι: Δευτ. δ΄ 42, ιστ΄ 11, ιθ΄ 4.5. Ἀριθμ. λε΄ 11,15,22. Ἰησ. η΄ 3,9 Ἐξ. 14.

23. Δευτ. δ΄ 42. ιθ΄ 4,5.

24. Δευτ. δ΄ 42, ιθ΄ 4,5, ιστ΄ 4 καί τάς ἐν σημ. 22 παραπομπάς.

᾿Εν προκειμένῳ ὅμως τό πρόβλημα συνίσταται εἰς τό ἄν τά χωρία ταῦτα τῆς Γραφῆς ἦσαν ἱκανά νά ἐμπνεύσουν αὐτά καί μόνον εἰς τόν Μ. Βασίλειον ὁλόκληρον διδασκαλίαν περί φόνου. Συμμεριζόμεθα τήν ὑποστηριχθεῖσαν ἄποψιν[25] ὅτι ὁ Βασίλειος δέν ἔσχεν ὡς ἀφετηρίαν τῶν ἀπόψεών του τά ὡς ἄνω ὅλως εὐάριθμα παλαιοδιαθηκικά χωρία περί φόνου, διότι ταῦτα, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου των καί τῆς διατυπώσεώς των, δέν ἦσαν ἱκανά νά ἐμπνεύσουν ὁλόκληρον περί φόνου συστηματικήν διδασκαλίαν εἰς τόν Καππαδόκην Ἱεράρχην.

᾿Εξ᾿ ἄλλου προγενέστεροι τοῦ Μ. Βασιλείου πατερικοί περί φόνου κανόνες δέν ὑφίστανται[26]. Ὑπάρχουν ἐλάχιστοι μόνον κανόνες τῆς ἐν *᾿Αγκύρᾳ* κυρίως Συνόδου τοῦ 314 μ.Χ., οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τόν κολασμόν τοῦ φόνου καί εἰς τήν διάκρισιν αὐτοῦ εἰς ἑκούσιον καί ἀκούσιον. Οὕτω οἱ κανόνες 22 καί 23 τῆς Συνόδου ταύτης προβλέπουν διά μέν τόν ἑκούσιον φόνον ἰσόβιον στέρησιν τῶν ἁγιασμάτων, διά δέ τόν ἀκούσιον πενταετῆ τοιαύτην[27]. ᾿Ανατρέχοντες ἀκόμη παλαιότερον ἀπαντῶμεν ἀποστολικούς κανόνας κολαστικούς τοῦ φόνου, ὡς τόν 65ον, ὅστις τιμωρεῖ τόν ἐν θυμῷ ἤ φιλονεικίᾳ τελεσθέντα φόνον[28]. Ὑπάρχουν τέλος προγε-

25. Οὕτω ὁ *Τριανταφυλλόπουλος* ἔ.ἀ. σελ. 156, δεχόμενος τήν ἄποψιν ὅτι ναί μέν οἱ παλαιοδιαθηκικοί οὗτοι κανόνες ἦσαν βεβαίως γνωστοί εἰς τόν Μ. Βασίλειον ὅμως οὔτε συστηματικοί εἶναι οὔτε ὑπό τήν ὁρολογίαν ἑκούσιος - ἀκούσιος καλύπτονται. Δεδομένου δέ ὅτι ὁ Βασίλειος γνωρίζει καί τόν ἐνδιάμεσον φόνον, ὡς πρός δέ τάς ποινάς ἰδίᾳ τοῦ ἐν θυμῷ φόνου δέν ἀκολουθεῖ ἀνάλογον πρός τήν Γραφήν μέτρον, δυνάμεθα νά συμπεράνωμεν ὅτι τήν συστηματικήν διάκρισιν τοῦ φόνου δέν παρέλαβεν ὁ Βασίλειος ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

26. ᾿Ενῷ ὅμως δέν ὑπάρχουν προγενέστεροι πατερικοί περί φόνου κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἐνδεχομένως νά μήν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ὡς δέχεται ὁ *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* ἔ.ἀ. σελ. 154., σύγχρονοι τοῦ Μ. Βασιλείου πατέρες καί κυρίως ὁ ἀδελφός αὐτοῦ *Γρηγόριος Νύσσης, ἀλλά* καί ὁ στύλος τῆς ᾿Ορθοδοξίας *Μ. ᾿Αθανάσιος*, ἠσχολήθησαν μέ τό θέμα τοῦ φόνου. Εἰδικώτερον ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἀναπτύσσει καί αὐτός τούς ὅρους ἑκούσιος καί ἀκούσιος φόνος εἰς τόν περίφημον ε΄ κανόνα του. Καί τόν μέν ἑκούσιον φόνον τιμωρεῖ οὗτος δι᾿ ἀποχῆς ἀπό τῶν ἁγιασμάτων διαρκείας εἴκοσι ἑπτά ἐτῶν, τόν δέ ἀκούσιον φόνον δι᾿ ἀποχῆς ἀπό τῶν ἁγιασμάτων διαρκείας ἐννέα ἐτῶν, συντέμνεται δέ ὁ χρόνος οὗτος ἀναλόγως τῆς μετανοίας. βλ. *Ράλλη - Ποτλῆ*, ἔ. ἀ. τόμ. 3ος σελ. 440. ᾿Εκ τοῦ ε΄ κανόνος τοῦ Γρηγορίου Νύσσης προκύπτει ὅτι οὗτος ὡς ἑκούσιον θεωρεῖ τόν φόνον τόν τελούμενον κατόπιν προετοιμασίας καί προμελέτης. Οὕτω *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 154. Ὁ Μ. ᾿Αθανάσιος ἠσχολήθη μέ τόν φόνον ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιστολῆς του *πρός ᾿Αμμοῦν*, βλ. *Τριανταφυλλόπουλον Κ.*, ἔ. ἀ. σελ. 154.

27. Ἡ διάκρισις τοῦ φόνου εἰς ἑκούσιον καί ἀκούσιον εἶναι συνήθως εἰς τήν μεταγενεστέρα ἐκκλησιαστική παράδοσι ὡς καί ἡ διαφοροποίησις τῶν ἐπιβαλλομένων ἐπιτιμίων.

νέστεραι τοῦ Βασιλείου νουθεσίαι ἀποτρεπτικαί τοῦ φόνου, ὡς αἱ 2,3 τοιαῦται ἐκ τῆς *Διδαχῆς τῶν δώδεκα Ἀποστόλων* (= μή γίνου ὀργίλος, ὁδηγεῖ γάρ ἡ ὀργή πρός φόνον), χωρίς βεβαίως κανονιστικόν περιεχόμενον[29]. Πρόδηλον εἶναι ὅτι ἐκ τούτων δέν ἦτο δυνατόν νά ἐπηρεασθῇ ὁ Βασίλειος.

4. Ρωμαϊκαί πηγαί.

Τό ἰσχῦον περί φόνου Ρωμαϊκόν Δίκαιον[30] κατά τάς ἡμέρας τοῦ Μ. Βασιλείου εὑρίσκομεν εἰς τά ἔργα τῶν μεγάλων ρωμαίων νομοδιδασκάλων (Jurisprudentes)*Μαρκιανοῦ, Παύλου* καί *Οὐλπιανοῦ*[31]. Καί τοῦτο ὅμως δέν περιέχει πλήρη καί συστηματικήν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τοῦ φόνου, καί βεβαίως ἀγνοεῖ τήν διάκρισιν τοῦ φόνου εἰς ἑκούσιον καί ἀκούσιον[32]. Ἐν τούτοις εἰς τόν καλούμενον *Κορνήλιον νόμον περί ἀνδροφόνων* τοῦ ἔτους 81 π.Χ. (Lex Cornelia de sicariis et veneficis) ἀπαντᾶται μόνον ἡ ἔννοια τοῦ δόλου, τῆς προνοίας καί προμελέτης (dolus, propositus)[33]. Τόν dolo ἤ propositu τελεσθέντα φόνον ὁ Κορνήλιος νόμος τιμωρεῖ διά τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου καί τῆς δημεύσεως. Ἀκούσιον ὅμως φόνον δέν προβλέπει ὁ Κορνήλιος νόμος, ὅστις προϋποθέτει ἐν πάσῃ περι-

28. *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* ἔ.ἀ. σελ. 154.

29. *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 156.

30. Βλ. γενικῶς περί φονικοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, *Πετρόπουλον Γ.* ἔ. ἀ. σελ. 239 ἑπ. *Καρανίκαν Δ.* ἔ. ἀ. σελ. 515. *Mommsen* ἔ. ἀ. σελ. 837 ἑπ. *Kübler:* ἔ. ἀ. γενικῶς δι' ὅλου τοῦ ἔργου. *Τριανταφυλλόπουλον Κ.*, ἔ. ἀ. σελ. 156 ἑπ.

31. Βλ. περί τῶν ρωμαίων τούτων νομοδιδασκάλων *Kübler:* ἱστορία τοῦ Ρ.Δ. ἑλλ. μετάφρασις *Περ. Βυζουκίδου* σελ. 80 ἑπ.

32. Οὕτω καί *Τριανταφυλλόπουλος Κ.*, ἔ. ἀ., ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι «οὔτε εἰς τό τότε ἰσχῦον περί φόνου Ρ.Δ. τό ἀποκείμενον εἰς τά ἔργα κυρίως τοῦ Μαρκιανοῦ, Παύλου καί Οὐλπιανοῦ, γίνεται διάκρισις μεταξύ ἑκουσίου καί ἀκουσίου φόνου ἤ πολύ περισσότερον διασκευάζεται καί τρίτη τις κατηγορία φόνου».

33. Σχετικῶς ὁ *Καρανίκας Δ.* ἔ. ἀ. σελ. 515 γράφει τά ἑξῆς: «τό φονικόν Δίκαιον παρά Ρωμαίοις ἦτο καθωρισμένον ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ Σύλλα εἰς τήν Lex Cornelia de sicariis et veneficis, καθ' ἥν ὁ φόνος ὑπό ληστῶν, τό καραδοκεῖν πρός τόν σκοπόν φόνου, ἡ φαρμακεία κ. ἄ. ἐτιμωροῦντο διά τῆς interdictio. Ἐξ ἄλλου ὁ *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* σελ. 156 σημειοῖ τά ἑξῆς: «μία μόνον θετικήν ἔννοιαν ἀπαντῶμεν (παρά Ρωμαίοις) τήν κατά τόν Κορνήλιον νόμον περί ἀνδροφόνων τοῦ ἔτους 81 π.Χ. ἔννοιαν τοῦ ἐκ προμελέτης (δολίας προθέσεως, προνοίας, dolo, propositu) φόνου, ἐπισείροντος τήν ποινήν τοῦ θανάτου καί τῆς δημεύσεως. Ἄλλα εἴδη φόνου δέν τιμωρεῖ ὁ Κορνήλιος νόμος». Περί τοῦ Κορνηλίου νόμου βλ. καί *Πετρόπουλον Γ.* ἔ. ἀ. σελ. 239 ἑπ.

πτώσει τόν annimus occidendi *(φονικήν βούλησιν)*[34]. Κατά τούς χρόνους τῆς ἡγεμονίας ὅμως ἐξεδόθησαν διάφορα Rescripta δυνάμει τῶν ὁποίων ἐποινικοποιήθησαν καί ἄλλαι πέραν τῶν ὑπό τοῦ Κορνηλίου νόμου προβλεπομένων, περιπτώσεις φόνων[35]. Οὕτω κολαστέαι δυνάμει εἰδικῶν rescripta κατέστησαν καί αἱ ἑξῆς χαρακτηριστικαί περιπτώσεις ἀνθρωποκτονίας μή πραχθείσης dolo ἤ proposítu: α) ὁ φόνος διερχομένου διαβάτου ἐκ πτώσεως κλάδου δένδρου καταπεσόντος κατά τήν κλάδευσιν τοῦ δένδρου ἄνευ τῆς προθέσεως τοῦ κλαδεύοντος[36]. β) Ὁ φόνος διερχομένου διαβάτου ἐκ τῆς τυχαίας πτώσεως τοῦ ἐπί δένδρου ἀναβάντος κλαδευτοῦ[37]. γ) Ὁ φόνος ἐν συμποσίῳ ὑπό τοῦ ρίψαντος τό βέλος οὐχί ἐξ ἐχθρότητος[38] καί δ) ὁ φόνος κυνηγοῦ κατά τήν διάρκειαν θήρας ὑπό συναδέλφου του τοξεύσαντος θηρίον καί ἀντ᾽ αὐτοῦ φονεύσαντος τοῦτον[39]. Εἰς πᾶσας τάς ἀνωτέρω περιπτώσεις ὁ φόνος ἐπῆλθεν τυχαίως, casu κατά τήν ρωμαϊκήν ὁρολογίαν, ἄνευ δηλαδή φονικῆς προθέσεως (annimus occidendi) τήν ὁποίαν ἀπῄτει ἀναγκαίως ὁ Κορνήλιος νόμος[40]. Ἀλλά καί ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ dolo ἤ propositu τελεσθέντος φόνου, διά τῆς συνδρομῆς τοῦ annimus occidendi δέν ἦτο ἀπολύτως σαφής εἰς τό Ρωμαϊκόν Δίκαιον. Ἡ διάκρισις μεταξύ casus καί dolo τελεσθέντος φόνου δέν ἦτο πάντοτε εὐχερής, ἐλλείψει συστηματικῆς καί πλήρους ἐννοιολογικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὅλου θέματος[41]. Τήν συνδρομήν τοῦ annimus occidendi πολλοί συνήγαγον κυρίως ἐκ τοῦ εἴδους καί τῆς βαρύτητος τοῦ χρησιμοποιηθέντος φυσικοῦ ὀργάνου. Οὕτω ἐκ τῆς χρήσεως ξίφους ἤ ἀκοντίου ἐτεκμαίρετο ἡ φονική πρόθεσις, ἐνῷ τό τεκμήριον ἠδράνει ἐπί χρήσεως ἐλαφροτέρων ὀργάνων καί μέσων, ὡς δοχείου, λακτίσματος, κλειδῶν κ.ἄ.[42]. Ἐξ᾽ ἄλλου πρέπει νά σημειωθῇ ὅτι ἡ γνωστή εἰς τό Ρωμαϊκόν Δίκαιον ἔννοια τῆς culpa (= *ἀμελείας*) δέν ἐχρησιμοποιήθη εἰς τό ποινικόν Ρ.Δ., παραμείνασα ἀποκλειστικῶς ἔννοια τοῦ ἀστικοῦ Δικαίου τῶν ρωμαίων (*Jus*

34. Βλ. *Πετρόπουλον Γ.* ἔ. ἀ. σελ. 239. *Τριανταφυλλόπουλον Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 156.

35. Βλ. *Τριανταφυλλόπουλον Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 156.

36. *Paulus:* Sent. 5,32,12. πρβλ. Dig. 48, 8,7.

37. *Paulus* ἔ. ἀ.

38. *Ulpianus:* Coll. 1, 11 πρβλ. Dig. 48,8,4 §1.

39. *Marcianus,* Dic. 48,19,11 § 2.

40. Περί τῆς ἐννοίας τοῦ Casus βλ. κυρίως *Mommsen* ἔ. ἀ. σελ. 837 σημ. 1 ἔνθα σημειοῦται ὅτι «ὁ casus ἀποκλείει μέν τήν πρόθεσιν, καλύπτει ὅμως τό τε ἐν θυμῷ, τό ἀπροσεξίας ἐπελθόν ἀτύχημα καί τό καθαρόν τυχηρόν».

41. Βλ. κυρίως *Τριανταφυλλόπουλον Κ.* ἔ.ἀ. σελ. 156.

42. Βλ. *Τριανταφυλλόπουλον Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 156.

civile)[43]. Καί ἄν ἀκόμη ὁ Βασίλειος κατεῖχε τό Ρωμαϊκόν Δίκαιον, γεγονός μᾶλλον ἀπίθανον[44], ἐφ' ὅσον δέν ἐπραγματοποίησεν συστηματικάς νομικάς σπουδάς, ὅ,τι δέ περί τό Δίκαιον ἐγνώριζε τό ἤντλησεν ἐκ τῶν γενικῶν νομικῶν γνώσεων τάς ὁποίας ἡ ρητορική παρέσχε, δέν φαίνεται δέ νά κατεῖχεν ὁ θεῖος πατήρ τήν λατινικήν γλῶσσαν εἰς τήν ὁποίαν ἦτο γεγραμμένον τό Ρωμαϊκόν Δίκαιον, ὥστε νά ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐμελέτησε τοῦτο ἰδιωτικῶς, καί πάλιν πενιχρόν ὡς ἦτο τοῦτο εἰς τόν ποινικόν τομέα ἰδίᾳ δέ τό φονικόν Δίκαιον, δέν θά ἠδύνατο νά δεχθῇ ἐξ αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἱκανήν νά τῷ ἐμπνεύσῃ τήν περίφημον περί φόνου θεωρίαν του, ἐφ' ὅσον καί τοῦτο δέν περιεῖχε τάς θεμελιώδεις ἐννοίας τοῦ ἑκουσίου καί ἀκουσίου φόνου καί γενικώτερον δέν περιεῖχεν πλήρη καί συστηματικήν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τοῦ φόνου[45].

Συνεχίζεται

43. βλ. κυρίως *Πετρόπουλον Γ.* ἔ. ἀ. σελ. 220 ἐπ.

44. Γενική εἶναι ἡ ἀντίληψις, καί σχεδόν ἐπιβεβαιωμένη, ὅτι οἱ Πατέρες δέν ἐγνώριζον Ρωμαϊκόν Δίκαιον, συνεπῶς δέ καί ὁ Βασίλειος. Καί ναί μέν ἐδίκαζον ὡς ἐπίσκοποι χρώμενοι τῇ ἐπισκοπικῇ αὐθεντίᾳ (episcopalis audientia), πλήν δέν ἐχρησιμοποίουν τό θετικόν Ρ.Δ., ἀλλά τήν προσωπικήν των αὐθεντίαν «νόμῳ τῷ τρόπῳ χρώμενοι» ὡς εὐστόχως περί τοῦ Βασιλείου λέγει ὁ ἀδελφός του *Γρηγόριος Νύσσης* βλ. P.G. 36,542. Βλ. καί *Τριανταφυλλόπουλον Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 164 ἐπ. ἔνθα πλείονα περί τοῦ θέματος τῆς ὑπό τῶν πατέρων γνώσεως τοῦ Ρ.Δ., εἰς τό ὁποῖον ὁ συγγραφεύς δίδει ἀρνητικήν ἀπάντησιν μετά πειστικῶν ἐπιχειρημάτων.

45. Καί ὁ *Τριανταφυλλόπουλος Κ.* ἔ. ἀ. σελ. 156 ἐπ. ὑποστηρίζει τήν ἄποψιν ὅτι τό Ρ.Δ. δέν ἦτο δυνατόν νά ἐπιδράσῃ ἐπί τῆς σκέψεως τοῦ Μ. Βασιλείου, καθ' ὅσον δέν περιεῖχεν ὑλικόν κατάλληλον πρός ἀνάλογον θετικήν ἐπίδρασιν, πέραν τοῦ γεγονότος ὅτι καί ὁ Βασίλειος φαίνεται ὅτι ἠγνόει τό ἔστω ἐλλιπές φονικόν Ρωμαϊκόν Δίκαιον.

Ἐπίκαιρα ἁγιογραφικά θέματα
α) Παλαιά Διαθήκη

Μιλτιάδη Δ. Κωνσταντίνου
Λέκτορα Πανεπιστημίου

Ὑπόσχεση καί πλήρωση
Σχόλιο στό Γεν. κεφ. 23

α) Τό κείμενο

Ἡ ἱστορία τῶν πατριαρχῶν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καταλαμβάνει τό μεγαλύτερο μέρος (κεφ. 12-50) τοῦ βιβλίου «Γένεσις». Στήν ἑνότητα αὐτή βρίσκονται συγκεντρωμένες διάφορες παραδόσεις, πού καλύπτουν τή χρονική περιόδο ἀπό τήν κλήση τοῦ Ἀβραάμ μέχρι τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἑβραίων στήν Αἴγυπτο καί τό θάνατο τοῦ Ἰακώβ. Μεταξύ τῶν ἀφηγηματικῶν αὐτῶν παραδόσεων ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν κατανόηση τοῦ χαρακτήρα τῆς βιβλικῆς ἱστοριογραφίας κατέχει αὐτή πού διασώζεται στό Γεν. κεφ. 23 σχετικά μέ τήν ἀγορά ἑνός σπηλαίου ἀπό τόν Ἀβραάμ, προκειμένου νά θάψει ἐκεῖ τή γυναίκα του Σάρρα.

Τό κείμενο ἀρχίζει μέ τήν εἴδηση γιά τό θάνατο τῆς Σάρρας (στχ 1-2) καί συνεχίζει μέ τήν περιγραφή τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀβραάμ γιά τήν ἐξασφάλιση ἑνός τάφου (στχ 3-18). Ὡς «πάροικος καί παρεπίδημος» στή Χαναάν στερεῖται δικῆς του γῆς καί γιαυτό πρέπει νά ἀγοράσει ἀπό τούς μόνιμα ἐγκαταστημένους κατοίκους της. Οἱ διαπραγματεύσεις γιά τήν ἀγορά περιγράφονται ἀναλυτικά ἀπό τό κείμενο σέ τρία στάδια. Ὁ Ἀβραάμ ἀπευθύνεται στό συμβούλιο τῆς πόλης Χεβρών μέ τό αἴτημα τῆς ἀγορᾶς ἑνός τάφου (στχ 3-4), τό ὁποῖο γίνεται ἀποδεκτό (στχ 5-6). Σ' ἕνα δεύτερο στάδιο στή συνέχεια ὁ πατριάρχης συγκεκριμενοποιεῖ τό αἴτημά του ζητώντας τό διπλό σπήλαιο τοῦ Ἐφρών (στχ 7-9) καί ὁ ἰδιοκτήτης του δέχεται νά τοῦ τό παραχωρήσει (στχ 10-12). Σέ τρίτο τέλος στάδιο ὁλοκληρώνεται ἡ ἀγοροπωλησία. Καθορίζεται ἡ τιμή (στχ 13-15) τήν ὁποία καταβάλει ὁ Ἀβραάμ (στχ 16) καί ἀποκτᾶ τήν κυριότητα τοῦ κτήματος (στχ 17-18). Τό κείμενο τελειώνει μέ τήν περιγραφή τῆς ταφῆς τῆς Σάρρας (στχ

19) καί τήν ἐπικύρωση τῆς ἀγορᾶς τοῦ σπηλαίου καί τοῦ ἀγροῦ πού τό περιβάλλει (στχ 20).

β) Ἡ συνάφεια τοῦ κειμένου

Τό σχετικό μέ τόν τάφο τοῦ Ἀβραάμ κείμενο περιέχεται σέ μιά συλλογή παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ, πού στή σύγχρονη βιβλική ἐπιστήμη εἶναι γνωστή μέ τό ὄνομα Ἱερατικός Κώδικας ἤ Ἱερατική Παράδοση (P). Ἡ παράδοση αὐτή πού διαφυλάχτηκε ἀπό τό ἱερατεῖο τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ καί καταγράφτηκε μετά τή βαβυλώνια αἰχμαλωσία, διασώζει ἀρχαιότατο ἀφηγηματικό ὑλικό, νομικές διατάξεις καί λατρευτικά τυπικά. Τά ἀφηγηματικά κείμενα πού ἀνήκουν στήν παράδοση αὐτή ἀναγνωρίζονται εὔκολα στό σημερινό κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπό τά ἰδιαίτερα φιλολογικά χαρακτηριστικά τους, πού εἶναι κυρίως τό ξερό καί τυποποιημένο ὕφος τῆς περιγραφῆς καί ἡ εἰδική ὁρολογία. Τά γεγονότα δηλαδή διαδέχονται τό ἕνα τό ἄλλο χωρίς δραματικά στοιχεῖα καί ἐξάρσεις καί ἡ περιγραφή τους γίνεται μέ τά ἴδια λόγια ἀκολουθώντας ἕνα αὐστηρά προκαθορισμένο σχῆμα πού θυμίζει γενεαλογικό κατάλογο (πρβλ. Γεν. κεφ. 1 καί 5).

Ἡ περιγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀβραάμ ἀπό τήν Ἱερατική παράδοση ἀρχίζει μέ σύντομες πληροφορίες γιά τήν ἡλικία καί τήν οἰκογενειακή κατάσταση τοῦ πατριάρχη κατά τήν ἐποχή τῆς μετανάστευσής του ἀπό τή Χαρράν τῆς βόρειας Μεσοποταμίας στή Χαναάν (Γεν. 12, 4β-5). Στή συνέχεια γίνεται μιά σύντομη ἀναφορά χωρίς δραματικά στοιχεῖα στή διανομή τῆς γῆς μεταξύ Ἀβραάμ καί Λώτ (Γεν. 13,6, 11β-12β) καί στή γέννηση τοῦ Ἰσμαήλ (Γεν. 16, 1α, 3, 15,16). Τό ἀμέσως ἑπόμενο κεφάλαιο (Γεν. κεφ. 17) εἶναι ἀφιερωμένο ὁλόκληρο στή σύναψη τῆς Διαθήκης καί τή θεσμοθέτηση τῆς περιτομῆς. Ἀκολουθεῖ μία συνοπτική περιγραφή τῆς γέννησης τοῦ Ἰσαάκ (Γεν. 21, 2β-5) καί ἡ ἐκτενής ἀναφορά στήν ἀγορά τοῦ τάφου ἀπό τόν πατριάρχη (Γεν. κεφ. 23). Ἡ ἀφήγηση τελειώνει μέ τήν πληροφορία γιά τό θάνατο καί τήν ταφή του Ἀβραάμ (Γεν. 25, 7-11).

Ἀπό φιλολογική ἄποψη ἡ ἀφήγηση διατηρεῖ σέ γενικές γραμμές τό τυποποιημένο σχῆμα τῶν γενεαλογικῶν καταλόγων, ὅπως αὐτό παρουσιάζεται στό Γεν. κεφ. 5 (ἡλικία, ἀπόκτηση ἀπογόνων, ὁλοκλήρωση τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς - θάνατος), μέ δύο μόνον ἐξαιρέσεις στά κεφάλαια 17 καί 23, ὅπου ἡ σύντομη ἀναφορά δίνει τή θέση της στήν ἐκτενή καί λεπτομερειακή περιγραφή. Ἀλλά ἄν ἡ λεπτομερής περιγραφή τῆς σύναψης τῆς Διαθήκης (Γεν. κεφ. 17) μπορεῖ εὔκολα νά δικαιολογηθεῖ ἀπό τό ἰδιαίτερο θεολογικό ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζει τό θέμα, προβληματική παραμένει ἡ δεύτερη ἐξαίρεση (Γεν. κεφ. 23), ἡ ὁποία σέ πρώτη ἀνάγνωση δέν δείχνει νά ἔχει κάποιο βαθύτερο θεολογικό νόημα.

γ) Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

Μετά τή σύντομη ἀναφορά στό θάνατο τῆς Σάρρας καί τό πένθος τοῦ Ἀβραάμ (στχ 1-2), τό κείμενο περιγράφει τό διάλογο μεταξύ τοῦ πατριάρχη καί τῶν «υἱῶν Χέτ». Οἱ Χετταῖοι ἦταν ἰνδοευρωπαϊκός λαός τῆς κεντρικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι κατά τή 2. π.Χ. χιλιετηρίδα κυριάρχησαν στήν περιοχή τῆς Συρίας καί τῆς Μεσοποταμίας μέχρι τό 1200 π.Χ., ὁπότε τό κράτος τους καταλύθηκε, ἀλλά ὁ πολιτισμός τους ἐπέζησε σέ μικρές ἡγεμονίες στή βόρεια Συρία. Οἱ βιβλικοί συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τό ὄνομα Χετταίοι συχνά ὄχι κυριολεκτικά, ἀλλά γιά νά χαρακτηρίσουν τούς μή σημιτικούς πληθυσμούς τῆς Παλαιστίνης.

Οἱ διαπραγματεύσεις μεταξύ Ἀβραάμ καί «Χετταίων» παρουσιάζουν ὅλα τά χαρακτηριστικά πού συναντᾶ κανείς σέ ἕνα τυπικό ἀνατολίτικο παζάρι. Οἱ συναλλασσόμενοι συζητοῦν καθιστοί (πρβλ. στχ 7) στήν πύλη (πρβλ. στχ 10), πού ἀποτελοῦσε τό χῶρο τῆς ἀγορᾶς τῶν ἀρχαίων πόλεων. Ὁ πατριάρχης συστήνεται ὡς ταπεινός ἱκέτης ζητώντας νά τοῦ χορηγηθεῖ τόπος γιά τήν ταφή τῆς γυναίκας του, χωρίς νά ἀποκαλύπτει ἀπό τήν πρώτη στιγμή τήν ἰδιαίτερη ἐπιθυμία του (στχ 3-4). Ἡ ἀπάντηση τῶν κατοίκων τῆς Χεβρών εἶναι ἐπίσης τυπική ἀνατολίτικη. Ἀποκαλοῦν τόν Ἀβραάμ «βασιλιά» καί τοῦ παραχωροῦν τή δυνατότητα ἐπιλογῆς μεταξύ τῶν καλύτερων μνημείων τους. Ὁ προσδιορισμός «παρά Θεοῦ» ἐπέχει θέση ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ (ὁ μεγαλύτερος ἀπό τούς βασιλιάδες) ἤ δηλώνει ὅτι ὡς ξένος ὁ πατριάχης βρίσκεται ὑπό θεία προστασία (στχ 5-6). Στή φιλοφρόνηση καί τή γενναιοδωρία τῶν συνομιλητῶν του ὁ Ἀβραάμ ἀπαντᾶ μέ προσκύνηση σέ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης καί σεβασμοῦ (στχ 7).

Ἡ τυπική καί ἐξεζητημένη εὐγένεια κυριαρχεῖ καί στή συνέχεια τῆς συζήτησης. Ὁλόκληρος ὁ στχ 8 εἶναι ἔτσι διατυπωμένος, ὥστε νά μή φανεῖ ἀπό τήν πρώτη στιγμή ἡ ἀπόρριψη τῆς προσφορᾶς τῶν Χετταίων, παρά μόνο στό τέλος τοῦ στχ 9, ὅπου δηλώνεται ὅτι ὁ Ἀβραάμ δέν ζητάει νά τοῦ παραχωρηθεῖ ἁπλῶς ἕνας τόπος, ἀλλά προτίθεται νά τόν ἀγοράσει (στχ 8-9). Ἡ ὑπόσχεση τῶν Χετταίων νά παραχωρήσουν τάφο δεσμεύει τόν Ἐφρών, ὁ ὁποῖος κατά συνέπεια μέ προθυμία δέχεται νά προσφέρει τό κτῆμα του στόν πατριάρχη (στχ 10-11). Ἡ προσφορά αὐτή δέν ἱκανοποιεῖ βέβαια πλήρως τόν Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ὅμως δέν παραλείπει νά ἐκφράσει καί πάλι τήν εὐγνωμοσύνη του μέ προσκύνηση (στχ 12).

Στό τρίτο στάδιο τῆς συζήτησης ὁ πατριάρχης ἐπανέρχεται στό αἴτημα του γιά καταβολή τῆς ἀξίας τοῦ κτήματος (στχ 13). Στήν ἀπάντηση τοῦ Ἐφρών ἀποκαλύπτεται ὅλη ἡ ὑποκριτική εὐγένεια τοῦ ἀνατολίτικου παζαριοῦ. Ὁρίζει μιά ἰδιαίτερα ὑψηλή τιμή τετρακοσίων σίκλων (πρβλ. Ιερ. 39,9, ὅπου ὁ προφήτης γιά τήν ἀγορά ἑνός ἀγροῦ καταβάλει μόνο δεκαε-

πτά σίκλους), τήν ὁποία ἐμφανίζει σάν ἀνάξια λόγου, ὑπενθυμίζοντας ταυτόχρονα στόν Ἀβραάμ τήν ἀνάγκη του νά ἀποκτήσει ὁπωσδήποτε τόπο γιά νά θάψει τή γυναίκα του (στχ 14-15). Παρά τό ὕψος τῆς τιμῆς ὁ Ἀβραάμ δέχεται νά καταβάλει τό ποσό ἀδιαμαρτύρητα. Τό ἀσήμι ζυγίζεται καί ἀποδίδεται στόν Ἐφρών ἐνώπιον μαρτύρων. Γιά ἄλλη μιά φορά τονίζεται τό ὕψος τῆς τιμῆς καί ἡ ποιότητα τοῦ ἀργύρου (ἀσήμι πού κυκλοφορεῖ μεταξύ τῶν ἐμπόρων), ὥστε νά μήν ὑπάρξει ἡ παραμικρή ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀγρός ἀποκτήθηκε νόμιμα (στχ 16).

Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν ἔχουν τή μορφή ἐπίσημου συμβολαίου. Περιγράφεται μέ λεπτομέρεια τό ἀντικείμενο τῆς ἀγοροπωλησίας, τά ὅριά του, ἡ τοποθεσία του καί ἀναφέρεται ὁ παλιός καί νέος ἰδιοκτήτης καί οἱ μάρτυρες (στχ 17-18).

Τό κείμενο τελειώνει μέ τή διπλή πληροφορία γιά τήν ταφή τῆς Σάρρας (στχ 19) καί τήν ἐπικύρωση τοῦ συμβολαίου ἀγορᾶς τοῦ ἀγροῦ (στχ 20).

δ) Θεολογική προσέγγιση

Ἡ ἑρμηνεία καί ἡ κατανόηση τῆς σχετικῆς μέ τόν τάφο τοῦ Ἀβραάμ περικοπῆς ἀποτελεῖ ἕνα δυσεπίλυτο γιά τήν ἔρευνα πρόβλημα γιατί, ὅπως ἀναφέρθηκε, ὁ θεολογικός της χαρακτήρας δέν εἶναι σέ πρώτη ἀνάγνωση προφανής. Στήν πλειοψηφία τους οἱ σύγχρονοι ἑρμηνευτές συμφωνοῦν ὅτι ἡ γλώσσα καί τό ὕφος τοῦ κειμένου δέν ἐπιτρέπουν μιά θεολογική ἑρμηνεία του. Ἀκόμη καί ἀπό τό ὑπόμνημα τοῦ π. Ἰωήλ Γιαννακοπούλου ἀπουσιάζει ὁποιαδήποτε θεολογική διαπραγμάτευση τοῦ θέματος ἐκτός ἀπό ἕνα σύντομο ἀπολογητικό σημείωμα γιά τήν παρουσία Χετταίων στήν περιοχή τῆς Χεβρών. Ἄν ὅμως θεωρηθεῖ ὅτι τό κείμενο στερεῖται θεολογικῶν ἰδεῶν, παραμένει προβληματική ἡ θέση του μέσα στήν Ἁγία Γραφή καί ἰδιαίτερα στήν Ἱερατική παράδοση. Τό πρόβλημα γίνεται ἐμφανέστερο ἄν λάβει κανείς ὑπόψη του ὅτι ἡ παράδοση αὐτή ἀφιερώνει λιγότερους ἀπό 70 στίχους στήν περιγραφή ὁλόκληρης τῆς ζωῆς τοῦ Ἀβραάμ, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 27 ἀναφέρονται στή συνομολόγηση τῆς Διαθήκης καί οἱ 20 στήν ἀγορά τοῦ τάφου. Ἡ διαπίστωση λοιπόν ὅτι μέσα στό πλαίσιο μιᾶς σύντομης ἐξιστόρησης ἡ περιγραφή μιᾶς ἀγοροπωλησίας καταλαμβάνει ἴση σχεδόν ἔκταση μέ τήν ἀναφορά στή Διαθήκη ὁδηγεῖ στήν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἱερός συντάκτης τοῦ κειμένου ἀποδίδει σ' αὐτήν ἀνάλογη θεολογική σημασία.

Ἡ κατανόηση τοῦ θεολογικοῦ νοήματος τοῦ κειμένου δέν εἶναι δυνατή, ἄν δέν ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ὅλη θεολογική σκέψη τῆς Ἱερατικῆς παράδο-

σης καί ὁ χαρακτήρας τῆς βιβλικῆς ἱστοριογραφίας.

Βασικό στοιχεῖο τῆς θεολογίας τῆς Ἱερατικῆς παράδοσης εἶναι ἡ θεώρηση τοῦ Ἰσραήλ ὡς λατρεύουσας κοινότητας. Ἀπό τή θεώρηση αὐτή προκύπτει τό ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῶν συντακτῶν της γιά τίς νομικές διατάξεις γενικότερα, πού ἐξασφαλίζουν τήν τελετουργική καθαρότητα ὡς προϋπόθεση μετοχῆς στό λαό τοῦ Θεοῦ, καί εἰδικότερα γιά ἐκεῖνες πού ἀναφέρονται στό Ναό, τίς θυσίες, τίς γιορτές καί τό λευιτικό ἱερατεῖο. Ἡ βιβλική πίστη ὅμως δέν εἶναι προϊόν θεωρητικῶν ἀναζητήσεων κάποιου φιλοσόφου ἤ κατασκεύασμα κάποιου ἱερατείου. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ γίνεται μέσα στήν ἱστορία. Ἔτσι ἐνῶ γιά τούς γύρω λαούς ὁ Θεός λατρεύεται γιά κάτι πού βεβαιώνεται ἀπό τό μύθο, γιά τόν Ἰσραήλ ἰσχύει τό ἀντίθετο· ἡ ἱστορία εἶναι σέ πρώτη γραμμή τό πεδίο ὅπου ἐμφανίζεται ἡ σωτήρια δύναμη τοῦ Θεοῦ. Αὐτό φαίνεται πολύ καθαρά στήν πρώτη ἐντολή (Ἐξ. 20, 2), ὅπου ὁ Ἰσραήλ καλεῖται νά λατρέψει τό Θεό ὄχι γιά κάποιες ἐνέργειές του στό ἀρχέγονο παρελθόν (δημιουργία κλπ), ἀλλά γιά τή συγκεκριμένη ἐπέμβασή του στήν ἀπελευθέρωση ἀπό τήν Αἴγυπτο. Ἔτσι ἡ Παλαιά Διαθήκη δέν συνάγει τό Θεό ἀπό τόν κόσμο, γιατί ὁ Θεός εἶναι γνωστός στούς ἀνθρώπους ἀπό τήν ἱστορία καί ἑπομένως σκοπός τῆς ἰσραηλιτικῆς λατρείας εἶναι νά ἐπεξεργαστεῖ τήν ἐμπειρία, νά τήν παραστήσει καί νά τή διατηρήσει στή μνήμη. Πέρα λοιπόν ἀπό τούς νομικούς κώδικες καί τά τελετουργικά τυπικά ἡ Ἱερατική παράδοση τῆς Πεντατεύχου διασώζει καί ἀφηγηματικές παραδόσεις.

Στίς παραδόσεις αὐτές ὑπογραμμίζεται ἡ προοδευτικότητα τῆς ἀποκάλυψης καί τονίζεται ἡ σημασία τῆς Διαθήκης. Ἡ πρωτοβουλία τῆς Διαθήκης ἀνήκει βέβαια στό Θεό, ἀλλά ἡ μετοχή σ' αὐτήν προϋποθέτει ἀμοιβαία δικαιώματα καί ὑποχρεώσεις· πιστότητα καί ἀγάπη ἀπό τήν πλευρά τοῦ Θεοῦ, ἀναγνώριση τοῦ Κυρίου ὡς μοναδικοῦ Θεοῦ καί ὑπακοή ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πιστότητα τοῦ Θεοῦ στή Διαθήκη ἀποδεικνύεται ἀπό τήν πλήρωση τῶν ἐπαγγελιῶν πού τή συνοδεύουν. Ἔτσι ὅλα τά γεγονότα πού ἐξιστοροῦνται ἀπό τήν Ἱερατική παράδοση ἐξυπηρετοῦν αὐτό τό θεολογικό σχῆμα τῆς ὑπόσχεσης - πλήρωσης. Τήν εὐλογία «αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε...» στό Γεν. 1, 28 πού συνοδεύει τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου διαδέχεται φυσιολογικά ἡ περιγραφή τῆς πλήθυνσης τῆς ἀνθρωπότητας στό Γεν. κεφ. 5. Τή σωτηριολογική κρίση τοῦ Θεοῦ κατά τόν κατακλυσμό ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῆς νέας αὔξησης τῆς ἀνθρωπότητας στό Γεν. κεφ. 10, ὡς συνέπεια τῆς εὐλογίας τοῦ Γεν. 9, 1 ἑξ. κατά τή συνομολόγηση τῆς Διαθήκης μέ τό Νῶε. Ἑπόμενος βασικός σταθμός στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι ἡ Διαθήκη Ἀβραάμ, ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπό τήν ἐπαγγελία «καί δώσω σοι καί τῷ σπέρματί σου μετά σέ τήν γῆν ἥν

παροικεῖς...» (Γεν. 17,8). Ἡ περιγραφή λοιπόν τῆς ἀπόκτησης τοῦ πρώτου τεμαχίου γῆς στή Χαναάν ἀπό τόν Ἀβραάμ δέν εἶναι παρά ἡ ἀρχή τῆς πλήρωσης τῆς θείας ἐπαγγελίας. Αὐτός εἶναι ὁ ἰδιαίτερος θεολογικός λόγος πού ἐπιβάλλει στόν ἱερό συντάκτη νά ἀφιερώσει τόσο χῶρο στήν ἐξιστόρηση ἑνός φαινομενικά ἀσήμαντου γεγονότος, ὅπως εἶναι ἡ ἀγορά ἑνός ἀγροῦ. Ὅταν ἡ πλήρωση μιᾶς ἐπαγγελίας βρίσκεται τόσο κοντά στήν ὑπόσχεση, ἀποτελεῖ αὐτό γιά τούς βιβλικούς συγγραφεῖς τήν ἐγγύηση γιά τήν πλήρωση στό μέλλον ὅλων τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ.

Τό παραπάνω κείμενο ἀποτελεῖ τυπικό παράδειγμα βιβλικῆς ἱστοριογραφίας. Γιά τούς ἱερούς συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν εἶναι τό παρελθόν πού καθορίζει τό περιεχόμενο τῆς Ἱστορίας, ἀλλά τό μέλλον. Ὁ βιβλικός ἱστορικός ζεῖ κάτω ἀπό ἕνα διπλό καθεστώς· ἕνα ἱστορικό τῆς Διαθήκης καί ἕνα ἐσχατολογικό τῆς μεσσιανικῆς βασιλείας. Ἀρχίζοντας τήν ἐξιστόρησή του μέ τό «ἐν ἀρχῇ...» δηλώνει ταυτόχρονα ὅτι σ' αὐτή τήν ἀρχή ἀντιστοιχεῖ καί ἕνα τέλος. Ὅ,τι μεσολαβεῖ ἀποτελεῖ τήν Ἱστορία πού δέν εἶναι παρά ἡ διαλεκτική τῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀπαντήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Μιά τέτοια θεώρηση τῆς Ἱστορίας ἐπιβάλλει ἕνα ἀνάλογο κριτήριο ἀξιολόγησης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Αὐτό πού γιά τόν σύγχρονο ἱστορικό δέν εἶναι παρά ἕνα ἁπλό συμβάν χωρίς ἐπιπτώσεις στή ζωή τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς, ὅπως π.χ. ἡ ἀγορά ἑνός ἀγροῦ ἀπό κάποιον περιπλανόμενο βοσκό τῆς Παλαιστίνης, ἀποκτᾶ στό ἔργο τοῦ βιβλικοῦ ἱστορικοῦ κεντρική σημασία καί ἐπισκιάζει ὅλα τά σύγχρονά του συνταρακτικά γεγονότα, ὅπως εἶναι ἡ πτώση τοῦ ἀρχαίου βαβυλωνιακοῦ κράτους καί οἱ μετακινήσεις τῶν Χουριτῶν.

Κάτω ἀπό ἕνα ἀνάλογο καθεστώς, τό ἱστορικό τῆς πρώτης παρουσίας τοῦ Χριστοῦ καί τό ἐσχατολογικό τῆς δεύτερης παρουσίας του, ζεῖ καί ἡ Ἐκκλησία. Μέσα στήν Ἐκκλησία ὁ χριστιανός προγεύεται τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἡ μετοχή στή θεία Εὐχαριστία κάνει τήν ἐσχατολογία ὄχι μόνο μέλλουσα, ἀλλά καί παρούσα. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἑρμηνεύοντας τυπολογικά τήν Παλαιά Διαθήκη καί παρουσιάζοντάς την ὡς προτύπωση τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐν Χριστῷ κινοῦνται μέσα στό ἴδιο πλαίσιο (ὑπόσχεση - πλήρωση) μέ τούς βιβλικούς συγγραφεῖς. Ἔτσι τά γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν ἀποτελοῦν γιά τήν Ἐκκλησία ἁπλᾶ ἐπεισόδια τοῦ παρελθόντος, ἀλλά δείκτες πού σηματοδοτοῦν τήν πορεία της πρός τό μέλλον. Ἡ προειδοποίηση λοιπόν τῆς πρός Ἑβραίους ἐπιστολῆς «Φοβηθῶμεν οὖν, μήποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τήν κατάπαυσιν αὐτοῦ δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι» (Ἑβρ. 4, 1) διατηρεῖ τήν ἐπικαιρότητά της καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας πρός τά ἔσχατα.

β) Καινή Διαθήκη

Ἰωάννου Καραβιδόπουλου
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Τό ὀχυρό τῆς ὑποκρισίας
(Σχόλιο στό Ματθ 23, 23-24)

α. Τό κείμενο

Ἀνάμεσα στά μαστιγωτικά «οὐαί» πού ἀπευθύνει ὁ Ἰησοῦς πρός τούς Ἰουδαίους θρησκευτικούς ἡγέτες τῶν χρόνων του εἶναι καί αὐτά μέ τά ὁποῖα θά ἀσχοληθοῦμε σ' αὐτό τό σχόλιο, παρμένα ἀπό τό κεφ 23 τοῦ εὐαγγελιστῆ Ματθαίου: *«Οὐαί ὑμῖν, γραμματεῖς καί Φαρισσαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τό ἡδύοσμον καί τό ἄνηθον καί τό κύμινον, καί ἀφήκατε τά βαρύτερα τοῦ νόμου, τήν κρίσιν καί τό ἔλεος καί τήν πίστιν· ταῦτα δέ ἔδει ποιῆσαι κἀκεῖνα μή ἀφιέναι, ὁδηγοί τυφλοί, οἱ διυλίζοντες τόν κώνωπα, τήν δέ κάμηλον καταπίνοντες!»* (23, 23-24). Ὁ στίχ. 23 («οὐαί ὑμῖν... μή ἀφιέναι») διασώζεται καί ἀπό τόν εὐαγγελιστή Λουκᾶ ὡς ἑξῆς: *«Ἀλλά οὐαί ὑμῖν τοῖς Φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τό ἡδύοσμον καί τό πήγανον καί πᾶν λάχανον, καί παρέρχεσθε τήν κρίσιν καί τήν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· ταῦτα δέ ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μή ἀφιέναι»* (11, 42).

β. Ἡ συνάφεια τοῦ κειμένου

Μετά τή θριαμβευτική εἴσοδο τοῦ Ἰησοῦ στήν Ἰερουσαλήμ (Ματθ κεφ. 21) καί πρίν ἀπό τή διήγηση τοῦ πάθους (κεφ. 26-28) ὁ εὐαγγελιστής παραθέτει διδασκαλίες, συζητήσεις καί πράξεις τοῦ Ἰησοῦ, στίς ὁποῖες κορυφώνεται ἡ ἀντίθεσή του πρός τήν ἰουδαϊκή θρησκευτική ἡγεσία, ἀντίθεση πού ὑπάρχει σ' ὅλο τό εὐαγγέλιο καί βαίνει in crescendo, γιά νά κορυφωθεῖ στις τελευταῖες πρό τοῦ πάθους μέρες μέ τά «οὐαί» καί νά ὁλοκληρωθεῖ στό σταυρό καί τήν ἀνάσταση. Στό κεφ. 23 ὁ Ματθαῖος παραθέτει αὐστηρά λόγια, ἴσως τά αὐστηρότερα πού εἶπε ποτέ ὁ «πρᾶος καί ταπεινός τῇ καρδίᾳ» Ἰησοῦς, μέ τά ὁποῖα ὡς ἐξουσίαν ἔχων Μεσσίας ξεσκέπασε τήν ὑποκριτική συμπεριφορά τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων:

Οἱ θρησκευτικοί ἡγέτες τῶν Ἰουδαίων, λέγει, ὀρθά πράγματα διδάσκουν δέν πράττουν ὅμως σύμφωνα μέ αὐτά πού λέγουν (23, 3)· ὅ,τι κάνουν ἔχει μιά ἐξωτερική θρησκευτική ἐπίφαση, «πρός τό θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις» (23,5), στήν πραγματικότητα ὅμως εἶναι ἄδικοι ἔναντι τῶν φτωχῶν καί ὀρφανῶν· ἐνδιαφέρονται γιά τήν καθαρή ἐξωτερική ἐμφάνιση τοῦ ποτηρίου καί τοῦ πιάτου, ἔστω κι ἄν αὐτά εἶναι γεμᾶτα μέ τούς καρπούς της ἀδικίας. Σ' αὐτό τό ἀνελέητο κατηγορητήριο βρίσκονται τά λόγια τῶν στίχ. 23 - 24 πού ἀναλυτικότερα ἑρμηνεύουμε στήν ἑπόμενη παράγραφο.

γ. Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

Οἱ γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι χαρακτηρίζονται ἀπό τόν Ιησοῦ «ὑποκριταί». Καί εἶναι ὁ χαρακτηρισμός αὐτός τόσον ἐπιτυχής πού συνδέθηκε οὐσιαστικά μέ τόν χαρακτηριζόμενο, ὥστε στή διάρκεια τῶν αἰώνων νά ἀποβεῖ τόσο στήν ἑλληνική ὅσο καί σέ ἄλλες γλῶσσες, συνώνυμο του Φαρισαῖος. Εἶναι δυνατό νά μή γνωρίζει κανείς τήν ἱστορία ἤ τίς ἀντιλήψεις τοῦ κόμματος των Φαρισαίων, δέν εἶναι δυνατό ὅμως νά μή γνωρίζει ὅτι Φαρισαῖος ἔφτασε νά σημαίνει στή γλῶσσα του: ὑποκριτής, καθώς καί τό ἐπίθετο φαρισαϊκός νά σημαίνει: ὑποκριτικός.

Ποιά ὅμως εἶναι ἡ ἀρχική προέλευση τοῦ ὅρου «ὑποκριτής» καί τῶν συναφῶν του ἐννοιῶν; Οἱ τόσο κοινοί στό νεοελληνικό μας λεξιλόγιο ὅροι «ὑποκριτής» καί «ὑπόκρισις» προέρχονται ἀπό τό ἀρχαῖο ἑλληνικό θέατρο, ὅπου δηλώνουν ἡ πρώτη τόν ἠθοποιό καί ἡ δεύτερη τήν ἐπί σκηνῆς τέχνη του. Ἀπό τή σκηνή του θεάτρου στή σκηνή τῆς καθημερινῆς ζωῆς μεταφέρθηκαν ἀργότερα μέ τό ξεσκέπασμα τοῦ ἀνθρώπου πού ἔκανε ὁ Ἰησοῦς Χριστός καί κατόπιν οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἐπισημαίνοντας τό ρόλο πού παίζουν συνήθως οἱ ἄνθρωποι μέσα στό θέατρο τῆς καθημερινῆς ζωῆς, όταν ξεγελοῦν τούς διπλανούς τους καί - γιατί ὄχι; - πολύ συχνά καί τόν ἴδιο τόν ἑαυτό τους. Βέβαια πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ προϋποθέσεις τῶν χριστιανῶν συγγραφέων δέν ὑπῆρξαν ψυχολογικές ἀλλά θεολογικές. Ἄν ξεσκέπασαν δηλαδή τήν ἀνθρώπινη ὑποκρισία, δέν τό ἔκαναν ἀπό διάθεση ψυχολογική, ἀλλά βλέποντας βαθειά μέσα στόν ἄνθρωπο τό δράμα τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τήν πηγή τῆς ζωῆς πού εἶναι ὁ Θεός.

Ἡ. Π. Διαθήκη μᾶς διηγεῖται ὅτι ἀπό τά πρῶτα κιόλας βήματα τῆς ζωῆς του ὁ ἄνθρωπος δέν θέλησε νά κοιτάξει κατάματα τήν ἀλήθεια τῆς λαθεμένης διαγωγῆς του καί φρόντισε νά κρυφτεῖ ἀπό τό Θεό, νά δικαιολογηθεῖ γιά τή συμπεριφορά του καί νά μεταθέσει τήν εὐθύνη ἀπό τόν ἑαυτό του στή σύντροφο τῆς ζωῆς του. Ἀπό τή στιγμή πού ὁ πρῶτος ἄνθρω-

πος κρύβει ἐπίμονα τήν ἀλήθεια καί δικαιολογεῖ τήν ἄτοπη συμπεριφορά του, ἀντί νά τήν παραδεχθεῖ ὅπως ἀκριβῶς ἔγινε, καί παράλληλα ἐνοχοποιεῖ τό διπλανό του (βλ. τήν πολύ παραστατική διήγηση στή Γένεση, κεφ 3), ἡ ὑποκρισία μπαίνει μέσα στήν ἀνθρώπινη κοινωνία. Δημιουργεῖται ἔτσι ἕνα χάσμα ἀνάμεσα στό Θεό καί τόν ἄνθρωπο, ἀλλά καί στούς ἀνθρώπους μεταξύ τους. Δηλωτικές αὐτοῦ τοῦ χάσματος εἶναι οἱ ἐρωτήσεις πού ἀπευθύνει ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο, «᾽Αδάμ ποῦ εἶσαι;» (Γεν 3, 9), ἤ «Κάϊν, ποῦ εἶναι ὁ ἀδελφός σου;» (Γεν 4, 9). Τή θέση τῆς γνήσιας διαπροσωπικῆς σχέσεως παίρνει ἡ ὑποκριτική συμπεριφορά καί ἡ μάσκα τῆς συμβατικότητας. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ μιά σωρεία ψυχολογικῶν μηχανισμῶν μέσα στούς ὁποίους χάνεται ἡ προσωπικότητά του καί κατασκευάζει ἕνα ὀχυρό, τό ὀχυρό τῆς ὑποκρισίας, μέσα στό ὁποῖο στεγάζεται καί αὐτοπροστατεύεται, ἤ πολλές φορές μέσα ἀπό τό ὁποῖο ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν ἄλλων, γιά νά στηριχθεῖ καλύτερα μέσα στή ζωή ὁ ἴδιος.

Ἡ ὑποκρισία κατά τό στίχ. 23 συνίσταται στό ὅτι οἱ γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι παραβλέπουν τίς σπουδαιότερες διατάξεις τοῦ Νόμου πού εἶναι ἡ κρίση, τό ἔλεος καί ἡ πίστη, ἐνῶ δέν παραλείπουν νά καταβάλουν στό Ναό τή «δεκάτη», τό ἕνα δέκατο δηλαδή ὄχι μόνο ἀπό τό ἔλαιον, τόν οἶνον καί τόν σίτο καθώς καί ἀπό κάθε σπέρμα καί καρπό, ὅπως προβλέπει ὁ Νόμος (βλ ᾽Αριθ 18, 12. Λευϊτ 27, 30. Δευτ 14, 22), ἀλλά ἐπεκτείνουν τή «δεκάτη» καί στά εὐτελέστερα ἀκόμη προϊόντα - πρᾶγμα πού δέν κόστιζε πολύ. Τέτοια εὐτελῆ προϊόντα ἦταν τό ἡδύοσμο, τό ἄνηθο καί τό κύμινο, πού χρησιμοποιόνταν συνήθως γιά τόν ἀρωματισμό τῶν φαγητῶν, ἤ γιά φάρμακα. Ἡ «δεκάτη» πού καταβαλόταν στό Ναό γιά τή συντήρηση τῶν ἱερέων, τῶν λευϊτῶν καί τῶν πτωχῶν ἀποτελοῦσε ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος ὅτι στό Θεό ἀνήκαν ὅλα τά προϊόντα τῆς γῆς.

Ὁ ᾽Ιησοῦς κατηγορεῖ τούς γραμματεῖς καί Φαρισαίους, ὄχι γιατί τηροῦν μέ ὑπερβάλλοντα ζῆλο τίς διατάξεις γιά τή δεκάτη, ἀλλά γιατί δίνουν προτεραιότητα ἤ καί ἀποκλειστικότητα σ᾽ αὐτές πού εἶναι δευτερεύουσες, ἐνῶ παραμελοῦν τά «βαρύτερα τοῦ νόμου», τήν κρίση, τό ἔλεος, τήν πίστη. «Κρίσις» εἶναι ἡ ἀπόδοση δικαιοσύνης στόν ἀδύνατο (βλ. ᾽Ησ. 1, 17 «μάθετε καλόν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καί δικαιώσατε χήραν» καί ᾽Ιερ. 22, 3 «ποιεῖτε κρίσιν καί δικαιοσύνην καί ἐξαιρεῖσθε διηρπασμένον ἐκ χειρός ἀδικοῦντος αὐτόν»)· ἡ «κρίσις» δέν εἶναι παρά συνέπεια τοῦ «ἐλέους» πού χαρακτηρίζει κατ᾽ ἀρχήν τόν ἐλεήμονα Θεό καί κατόπιν τούς ἀνθρώπους πού καλοῦνται νά γίνουν ἐλεήμονες καί οἰκτίρμονες, ὅπως ὁ οὐράνιος πατέρας· γιατί ὁ Θεός «ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καί κρίσιν, τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ» (Ψαλμ 32, 5)· «πίστις» τέλος, εἶναι ἡ πιστότητα στό Θεό καί τίς ἐντολές του. Ὁ ᾽Ιησοῦς

δέν παραθεωρεῖ τίς δευτερεύουσες διατάξεις τοῦ νόμου, ἀλλά καταγγέλλει τή θρησκευτική διαστροφή, κατά τήν ὁποία τά ἀσήμαντα παίρνουν πρωτεύουσα θέση καί παραθεωροῦνται οἱ βασικές διατάξεις τῆς ἀγάπης, «τά βαρύτερα τοῦ νόμου». Ἡ ἀντιστροφή αὐτή συνιστᾶ τήν ὑποκρισία, γιατί μέ τήν εὔκολη τήρηση τῶν δευτερευουσῶν διατάξεων, δημιουργεῖται τό προσωπεῖο τῆς ἐξωτερικῆς εὐσέβειας «πρός τό θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις» καί ἔτσι παρουσιάζεται δυσαρμονία μεταξύ τῆς ψεύτικης ἐξωτερικῆς θρησκευτικῆς ἐπιφάνειας καί τοῦ πραγματικοῦ ἐσωτερικοῦ βάθους τοῦ ἀνθρώπου. Σέ ἄλλη περίπτωση ὁ Ἰησοῦς συνιστᾶ στόν ἄνθρωπο νά ἀφήνει τήν ἐξωτερική θρησκευτική ἐπιφάνεια νά φαίνεται κατώτερη τῆς ἐσωτερικῆς πραγματικότητας (βλ. Ματθ 6, 17-18 «Σύ δή νηστεύων ἄλειψαί σου τήν κεφαλήν καί τό πρόσωπόν σου νίψαι, ὅπως μή φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων ἀλλά τῷ πατρί σου ἐν τῷ κρυπτῷ...»)

Τήν πλαστογραφημένη θρησκευτικότητα στηλίτευσαν καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ. Πολλοί ἄνθρωποι παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, «τό μῖσος ἐν τῷ βάθει κατέχοντες, ἀγάπῃ δεικνύουσι κατακεχρωσμένην τήν ἐπιφάνειαν» κι ἔτσι ἡ συμπεριφορά τους μοιάζει μέ τήν ὕφαλη πέτρα πού καθώς εἶναι σκεπασμένη μέ τό νερό τῆς θάλασσας «κακόν ἀπροόρατον τοῖς ἀφυλάκτοις γίνεται». Τό θρησκευτικό προσωπεῖο βλέπει ὁ ἴδιος πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἰδίως σ' αὐτούς πού ὑποκριτικά τηροῦν τούς ἐξωτερικούς τύπους μέ τρόπο τελείως ἀδάπανο: «Οἶδα πολλούς νηστεύοντας, - γράφει - προσευχομένους, στενάζοντας, πᾶσαν τήν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνυμένους, ὀβολόν δέ ἕνα μή προϊεμένους τοῖς θλιβομένοις». Καί ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ξεσκεπάζει τήν ἀνειλικρίνεια ἄλλων χριστιανῶν πού ταπεινολογοῦν συνεχῶς, ἀπαριθμώντας ἐλαττώματα, καί κάνει κατόπιν τήν εὔστοχη παρατήρηση ὅτι, ὅταν οἱ ἄλλοι τούς ὑποδείχνουν τά ἐλαττώματα αὐτά, τότε θυμώνουν καί ἐπαναστατοῦν. Καί καταλήγει «οὕτω πάντα ὑπόκρισις τά παρ' ἡμῶν».

Ὁ στίχ. 24, πού διασώζεται μόνο ἀπό τόν εὐαγγελιστή Ματθαῖο, δίνει μέ μιά χαρακτηριστική καί παροιμιακή εἰκόνα αὐτό πού χωρίς εἰκόνα ἐξέφρασε ὁ προηγούμενος στίχος. Οἱ ἡγέτες τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, «οἱ διυλίζοντες τόν κώνωπα, τήν δέ κάμηλον καταπίνοντες», ἀποδεικνύονται «ὁδηγοί τυφλοί» πού δέν μπορεῖ πλέον νά τούς ἐμπιστευθεῖ ὁ λαός. Περνοῦν ἀπό σουρωτήρι τά ὑγρά πού πίνουν (π.χ. νερό ἤ κρασί) γιά νά μήν περάσει κανένα κουνούπι καί τό καταπιοῦν, ἐνῶ παράλληλα μποροῦν νά καταβροχθήσουν ὁλόκληρη καμήλα. Μέ τήν ἀντίθεση κουνουπιοῦ καί καμήλας (καί τά δύο εἶναι ἀκάθαρτα κατά τό Λευϊτ 11, 4·22) ἐπισημαίνεται ἡ ὑποκριτική προσπάθεια νά πολυπραγμονεῖ κανείς στά δευτερεύοντα καί νά πα-

ραβλέπει τά σπουδαιότερα τοῦ νόμου. «Ταῦτα ἔδει ποιῆσαι κἀκεῖνα μή ἀφιέναι». Στή φαρισαϊκή αὐτή νοοτροπία ὁ Ἰησοῦς ἀντιτάσσει τή ριζική ἀπαίτηση τοῦ Θεοῦ νά τοῦ ἀφοσιωθεῖ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος. Ἔτσι ἡ πρός τό Θεό εἰλικρινής σχέση τοῦ ἀνθρώπου ἀπηχεῖται στίς διαπροσωπικές σχέσεις του μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥστε νά ὑπάρχει ἀξιοπιστία καί εἰλικρίνεια, μέ ἀποτέλεσμα τό «ναί» τοῦ ἀνθρώπου νά σημαίνει ὄντως «ναί» καί τό «οὔ» νά σημαίνει «οὔ» (βλ. Ματθ 5, 37 καί Ἰακ 5, 12).

δ. Θεολογική προσέγγιση γιά τό παρόν

Μέσα στόν κάθε ἄνθρωπο διαδραματίζεται πολύ συχνά ἕνας ἀδυσώπητος ἀγώνας ἀνάμεσα στήν εἰλικρινή προσωπικότητα καί στήν ψεύτικη καί ὑποκριτική στάση. Κι ὁ ἀγώνας αὐτός εἶναι διαρκής, χωρίς τελειωμό. Πολλές φορές ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα χάνει τήν ἐλευθερία της καί τή δημιουργικότητα γιά νά σκεπασθεῖ ἀπό τήν ὑποκρισία. Ἄλλοτε ἐπαναστατεῖ ὁ ἄνθρωπος στόν καταναγκαστικό αὐτοματισμό τῆς συμβατικότητας γιά νά κερδίσει τήν ἐλεύθερη προσωπικότητα. Ἡ ἐκρηκτική στιγμή τῆς διαμορφώσεως καί ὁλοκληρώσεως τοῦ ἀνθρώπου σημειώνεται μέ μιά ἐπανάσταση κατά τῆς συμβατικότητας. Οἱ προφῆτες τῆς Π. Διαθήκης διαμαρτύρονται καί κραυγάζουν ἀσταμάτητα βλέποντας γύρω τους ἀκόμη καί ἀνάμεσα στό ἱερατεῖο, τήν ὑποκριτική συμπεριφορά: «Ἕως πότε ὑμεῖς χωλανεῖτε ἐπ᾿ ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις;», διαμαρτύρεται ὁ προφήτης Ἠλίας. «Εἰ ἔστιν Κύριος ὁ Θεός, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ· εἰ δέ ὁ Βάαλ, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ» (Γ΄ Βασ 18, 21). Διαλέξτε ἤ Κύριον τόν Θεόν ἤ τόν Βάαλ, δέν μπορεῖτε νά δουλεύετε «δυσί κυρίοις», ὅπως θά πεῖ ἡ Κ. Διαθήκη. «Οἶδά σου τά ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρός εἶ οὔτε ζεστός· ὄφελον ψυχρός ἦς ἤ ζεστός», διαμηνύει τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πρός τόν ἐπίσκοπο τῆς Λαοδίκειας, κατά τήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη (3,15).

Ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἠθοποιία καί τόν ὑποκριτικό ρόλο πού θεληματικά ἤ ἄθελά του πολλές φορές ἀναλαμβάνει μέσα στήν κοινωνική ζωή, ἐνῶ νομίζει ὅτι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τίς κοινωνικές του σχέσεις, στήν πραγματικότητα βρίσκεται ἀπομονωμένος μέσα στά τείχη πού ὁ ἴδιος ἔκτισε. Τό κλείσιμο ὅμως μέσα στά τείχη τοῦ ἀτομισμοῦ ἀποτελεῖ τήν πιό ἄγονη καί ἀντικοινωνική στάση τοῦ ἀνθρώπου· εἶναι ἄρνηση τῆς δημιουργικότητας καί τῆς προόδου· εἶναι ἡ ἐπιτυχία τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων πού κρύβονται μέσα στόν ἄνθρωπο.

Ἡ αἰτία τῆς παραχαράξεως τῆς προσωπικότητας καί καταφυγῆς στό ὀχύρωμα τῆς ὑποκρισίας μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ στό ὅτι συχνά ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι συμφιλιωμένος μέ τόν ἑαυτό του, δέν εἶναι εὐχαριστημένος μέ τήν προσωπικότητά του καί ὡς ἐκ τούτου προσπαθεῖ νά τή ντύσει μέ ψεύ-

τικα στολίδια, μέ ἀνύπαρκτες ἀρετές καί μέ φανταστικές ἱκανότητες. Ἡ ἀποδοχή τῆς ὅποιας προσωπικότητας διαθέτει κανείς, ἔστω καί περιορισμένων δυνατοτήτων, εἶναι ἡ ἀρχή τῆς καλῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς καί κυρίως τῆς δημιουργικῆς προσφορᾶς. Ἡ ὑποκρισία φθείρει τόν ἄνθρωπο, ὁδηγώντας τον τελικά στήν ἀπομόνωση καί στήν ἄρνηση τῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς.

Ὁ ἄνθρωπος σήμερα, περισσότερο ἀπό ὁ,τιδήποτε ἄλλο, κινδυνεύει ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, ἀπό τόν παραχαραγμένο καί ἀλλοτριωμένο ἑαυτό του, καί ἀπό τά ἔργα τῶν χειρῶν του, πού ἀντί νά ἀποτελοῦν συνέχεια τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ συμβάλλουν στή δαιμονική καταστροφή. Ὁ κίνδυνος ἀπό τήν ὑποκριτική δύναμη πού ἐλλοχεύει μέσα του εἶναι μεγαλύτερος ἀπό ὅ,τι μπορεῖ νά νομίζει κανείς μέ πρώτη ματιά.

Ὁ χριστιανισμός προσφέρει μιά δυνατότητα ἀναπλάσεως καί ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου· καί ἡ δυνατότητα αὐτή δέν προσφέρεται μόνο, ἀλλά καί καταχτιέται ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ἡ κατάκτηση τῆς νέας αὐτῆς πραγματικότητας, τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, δέν εἶναι ἁπλή ὑπόθεση τοῦ μεμονωμένου ἀνθρώπου, εἶναι ὑπόθεση ὅλης τῆς κοινωνίας. Ἡ πτώση τοῦ ὀχυροῦ τῆς ὑποκρισίας εἶναι μιά οὐσιαστική προσφορά τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ προστασία πού δίνει τό ὀχυρό αὐτό εἶναι ἀπατηλή, γιατί ἀπομακρύνει τόν ἄνθρωπο ἀπό τό συνάνθρωπο. Ἡ ἀληθινή συνάντηση μέ τό διπλανό χωρίς προστατευτικά ὀχυρώματα ἀποτελεῖ τή νίκη τοῦ χριστιανισμοῦ πάνω στόν εἰδωλολατρικό ἀνθρωποκεντρισμό.

Ἀθανασίου Γιομπλάκη
τ. Λυκειάρχη Δ.Θ.

Ἡ εἰσαγωγή τῆς φορολογίας εἰς τήν Ἐκκλησίαν ἐπί τουρκοκρατίας

Κατά τήν θλιβεράν ὑποταγήν τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους τό 1453 εἰς τόν Τοῦρκον ἐπιδρομέα μέ τάς ὀλεθρίας συνεπείας της, ἐφηρμόσθη καί ἕνα μέτρον τό ὁποῖον εἶχε δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις εἰς τήν ζωήν τοῦ ἔθνους. Εἶναι ἡ ἐπιβληθεῖσα φορολογία ἐπί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπό τῶν Τούρκων σουλτάνων.

Συμφώνως πρός τάς συγχρόνους πηγάς ἡ εἰσαγωγή τῆς φορολογίας, ὡς χαράτς καί πεσκές, ὀφείλεται εἰς τούς ἡμετέρους. Οὗτοι ἐνδιαφερόμενοι διά τήν κατάληψιν μόνον τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, προσέφερον χρηματικά ποσά χωρίς νά συναισθάνωνται τό μέγεθος τῆς συμφορᾶς τήν ὁποίαν ἐπέφερον ἐπί τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος. Ἐκ τῶν πηγῶν τούτων ἀντλοῦντες ἐπιχειρήματα ἀβασανίστως οἱ πλεῖστοι τῶν ἱστορικῶν ἐπιρρίπτουν τό βάρος τῆς εὐθύνης καί τῆς ἐνοχῆς εἰς τήν φιλοδοξίαν τῶν «πατριαρχομανούντων ποιμένων». Ἡ ἄποψη αὐτή δέν εἶναι ὀρθή, αἱ δέ πληροφορίαι εἶναι μεγαλοποιημέναι, παραποιημέναι καί οὐδόλως ἀντικειμενικαί. Ἡ τοποθέτησις τῶν γεγονότων ἐπί τῆς ὀρθῆς βάσεως, ἡ διερεύνησις τῶν ἐπικρατουσῶν συνθηκῶν, τῶν ἀφορμῶν καί αἰτίων καί ἡ παρατήρησις τῶν ἐπηρεασάντων τήν κατάστασιν παραγόντων, ἄγουσι εἰς ἀντίθετα συμπεράσματα.

Τό ἀφορολόγητον τοῦ κλήρου.

Ὁ Μωάμεθ Β΄, ὅταν τό 1453 κατέλαβε τήν Κωνσταντινούπολιν καί κατέλυσε τήν Ἑλληνικήν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου, ἐχορήγησε διάφορα προνόμια εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, διά νά ἐπιτύχῃ τήν διακυβέρνησιν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων του. Πρός τόν Πατριάρχην καί τόν λοιπόν κλῆρον παρεχώρησε τό προνόμιον τοῦ ἀφορολογήτου, «τέλους καί δόσεως ἐλεύθερος ἔσται αὐτός καί οἱ μετ᾽ αὐτόν Πατριάρχαι εἰς τόν

αἰῶνα, ὁμοίως καί πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ ἀρχιερεῖς»[1]. Τό ἀφορολόγητον τοῦτο τοῦ κλήρου δέν διετηρήθὴ ἐπί πολύν χρόνον. Ἐνῶ δηλαδή κατ' ἀρχάς ὁ σουλτάνος ἔδιδεν ὡς δῶρον κατά τήν ἐγκατάστασιν τοῦ Πατριάρχου ποσόν τι χρηματικόν, κατόπιν ἤρχισε νά λαμβάνῃ χρήματα, ὅπως ἀκριβῶς ἔπραττε ὅταν ἐπρόκειτο περί τῶν πολιτικῶν καί διοικητικῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους του. Πρέπει νά ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ καταλαμβάνοντες δημοσίαν θέσιν εἰς τό ὀθωμανικόν κράτος προσέφερον ἀπαραιτήτως δῶρον (πεσκές), συνιστάμενον εἰς ὡρισμένον χρηματικόν ποσόν. Κατά τήν ἀρχήν ταύτην καί λογικήν ἐπεβλήθη ὁ τρόπος οὗτος τῆς φορολογίας καί ἐπί τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου. Ἐπί πλέον, ἐπειδή ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἀπετέλει τόν ὑπαλληλικόν ὀργανισμόν τῶν ὑποδούλων, ἐκτός τοῦ δώρου τούτου (πεσκές), τοῦ διδομένου κατά τήν ἀνάρρησιν εἰς τόν θρόνον τῶν ἀνωτάτων κληρικῶν, ἐπεβλήθη καί ἕτερος φόρος ἀρκετά μεγάλος, διά νά δίδεται ὄχι κατά τήν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας, ἀλλά ἐτησίως[2], τό λεγόμενον χαράτς. Τό μέν «πεσκές» εἰσήχθη τό 1466 ἐπί Πατριαρχείας Συμεών τοῦ Τραπεζουντίου, τό δέ «χαράτς» εἰσήχθη τό 1474 ἐπί τῆς Πατριαρχείας Διονυσίου τοῦ Α΄, ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐμμέσων μαρτυριῶν καί ὅπως δέχονται καί οἱ Χρυσ. Παπαδόπουλος[3] καί Βασ. Στεφανίδης[4]. Τά ποσά ταῦτα σύν τῷ χρόνῳ ηὔξανον καί ἔλαβον μορφήν πλουτοφόρου πηγῆς διά τήν ὀθωμανικήν Ὑψηλήν Πύλην καί ἀπαισίας πληγῆς διά τόν Ὀρθόδοξον κλῆρον καί τούς ὑποδούλους Χριστιανούς. Ἀλλά πρός ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας θά ἐξετάσωμεν μετά προσοχῆς τόν τρόπον τῆς εἰσαγωγῆς τῶν δύο τούτων φορολογιῶν.

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ φιλοδωρήματος (πεσκές)

Ὁ Μᾶρκος ὁ Ξυλοκαράβης (1465-1466), διάδοχος τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου, κατηγορήθη πρῶτος ὅτι προσέφερε χρήματα πρός τούς Ὀθωμανούς διά τήν ἐξαγοράν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἡ κατηγορία ὅμως αὐτή δέν εἶναι ὀρθή καί εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Μᾶρκος ἀνῆλθεν ἐπί τοῦ θρόνου ἀμειβόμενος, οὕτως εἰπεῖν, διά τήν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς του εἰς τήν Κρήτην. Ὁ Μᾶρκος ἐτιμήθη κατ' ἀρχάς προαχθείς εἰς τόν Μητροπολιτικόν θρόνον τῆς Ἀδριανουπόλεως· ἐκκενωθέντος ὅμως ἐν τῷ με-

1. Γ. Φραντζῆ. Χρονικόν σ. 350.

2. Β. Στεφανίδου. Ἐκκλησιαστική Ἱστορία σ. 635.

3. Β. Στεφανίδου. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καί τό Πατριαρχικόν χαράτσιον «Νέος ποιμήν» 338-339.

4. Χρ. Παπαδοπούλου. Ἐξωτερική κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας. σ. 39 καί 46.

ταξύ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη Πατριάρχης[5]. Ἐκτός τούτου ὁ κληρικός οὗτος ἦτο πτωχός «σκοτενδύτης» ὡς περιγράφει αὐτόν ὁ ἀντίπαλός του ἐν Κρήτῃ Μιχαήλ Ἀποστόλης[6]. Δέν ἐξηγόρασεν λοιπόν τόν Πατριαρχικόν θρόνον ὁ Μᾶρκος, διότι δέν ἠδύνατο νά διαθέσῃ οὐδέν ποσόν καί ἡ πενία του ἦτο γνωστή τοῖς πᾶσιν. Ὅταν ὅμως ἀνῆλθεν ὁ Μᾶρκος εἰς τόν Πατριαρχικόν θρόνον, ὑπό εὐαγγελικῶν ἀρχῶν ἐμφορούμενος, ἐπεχείρησε τήν ἐπιβολήν τῆς τάξεως καί τήν διόρθωσιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ Πατριαρχείου. Ἀλλά ἐκ τῆς προσπαθείας αὐτῆς προεκλήθη ζωηρά ἀντίδρασις «καί ἐβλάστησαν πολλά σκάνδαλα ἀπό τούς κληρικούς»[7] καί ἐδημιουργήθησαν πολλοί ἐχθροί καί δυσηρεστημένοι. Ἀπό τήν κατάστασιν αὐτήν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπωφελήθησαν οἱ καιροφυλακτοῦντες Τραπεζούντιοι πρός ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων των.

Οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετά τήν κατάληψιν τῆς πατρίδος των τό 1461, πολλοί δέ ἐξ αὐτῶν ἦσαν εὐνοούμενοι τῆς Σουλτανικῆς αὐλῆς, μερικοί δέ ὡς ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμοιρούτσης ἴσχυον παρά τῷ Μωάμεθ Β΄. Οἱ Τραπεζούντιοι λοιπόν «προσπαθοῦντες νά λάβωσι ἀποζημίωσιν διά τήν ἀπώλειαν τοῦ αὐτοκράτορός των»[8] προσεταιρίσθησαν τούς ἐχθρούς τοῦ Μάρκου καί ἥνωσαν μετ' αὐτῶν τήν συκοφαντικήν ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου ἀνδρός, ὅστις κατά τόν Μαλαξόν «ἦτο πολλά λογιώτατος»[9]. Διέδωσαν ὅτι δῆθεν ὁ Μᾶρκος κατέλαβε τόν Πατριαρχικόν θρόνον διά δωροδοκίας καί τοιουτρόπως «ἔκαμεν ἀρχήν κακήν καί νομήν εἰς τήν Ἐκκλησίαν»[10]. Ἡ διάδοσις αὐτή ἐξηρέθησεν ἅπαν τό χριστιανικόν πλήρωμα, διότι ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἀντέβαινε καί πρός τό λαϊκόν αἴσθημα, ἀλλά καί πρός τό συμφέρον τοῦ ἔθνους. Οἱ Τραπεζούντιοι λοιπόν καλλιεργήσαντες τήν δυσαρέσκειαν κατά τοῦ Μάρκου, ἐπέτυχον νά δημιουργήσουν ἀτμόσφαιραν ἐχθρικήν ἐναντίον αὐτοῦ μεταξύ τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ. Ὁ Πατριάρχης Μᾶρκος πιεζόμενος ὑπό τῆς ἀσφυκτικῆς ταύτης καταστάσεως «ἠθέλησε νά ἀποθάνῃ, καί ὤμνυσεν ὅρκους φρικτούς καί φοβερούς»[11]. Οἱ Τραπεζούντιοι παρουσία-

5. Παπαδοπούλου - Κεραμέως. Α. Μάρκος ὁ ξυλοκαράβης Πατριάρχης Οἰκουμενικός καί εἶτα πρόεδρος Ἀχριδῶν. Vremenik 10, 406-407.

6. Noiret. Lettres inedites de michael apostel, σ. 95.

7. Μ. Μαλαξοῦ. Πατριαρχική Ἱστορία σ. 101.

8. A. Pichler ceschichte der kirchliche tremmung σ. 425.

9. Μ. Μαλαξοῦ αὐτόθι.

10. ἔνθ. ἀνωτ. σ. 102.

11. ἔνθ. ἀνωτ. σ. 103.

σαν εἰς τόν Σουλτάνον τό κῦμα τῆς ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ Πατριάρχου καί εἰσηγήθησαν ἀλλαγήν τῆς κορυφῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, διά τήν γαλήνην τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἐπρότεινον δέ οὗτοι καί συνέστησαν θερμῶς τόν συμπατριώτην αὐτῶν Συμεών. Σύν τῇ προτάσει καί τάς καλάς συστάσεις προσέφερον εἰς τόν Σουλτάνον χίλια χρυσά νομίσματα[12]. Ὁ Μωάμεθ ἐδέχθη τά χρήματα εὐχαρίστως καί διέταξε τήν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μάρκου καί τήν ἐκλογήν τοῦ Συμεών τοῦ Τραπεζουντίου. Τοιουτρόπως, ὄχι μόνον κατηργήθη ἡ ἐπιχορήγησις τοῦ Σουλτάνου πρός τόν Πατριάρχην κατά τήν ἀνάρρησίν του ἐπί τοῦ θρόνου, ἀλλά καθιερώθη τό φιλοδώρημα «πεσκές» ὑπό τοῦ τελευταίου πρός τόν Σουλτάνον (1466). Ἡ ἀπαισία αὐτή φορολογία, ἀνερχομένη βαθμηδόν ὑπό τῆς Τουρκικῆς ἀπληστίας τῆς εὑρισκούσης συνεπίκουρον καί τήν φιλοδοξίαν ἐνίων ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐλυμαίνετο τό ταμεῖον τῆς Ἐκκλησίας.

Πρωταγωνισταί τῆς θλιβεράς ταύτης σελίδος τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί ἐθνικῆς ἡμῶν Ἱστορίας «τῶν κάτω χρόνων» ἐγένοντο ἄνδρες προερχόμενοι οὐχί ἐκ τῶν κόλπων τοῦ κλήρου, ἀλλά καί ἐκ τῶν τάξεων τῶν ἀρχόντων. «Ἐμαζώχθησαν οἱ Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καί μερικοί ἄλλοι ἄρχοντες πολίται»[13] βεβαιοῖ ἡμᾶς ἡ Πατριαρχική Ἱστορία τοῦ Μαλαξοῦ. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι, ὑπό οὐδενός ἁγνοῦ ἐλατηρίου ἐλαῦνόμενοι καί ἐνδιαφέροντος ἐκκλησιαστικοῦ ἤ ἐθνικοῦ, ἀλλά θεραπεύοντες τόν ἄκρατον τοπικισμόν των καί τά προσωπικά συμφέροντα, ἐπεδίωκον τήν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς καί τήν ἡγεσίαν ἐπί τῶν ὑποδούλων ὁμοεθνῶν των. Ὁ Συμεών ναί μέν δέν παρουσιάζεται ὡς ἐνεργῶν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ἀλλά δέν ἀπαλλάσεται καί ἐκ τῆς φρικτῆς ἐνοχῆς τῆς θλιβερᾶς ταύτης ἱστορίας. Τό μέγεθος τῆς ἀγανακτήσεως καί τῆς φοβερᾶς ἐντυπώσεως τῆς προκληθείσης εἰς τάς τάξεις τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ, ὅταν ἀπεκαλύφθη τό γεγονός καταφαίνεται ἐκ τῆς στάσεως τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῶν Μητροπολιτῶν πρός τόν Συμεών. Ἡ Σύνοδος ἀδιαφορήσασα παντελῶς διά τήν ἰσχυράν προστασίαν καί εὔνοιαν, τήν ὁποίαν ἀπελάμβανεν οὗτος ὑπό τοῦ αὐταρχικοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ ἀπέβαλεν τοῦτον ἐκ τοῦ θρόνου [14]. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι τό φιλοδώρημα εἰσήχθη διά τῶν Τραπεζουντίων ἀρχόντων. Ἀλλά, ἐάν τά γεγονότα δέν ἐξελίσσοντο τοιουτοτρόπως, ἡ φορολογία θά ἐ-

12. αὐτόθι.

13. Μ. Μαλαξοῦ. ἔνθ. ἀνωτ. σ. 104-Θ. Ζυγομαλᾶ. Πολιτική Ἱστορία σ. 40-Δωροθέου Βιβλίου ἱστορικόν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καί ἐξόχους ἱστορίας. σ. 423.

14. Φιλίππου Κυπρίου: Χρονικόν Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας σ. 225-227. Παπαδοπούλου Χρυσ.: Ἐξωτερική κατάστασις τῆς ἐκκλησίας σ. 9.

πεβάλλετο όπωσδήποτε, διότι αὐτή ἦτο σκοπός τῶν κατακτητῶν. Δεχόμεθα τήν ἄποψιν ταύτην ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τά ἑξῆς ἱστορικά τεκμήρια.

Εἶναι γνωστόν ὅτι πρός κατάληψιν δημοσίας θέσεως ἐν τῷ 'Οθωμανικῷ κράτει, ἦτο ἀπαραίτητος ἡ καταβολή ὡρισμένου ποσοῦ, ὡς φιλοδωρήματος ὑπέρ τοῦ Ταμείου τοῦ Σουλτάνου. 'Επί πλέον εἶναι γεγονός ὅτι καί οἱ πρεσβευταί τῶν ξένων δυνάμεων προσέφερον φιλοδωρήματα πρός ἀναγνώρισιν αὐτῶν ὑπό τῆς 'Οθωμανικῆς Κυβερνήσεως[15]. Οἱ Πατριάρχαι καί οἱ λοιποί ἀνώτεροι κληρικοί θεωρούμενοι καί οὗτοι ὑπάλληλοι τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἅμα τῇ σταθεροποιήσει τῆς διοικήσεως ἐν τῷ Πατριαρχείῳ καί τῇ ἀνασυγκροτήσει τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, ἀσφαλῶς δέν θά ἐτύγχανον ἐξαιρέσεως. Τοῦτο ἄλλωστε τό φορολογικόν καθεστώς ἴσχυε καί ἦτο κατάστασις ἐπιβεβλημένη κατά τήν ἐποχήν τῆς ἁλώσεως ἐπί τῶν ὑπολοίπων 'Εκκλησιῶν τῆς 'Ανατολῆς τῶν διατελουσῶν ὑπό Μουσουλμανικούς ζυγούς. Οὕτω ἔχομεν πληροφορίαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου ὅτι ὁ Πατριάρχης 'Ιεροσολύμων κατελάμβανεν τόν Πατριαρχικόν θρόνον καταβάλλων χρήματα πρός τόν Μουσουλμάνον κυρίαρχον. Γράφων ὁ Γεννάδιος πρός τόν μοναχόν τοῦ Σινᾶ Μάξιμον μεταξύ τῶν ἐτῶν 1454-1456 ἔλεγεν «'Εάν ὁ Πατριάρχης 'Ιεροσολύμων διά χρημάτων γίνηται, ἤ γενόμενος διά χρημάτων, οἰκονομῇ τούς αὐθέντας τοῦ τόπου, μή σκανδαλίζεσθε... οἱ διδόντες ἐξ ἀνάγκης διδόασιν, διότι οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως γενέσθαι»[16]. 'Αλλά διατί παρορῶμεν καί τήν βασικήν ἀρχήν τῆς 'Οθωμανικῆς πολιτικῆς, τῆς χρησιμοποιήσεως δηλαδή τῶν χριστιανῶν ὡς φορολογήσιμου πλήθους[17]; 'Εκ τῶν ἀνωτέρω τεκμηρίων πειθόμεθα ὅτι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον δέν ἦτο δυνατόν νά ἐτύγχανε τιμητικῆς ἐξαιρέσεως. 'Η φορολογία θά ἐπεβάλλετο καί ἄνευ τῆς προϋποθέσεως ὡς αὕτη τῶν Τρεπεζουντίων ἐπί τοῦ 'Ορθοδόξου Κλήρου. 'Η Τουρκική αὕτη πολιτική ἀπεδείχθη εὐθύς ἀμέσως, διότι ἐπεδίωξε τήν αὔξησιν τοῦ ποσοῦ διά καταπιεστικῶν μεθόδων καί ἐκβιασμῶν.

'Η σκανδαλώδης ἐνέργεια τῶν Τραπεζουντίων γνωσθεῖσα προεκάλεσεν ἀγανάκτησιν μεταξύ τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ, δι' ὅ καί συνεκλήθη σύνοδος τῶν 'Ιεραρχῶν. Αὕτη ἐρευνήσασα τήν ὑπόθεσιν, ἐδικαίωσε τόν Μᾶρκον, ὅν καί μετέθεσεν εἰς τόν θρόνον τῆς 'Αρχιεπισκοπῆς 'Αχριδῶν καί κατέκρινε τόν Συμεῶνα, περί τόν ὁποῖον ἠγέρθη «σύγχυσις μεγάλη καί ταραχή καί εἰς τήν Μεγάλην 'Εκκλησίαν καί εἰς τούς ἀρχιερεῖς καί

15. Παπαδοπούλου Χρυσ. 'Εξωτερική κατάστασις τῆς ἐκκλησίας σ. 8.
16. Γενναδίου Σχολαρίου: Ἅπαντα τόμ. Δος σελίς 202.
17. Παπαδοπούλου 'Ανθίμου: Οἱ Ἕλληνες ὑπό τούς Τούρκους σελίς 94.

εἰς τούς κληρικούς»[18]. Πρό τῆς τακτοποιήσεως τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἀκαταστασίας τοῦ Πατριαρχείου καί ἐν ὄψει ἐκλογῶν, ἐπενέβη, ὡς μή ὤφειλεν, ἡ μητριά τοῦ Σουλτάνου Μάρω. Αὕτη εὐηργέτησε ποικιλοτρόπως τήν δούλην χριστιανωσύνην ἄλλως, ἀλλά τώρα προσέφερε εἰς τόν Σουλτάνον δύο χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα, διά νά ἀνέλθη ἐπί τοῦ θρόνου ὁ πνευματικός αὐτῆς πατήρ Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Διονύσιος[19]. Τοιουτοτρόπως ηὐξήθη τό «πεσκέσι» κατά χίλια χρυσᾶ νομίσματα.

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἐτησίου φόρου «χαράτς»

Ἐπί τῆς Πατριαρχείας τοῦ Διονυσίου (1466-1471), ἐπωφεληθέντες οἱ Τοῦρκοι τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων καί ἀνωμαλιῶν τοῦ Πατριαρχείου, εἰσήγαγον τήν ἑτέραν φορολογίαν, τό ἀπεχθέστατον «χαράτζ» ἤ «χαράτς»[20]. Τά γεγονότα ἔλαβον χώραν ὡς ἑξῆς. Ἄνθρωποι κακόβουλοι ἐσυκοφάντησαν τόν Διονύσιον ὅτι δῆθεν οὗτος συλληφθείς ποτε αἰχμάλωτος, διά νά σώσῃ τήν ζωήν του ἠσπάσθη τόν Μωαμεθανισμόν. «Τινές χαιρέκακοι διεφήμισαν ὅτι ἐστί περιτετμημένος παρά τῶν Ἰσμαηλιτῶν ὡς περιέσχον αὐτόν δοῦλον[21]».

Οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι τοῦ Διονυσίου ὑπεσχέθησαν ἐκ παραλλήλου τήν αὔξησιν τοῦ διδομένου πρός τόν Σουλτάνον ποσοῦ. «Χρήμασι τήν νίκην ἐπειρῶντο»[22]. Φαίνεται ὅτι ὑπεσχέθησαν νά δίδουν εἰς τόν Σουλτάνον ἐτησίως τό ποσόν τῶν δύο χιλιάδων χρυσῶν νομισμάτων, εἰσάγοντες τοιουτοτρόπως τήν νέαν φορολογίαν τό «χαράτς», τό διδόμενον κατ' ἔτος. Ὁ Διονύσιος καίτοι ἀπέδειξεν ἑαυτόν ἀθῶον τῆς ἀποδοθείσης κατηγορίας ἐπί Συνόδῳ, ἀπεχώρησεν ἐν τούτοις τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἡ Μωαμεθανική κυβέρνησις δέν ἐνέκρινε τήν ἄνοδον τῶν κατηγόρων ἐπί τοῦ θρόνου, «οὐ μόνον οὐκ ἠθέλησε δοῦναι τό Πατριαρχεῖον ἐκείνοις, ἀλλ' ὅτι καί μεθ' ὕβρεως ἀπεδίωξεν καταγνῶσα τήν ἐκείνων φαυλότητα καί ἀκαταστασίαν»[23], ἀπήτησεν ὅμως τήν αὔξησιν τοῦ ποσοῦ. Ἐξελέγη τό δεύτερον ὁ Συμεών ὁ Τραπεζούντιος (1471-1474) ἀλλά ἡ Τουρκική ἀ-

18. Μαλαξοῦ Μ. Ἔνθ. ἀνωτ. σελίς 106.

19. Δωροθέου ἔνθ. ἀνωτ. σελίς 423.

20. Στεφανίδου Β. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ραφαήλ καί τό Πατριαρχικόν χαράτσιον. Νέος Ποιμήν. Τ.Α΄ σελίς 338-339 - Παπαδοπούλου Χρυσ. Ἐξωτερική κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας σ. 9.

21. Ζυγομαλᾶ Θ. «Πολιτική Ἱστορία» σελ. 41. Μαλαξοῦ Μ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 108-109.

22. Συνοδική Πρᾶξις ἀθωοῦσα καί ἀναγνωρίζουσα τόν Συμεών Αον Νόμιμον Πατριάρχην. Ὀρθοδοξία Η΄ σελ. 319.

23. Συνοδική Πρᾶξις ἀθωοῦσα καί ἀναγνωρίζουσα τόν Συμεών Αον νόμιμον Πατριάρχην. Ὀρθοδοξία Η΄ σελ. 319.

ξίωσις ἔπρεπε νά ἐκπληρωθῇ καταβαλλομένων τῶν δισχιλίων χρυσῶν κατ' ἔτος. Ἡ Σύνοδος τῶν Ἀρχιερέων ἀντέδρασε μέ κάθε δυνατόν τρόπον καί ἠρνεῖτο τήν παραδοχήν τῆς τοιαύτης ἐπαχθοῦς φορολογίας ἀλλά ὁ Σουλτάνος ἠπείλησεν ὅτι, ὄχι μόνον τούς ναούς θά ἔκλειεν, ἀλλά θά ἐφόνευεν ἅπαντας τούς Ἱεράρχας. Ἐν τῇ σωζομένῃ πράξει τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1474 λέγουσιν οἱ συγκροτήσαντες αὐτήν Ἀρχιερεῖς χαρακτηριστικῶς τά ἑξῆς[24]. Τοιουτοτρόπως διά τῆς δυναμικῆς καί ἐκβιαστικῆς στάσεως, ἥν ἔλαβεν ὁ Σουλτάνος κλείσας τούς ὑπολοίπους ναούς καί ἀπειλήσας διά θανάτου τούς ἀποτελοῦντας τήν Ἱεράν Σύνοδον Ἀρχιερεῖς, ἐπεβλήθη τό «χαράτς».

Ἡ Σύνοδος ἀντέστη ἐπιμόνως ἐπί μίαν τριετίαν, ἤτοι ἀπό τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Συμεῶνος (1471-1474). Δέν γνωρίζομεν ἐάν αὕτη ἐπεδίωκε τήν ἐπαναφοράν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, ἀλλά εἶναι βέβαιον, ὅτι οὐδένα νεωτερισμόν ἐδέχετο. Ἦτο ἀδιάλλακτος καί ἀνένδοτος καί μόνον πρό τῆς ἀποφασιστικῆς στάσεως τοῦ Μωάμεθ, νά λάβῃ τά ἔσχατα μέτρα, ὑπεχώρησε καί ἠναγκάσθη νά δεχθῇ τήν νέαν φορολογίαν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι οἱ συκοφαντήσαντες τόν Διονύσιον καί προκαλέσαντες τήν ἀναταραχήν καί τόν κλυδωνισμόν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ ἦσαν ἄνθρωποι παρακινηθέντες ἐντέχνως ὑπό τῆς διπλωματίας τῆς Τουρκικῆς αὐλῆς. Δέν ἔτυχον βεβαίως τῆς ἠθικῆς ἀναγνωρίσεως ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου καί δέν ἐδόθη εἰς αὐτούς ὁ Πατριαρχικός θρόνος, ἀλλά τοῦτο δέν σημαίνει καί ὅτι ἡ Τουρκική πολιτική εἶναι ἀμέτοχος τῆς ὅλης ἐνεργείας. Ἡ μετέπειτα ἐπιμονή καί ὁ ἐκβιασμός μαρτυροῦν πρόθεσιν καί σχέδιον προδιαγεγραμμένον διά τήν εἰσαγωγήν τῆς ἐτησίας φορολογίας τοῦ «χαράτς». Ἀλλά καί αἱ ἐνέργειαι διά τήν αὔξησιν τοῦ «χαράτς» ἀποκαλύπτουν τήν Τουρκικήν πολιτικήν.

24. Σταματιάδου Ἐπαμ.: Ἐκκλησιαστικά Σύλλεκτα. σ. 15 - Παπαδοπούλου Χρ. Ἐξωτερική κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως σ. 9-10. - «Ἡ πόρτα προστάξει τοῦ κρατοῦντος, ἐπέθηκεν ἡμῖν ὡς μή βουλομένοις τό τοιοῦτον βάρος, προσθεῖσα καί ἀπειλάς μεγίστας, εἰ ὅλως παρακοῦσαι τολμήσομεν· ἐνιστάμεθα γάρ ἐπί πλείστας ἡμέρας, μή βουλόμενοι ὅλως τοιοῦτον βάρος ὑπομεῖναι τήν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἐν τοσαύτῃ πενία τυγχάνουσαν. Ἡ ἔνστασι ὅμως ἡ ἡμετέρα οὐδέν ἤνυεν, ἀλλ' ὁσημέραι ἐπετείνοντο ἡμῖν τά δεινά· τούς τε γάρ ναούς ἔκλεισαν καί παντελῶς ἀρχία τούτους ἠπείλησαν. Πλήν ἐν ὅσῳ ἡ τοιαύτη ἔνστασις ἐγίνετο ἀφ' ἡμῶν, ἦλθεν ἡμῖν ὁρισμός φρικώδης τοῦ κρατοῦντος κελεύων λαβεῖν τόν Πατριάρχην ἀπαραιτήτως τό Πατριαρχεῖον· εἰ δ' ἄλλως ποιήσει, καί ἐκεῖνος κινδυνεύσει καί ἡμεῖς ἅπαντες. Διά τοῦτο ὡς τά ἔσχατα κινδυνεύοντες, ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τό εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτόν τελεῖν».

Ἡ αὔξησις τοῦ ἐτησίου φόρου «χαράτς».

Ἡ αὔξησις τοῦ «χαράτς» ἐγένετο καί αὖθις διά τῆς ἀλλαξοπατριαρχείας. Καθ᾽ ὅν χρόνον ἐπεκράτει ἠρεμία ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ καί ἡ Ἐκκλησία προσεπάθει νά ἐπουλώσῃ τάς πληγάς αὐτῆς καί θεραπεύσῃ τάς διαφόρους ἀνάγκας, ἐνεφανίσθη ἐπί τῆς σκηνῆς ὁ ἀρχιμανδρίτης Ραφαήλ. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ἐντελῶς ξένος τοῦ κύκλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Σέρβος τήν καταγωγήν, ἐφημέριος προφανῶς τῆς ἐν Κων/πόλει σερβικῆς παροικίας τῆς ἱδρυθείσης μετά τήν κατάκτησιν τῆς Σερβίας (1459). Οὗτος ἦτο ἀγράμματος, μέθυσος καί στερούμενος παντελῶς τῶν ἀπαραιτήτων προσόντων πρός κατάληψιν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὑπουργήματος[25]. Ἐτύγχανεν ὅμως ὁ Σέρβος ἀρχιμανδρίτης φίλος τῶν πασάδων καί συνεδέετο μετά τῶν ἀνθρώπων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ὁ Ραφαήλ ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετ᾽ αὐτῶν «νά δίδει τόν καθένα χρόνον εἰς τήν Πόρταν τοῦ Σουλτάνου χαράτζιον φλωρία χιλιάδας δύο καί τό πεσκέσιον ἔκαμεν νά δίδεται ὁπόταν γίνεται νέος Πατριάρχης... καί ἐν τῷ ἅμα ἔδωκαν ὁρισμόν καί εὔγαλαν τόν Κύριον Συμεών ἀπό τοῦ θρόνου[26]. Διά τοῦ Ραφαήλ γίνεται ὁ σαφής διαχωρισμός τῶν δύο φορολογιῶν, τοῦ πεσκές νά δίδεται κατά τήν ἀνάρρησιν τοῦ Πατριάρχου καί τοῦ χαράτς κατ᾽ ἔτος. Ὁ Jirecek δέχεται ὅτι ὁ Ραφαήλ ἀνῆλθεν ἐπί τοῦ θρόνου τῇ βοηθείᾳ τῆς βασιλομήτορος Μάρως[27]. Τοῦτο ὅμως εἶναι λίαν ἀπίθανον, ἐάν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τήν εὐλάβειαν τῆς γυναικός ταύτης καί τάς μεγάλας της προσφοράς ὑπέρ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Δέν ἦτο δυνατόν νά ἐθυσίαζε τήν ἐν γένει κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας πρός χάριν ἑνός ὁμογλώσσου της. Ὁ Ραφαήλ ἀνῆλθεν ἐπί τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου (1475) διά τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Σουλτανικῆς αὐλῆς, ἥτις ἐχρησιμοποίησεν αὐτόν ὡς ὄργανον πρός ἐπιτυχίαν τῆς ἰδίας πολιτικῆς σκοπιμότητος. Ἡ πολιτική ἐπιδίωξις τῆς αὐλῆς ἀπέβλεπεν εἰς τήν ἀλλαξοπατριαρχείαν πρός αὔξησιν τῆς ἐπί τοῦ Πατριαρχείου φορολογίας. Τήν ἄποψιν ἡμῶν ταύτην ἐνισχύουν αἱ ἑξῆς ὑποθέσεις. Ὁ Ραφαήλ ἦτο γνωστός εἰς τούς ἀνθρώπους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί δέν ἠγνόουν οὗτοι τό ἠθικόν καί τό πνευματικόν ἐπίπεδον τοῦ ἀνδρός. Ἐκτός τῶν βασικῶν τούτων μειονεκτημάτων ἠγνόει οὗτος καί τήν Ἑλληνικήν γλῶσσαν, τήν ἐπίσημον γλῶσσαν οὐχί μόνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀλλά καί τῆς Ὀθωμανικῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τό γεγονός τοῦτο καί μόνον ἀποδεικνύει τήν ἐνο-

25. Φιλίππου Κυπρίου: Χρονικόν σ. 226 - Παπαδοπούλου Χρυσ. Ἐξωτερική κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως σ. 10.

26. Μαλαξοῦ Μ. Πατριαρχική Ἱστορία σελ. 112.

27. Jirecet K. Geschichte der Jerben τ. Βος σ. 246.

χήν καί τήν ἐκ προθέσεως ἀνάμιξιν τῆς Σουλτανικῆς αὐλῆς. Ἀλλά ἐάν εἴπουν οἱ διαφωνοῦντες ὅτι οἱ Τοῦρκοι δέν ἐχρησιμοποίησαν ἐκ προθέσεως τόν Ραφαήλ, ἀλλ᾽ ὅτι ἁπλῶς ἐπωφελήθησαν τῆς καταστάσεως, ἀπαντῶμεν. Πῶς ἦτο δυνατόν ἐπί τῆς πυραμίδος τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἠθικοῦ τούτου Ὀργανισμοῦ, νά ἐπιτρέψουν νά ἀνέλθη ἕνας μέθυσος καί μηδεμίαν ἠθικήν ὑπόστασιν ἔχων ἄνθρωπος; Ἐάν ἡ πρόθεσις αὐτῶν δέν ἦτο ἡ ἐπιβολή τῆς φορολογίας, διατί ἠνέχθησαν τήν κατάληψιν τῆς δευτέρας ἐξουσίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπό ἀνθρώπου ἄνευ διοικητικῶν προσόντων, ἀγεύστου Παιδείας ἐντελῶς καί ἄνευ γλώσσης ἀπαραιτήτου διά τήν συνεννόησιν μετά τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ περιβάλλοντος καί τῆς συντάξεως τῆς ἀλληλογραφίας του; Ὅλα τά ἐγνώριζον, ὡς καί τήν λαϊκήν δυσφορίαν ἐναντίον του, ἀσφαλῶς προέβλεπον τήν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, ἀλλά οὗτοι ἐπεδίωκον τήν αὔξησιν τῆς φορολογίας μόνον. Ὁ Ραφαήλ διά ν᾽ ἀνταποκριθῇ εἰς τάς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις ἐνήργησε ποικιλοτρόπως. Προέβη μάλιστα καί εἰς τήν σύστασιν νέων Μητροπόλεων ὡς π.χ. τῆς τῶν Μουδανίων, ἥν ἀποκατέστησεν εἰς Ἐξαρχίαν καί πάλιν ὁ Μάξιμος Γ´[28], ἀλλά ματαίως. Δι᾽ ὅ καί μή δυνηθείς νά καταβάλῃ τό «χαράτζιον» ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου ἐγκλεισθείς εἰς φυλακήν. Πρός συγκέντρωσιν δέ τοῦ ποσοῦ τό ὁποῖον ὑπεσχέθη διά νά καταβάλῃ, ἠναγκάσθη νά ἐπαιτῇ εἰς τάς ὁδούς σύρων ἐξευτελιστικῶς ἁλυσσίδα καί φρουρούμενος ὑπό Γενιτσάρων, ἔνθα καί ἀπέθανεν ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ καί περιφρονήσει[29].

Ὁ διαδεχθείς τόν Ραφαήλ ἐπί τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου Μάξιμος Γ´ (1476-1481) κατέβαλε, κατ᾽ ἀπαίτησιν τοῦ Σουλτάνου, ἐκτός τοῦ ἐτησίου φόρου τῶν δισχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, πεντακόσια ἐπί πλέον χρυσᾶ ἐφ᾽ ἅπαξ. Οὕτω καθωρίσθησαν πλέον εἰς τό ἑξῆς ἀδιαμαρτυρήτως, οἱ ἰδιαίτεροι πρός τόν Σουλτάνον φόροι τοῦ ἑκάστοτε ἐκλεγομένου Πατριάρχου[30].

Βραδύτερον ἀνῆλθεν ἐπί τοῦ θρόνου ὁ ἀπό Δράμας Ἰωακείμ (1498) ἐκλεγείς διά τά πολλά ἠθικά αὐτοῦ προσόντα. Οὗτος, πρός βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Πατριαρχείου, μετέβη εἰς Ἰβηρίαν πρός συλλογήν ἐλεῶν. Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰωακείμ καί ἡ ἠθική αὐτοῦ ἀκτινοβολία ἐπε-

28. Miklosich et Müller: Acta ... σελίς 572-574.

29. Μαλαξοῦ Μ. Πατριαρχική Ἱστορία σελίς 115 - Φιλίππου Κυπρίου: Χρονικόν σελίς 226 - Δωρόθεος: Σύνοψις διαφόρων Ἱστοριῶν σελ. 425 - Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους τόμος Ε´ σελ. 530.

30. Παπαδοπούλου Χρυσ. Ἐξωτερική κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως σ. 10.

βλήθησαν καί ἔτυχε μεγάλων τιμῶν καί εὐλαβείας ὑπό τῶν χριστιανῶν ἀρχόντων καί τοῦ λαοῦ, δι' ὅ καί «ἐφιλοδώρησαν αὐτόν πολλά καί περισσά, ἰδόντες τό ταπεινόν αὐτοῦ ὅτι ἦτο ὅλος μιμητής τοῦ Χριστοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως»[31]. Οἱ Τοῦρκοι ὑπολογίσαντες ἐπί τῶν Ἰβηρικῶν θησαυρῶν τοῦ Πατριαρχικοῦ Ταμείου, ἐχρησιμοποίησαν ἕν ἁπλούστατον μέσον πρός αὔξησιν τοῦ «χαρατσίου». Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχεν εἷς καθηρημένος Μητροπολίτης πρώην Συληβρίας. Τοῦτον παρεκίνησαν, νά ὑποσχεθῇ τήν αὔξησιν τοῦ χαρατσίου εἰς χίλια χρυσᾶ φλωρία. Οἱ Τοῦρκοι ἠρώτησαν τόν Ἰωακείμ, ἐάν εἶναι διατεθειμένος νά καταβάλῃ οὗτος τό ὑπό τοῦ πρώην Συληβρίας προσφερθέν ποσόν «εἰ δέ καί δέν τά στέργεις, νά εὔγης, νά καθίσῃ ἐκεῖνος Πατριάρχης ὅτι εἶναι ἀπόφασις καί ὁρισμός τοῦ Σουλτάνου οὕτως»[32]. Ὁ Ἰωακείμ ἐπ' οὐδενί λόγῳ ἐδέχθη ἀλλά ἐπροτίμησε νά ἐγκαταλείψῃ τόν Πατριαρχικόν θρόνον χαρακτηρίσας τήν πρᾶξιν τῆς καταβολῆς τοῦ ζητουμένου ποσοῦ «ἐπανάστασιν» καί «ἁμάρτημα». Ὁ εὐσεβής ὅμως ὀρθόδοξος λαός καί οἱ ἄρχοντες, φοβούμενοι μήπως περιέλθῃ καί πάλιν τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον εἰς τήν θλιβεράν ἐκείνην κατάστασιν, ὡς ἐπί τῆς ἐποχῆς τοῦ Ραφαήλ τοῦ Σέρβου, ὑπέκυψαν εἰς τήν πίεσιν καί τόν ἐκβιασμόν καταβαλόντες τό ζητηθέν ποσόν ἐξ ἰδίων[33]. Κατά τόν τρόπον αὐτόν ἡ πολιτική τῆς Ὑψηλῆς Ὀθωμανικῆς Πύλη ἐπέτυχεν ἀπολύτως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ καί αὔξησε τήν φορολογίαν ἐπί τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ Ὀθωμανική Κυβέρνησις εἰσήγαγε τήν φορολογίαν.

Ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀναφερομένων παραδειγμάτων, ἡ ἐπί τῆς Ἐκκλησίας φορολογία ἐπεδιώχθη καί ἐπεβλήθη ὑπό τῶν κατακτητῶν. Οὗτοι ἐπωφελοῦντο τῶν ἀνωμάλων καί ἀντιξόων περιστάσεων διά τό Πατριαρχεῖον, ἐκαλλιέργουν τάς ἐντός αὐτοῦ ἀντιθέσεις καί ἐχρησιμοποίουν ἀνθρώπους ὡς τόν ἀρχιμανδρίτην Ραφαήλ καί τόν πρώην Συληβρίας. Παραλλήλως πρός τήν πολιτικήν ταύτην ἤσκουν τήν ἀπεριόριστον αὐτῶν βίαν, δι' ἧς συνέτριβον τό μή δυνάμενον ν' ἀντισταθῇ καί ἐντελῶς ἄοπλον Πατριαρχεῖον ἐπέβαλον τοιουτοτρόπως τάς ἰδίας αὐτῶν θελήσεις καί οὕτως ἐγένετο ἡ εἰσαγωγή τῆς φορολογίας ὑπό τήν μορφήν τοῦ πεσκεσίου καί τοῦ χαρατσίου. Ἴσως εἴπῃ τις ἐνιστάμενος ὅτι οἱ Τοῦρκοι οὐδέν θά ἐπετύγχανον, ἐάν δέν εὕρισκον ἀνθρώπους προθύμους, διά νά ὑπηρετήσουν τά σχέδιά των. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀληθές.

31. Μαλαξοῦ Μ. Πατριαρχική Ἱστορία σελίς 136.
32. Μαλαξοῦ Μ. αὐτόθι σελ. 136.
33. Μαλαξοῦ Μ. αὐτόθι σελ. 136.

Πρέπει ὅμως νά ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ κινούμενοι περί τό Πατριαρχεῖον ἄνδρες, κατά τήν ὑπό ἐξέτασιν ἐποχήν, δέν εἶχον ὅλοι αὐστηράν ἐκκλησιαστικήν συνείδησιν. Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ὅτε ἐπεχείρησε τήν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μετά τήν ἅλωσιν τῆς Κων πόλεως, ἐκάλεσεν εἰς τήν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἅπαντας τούς δυναμένους νά προσφέρουν κάτι Ἕλληνας. Συγκεντρώθηκαν λοιπόν οὐχί οἱ ἐπίλεκτοι Ἐκκλησιαστικοί ἄνδρες, ἀλλά οἱ ὀλίγον μορφωμένοι καί αἱ ὑπηρεσίαι ἐπανδρώθησαν ἐκ τῶν ἐνόντων. Πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν προήρχοντο ἐκ τῶν τάξεων τῶν διπλωματῶν καί τῶν πολιτικῶν τῆς καταλυθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, δι' ὅ καί συναντῶμεν γεγονότα ὄζοντα πολιτικῆς. Ὁ Zinkeisen χαρακτηρίζει τούς ἀνθρώπους τούτους ὡς «τήν θλιβερωτέραν κληρονομίαν τοῦ Πατριαρχείου ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος»[34]. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι καί ἔνιοι προσέτι ἀποτυχημένοι ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ὄργανα τῶν Τούρκων πρός ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των.

Τό προνόμιον λοιπόν τοῦ ἀφορολογήτου τοῦ κλήρου καί τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀπό παντός «τέλους καί δόσεως» πολύ ἐνωρίς παρεβιάσθη ὑπό τοῦ κατακτητοῦ. Οὗτος, ὅστις δέν ἐσεβάσθη τούς νόμους τοῦ Κορανίου περί ἀνοχῆς τῶν χριστιανικῶν ναῶν κατά τήν ἅλωσιν, δέν ἐκράτησεν οὔτε τάς ἰδίας ὑποσχέσεις καί τάς ὑπ' αὐτοῦ παραχωρηθείσας προνομίας.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, τό ὁποῖον ἀνασυνεκροτήθη μετά τήν ἅλωσιν, Σουλτανικῇ παραχωρήσει, οὐδέν ὅπλον διέθετε κατά τάς περιστάσεις αὐτάς ὄχι διά νά πολεμήσῃ, ἀλλ' ἁπλῶς διά νά ἀμυνθῇ. Ἐπί πλέον ἔπρεπε τοῦτο νά δαμάσῃ τά ἀνομοιογενῆ ἐντός τῶν κόλπων του στοιχεῖα καί νά δημιουργήσῃ παρ' αὐτοῖς Ἐκκλησιαστικήν συνείδησιν καί συναίσθημα εὐθύνης. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως, ἠγωνίσθη ἀνδρείως καί τά μέν ποικίλα στοιχεῖα ἀφωμοίωσε βαθμηδόν καί μετέβαλεν εἰς χρησιμωτάτους ἐθνικούς καί ἐκκλησιαστικούς παράγοντες, τήν δέ ἀπληστίαν καί αὐθαιρεσίαν τῶν κατακτητῶν διαρκῶς ἐμάλασσε καί κατέπαυεν. Διά τοῦτο καί προσεπάθει νά προλαμβάνῃ τάς ἀναφερομένας διαφοράς, ἀνθίστατο, ὑπεχώρει, ἐπέμενεν, ἀλλά καί συνεφώνει. Παρά τό γεγονός ὅτι ἠκολούθει τήν μετριοπαθῆ ταύτην πολιτικήν, οὐδέποτε σχεδόν παρέβαινε τούς ἠθικούς κανονισμούς τῆς Ἐκκλησίας, ἔστω καί ἐάν ἐπρόκειτο νά ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν μετά τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί μετ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου. Πειστικώτατα παραδείγματα τῆς τακτικῆς ταύτης ἐμνημονεύσαμεν

34. Zinkeisen: Ceschichte des osmanischen reiches σελ. 14. «Das traurigste erbtell des Patriarchats aus den kaisrjeit».

κατά τήν ἐξέτασιν τοῦ παρόντος θέματος, ὅπως εἶναι ἐκεῖνο μέ τήν σύνοδον τό δεύτερον ἐπί τῇ ἐκλογῇ τοῦ Συμεῶνος τοῦ Τραπεζουντίου συγκληθεῖσαν καί ἐκεῖνο μέ τήν ἐπί τοῦ Ραφαήλ. Ἡ σθεναρά στάσις τῆς Συνόδου κατά τήν δευτέραν περίπτωσιν, ἴσως δέν ἀπέτρεψε τήν αὔξησιν τοῦ «χαρατσίου», ὑπεχρέωσεν ὅμως τόν Σουλτάνον νά ἐπιτρέψῃ τήν ἐκλογήν ἑτέρου Πατριάρχου καί μάλιστα τοῦ πρώην Ἐκκλησιάρχου Μαξίμου τοῦ ρινοτμήτου τοῦ εὑρισκομένου ὑπό τήν δυσμένειαν τοῦ κατακτητοῦ. Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον πολλάκις ἀντιμετώπισε τάς Τουρκικάς αὐθαιρέτους ἐπεμβάσεις καί τήν ρύθμισιν τῆς καταστάσεως διά τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἀπλήστου φιλοχρηματίας τῶν κατακτητῶν Ὀθωμανῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καί ἐξετασθέντων γεγονότων συνάγεται τό συμπέρασμα ὅτι τήν φορολογίαν ἐπί τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου καί τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν γένει ἐπί Τουρκοκρατίας εἰσήγαγε καί ἐπέβαλεν ἡ Ὀθωμανική Κυβέρνησις.

Γεωργίου Ν. Φίλιου
Θ. καί Φ.

*Ἡ περί τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν**

Σεβασμιώτατε,
Εὐσεβές Ἐκκλησίασμα,

Ἡ Ἐκκλησία μας ἐπιτελεῖ σήμερα μιά σεμνή καί χαρμόσυνη γιορτή, πού καθιερώθηκε ἀπό τόν 11ο αἰώνα, ἐπί αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, πανηγυρίζοντας τή μνήμη τῶν Τριῶν μεγάλων Πατέρων καί οἰκουμενικῶν φωστήρων Ἱεραρχῶν καί Διδασκάλων: Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἡ τριακοστή Ἰανουαρίου εἶναι σφραγισμένη πιά καί στεφανωμένη μέ τίς ὑπέροχες καί θεῖες προσωπικότητες τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων ἡγετῶν τῆς Ἐκκλησίας μας τοῦ 4ου μ.Χ. χρυσοῦ αἰώνα καί μυσταγωγῶν τῆς χριστιανικῆς καί Ἑλληνικῆς σοφίας. Ἡ μέρα αὐτή εἶναι γιορτή διπλή, γιατί γιορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας καί μαζί της τά Ἑλληνικά Γράμματα.

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες λάμπουν σάν τρία μεγάλα ἀστέρια πού στολίζουν τό νοητό στερέωμα τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἔθνους μας. Εἶναι οἱ τρεῖς μεγάλοι πού, ἀφοῦ ἕνωσαν ἁρμονικά τή χριστιανική καί Ἑλληνική Παιδεία, φώτισαν ὁλόκληρη τήν οἰκουμένη, ἀνέπτυξαν ὀρθά τή χριστιανική πίστη καί μέ τήν ἠθική τους ζωή καί τόν ἀδαμάντινο χαρακτήρα τους μᾶς ἄφησαν ἄριστα πρότυπα γιά μίμηση.

Θαρραλέοι πρόμαχοι τῆς πίστεως, τοῦ δικαίου καί τῆς ἀλήθειας ἐλέγχουν ἀτρόμητα τήν ἀπιστία, τήν ἀδικία καί τό ψέμα. Μολονότι ἀσθενεῖς στό σῶμα, στέκονται ἀπτόητοι μπροστά στούς ἰσχυρούς τῆς γῆς, ἀ-

* Ὁ λόγος αὐτός ἐκφωνήθηκε στόν Μητροπολιτικό Ἱ. Ν. τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Σιατίστης, τήν 30-1-1981.

ψηφώντας μέ ἀξιοθαύμαστο θάρρος στερήσεις, διωγμούς, βάσανα, ἐξορίες κι αὐτόν τόν θάνατο ἀκόμα.

Ἀκούραστοι δάσκαλοι καί πολυγραφώτατοι συγγραφεῖς ἀποτελοῦν τήν τελευταία ἀνταύγεια τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πού δύει καί τήν ὁλοπόρφυρη ἀνατολή τοῦ νέου κόσμου, ὅπου ἡ ἑλληνική σοφία καί τό χριστιανικό πνεῦμα ἑνώνονται ἁρμονικά καί συνθέτουν τόν νέον Ἑλληνοχριστιανικό πολιτισμό.

Οἱ ἑορταζόμενοι σήμερα Ἱεράρχες θεωροῦνται μεγάλοι Οἰκουμενικοί Διδάσκαλοι. Εἶναι οἱ βαθεῖς γνῶστες τῆς παιδικῆς ψυχῆς, γιατί ἀσχολοῦνται καί μέ καθαρά παιδαγωγικά θέματα. Δίδαξαν πώς ἡ ἀληθινή παιδεία δέν ἀποβλέπει μονάχα στή μετάδοση γνώσεων γιά ἐμπλουτισμό τοῦ νοῦ, ἀλλά κυρίως καί πολύ περισσότερο στήν ἐξύψωση τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νά ἀποβαίνει ὁλοκληρωμένη προσωπικότητα μέ ἐνάρετο βίο καί ἠθικό χαρακτήρα[1].

Τίμησαν καί ἐξύψωσαν τόν ἄνθρωπο· πολέμησαν τίς ὑλιστικές κοσμοθεωρίες, καθώς καί κάθε ἀρνητική ἰδεολογία πού ὑποβιβάζει τόν ἄνθρωπο. Κήρυξαν πώς ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας καί ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως εἶναι ἰδανικά θεῖα καί αἰώνια.

Θεώρησα καλό νά ἐκθέσω μ' αὐτήν τήν τόσο χρονικά περιορισμένη ὁμιλία μου, ὅσο ἡ κλεψύδρα τοῦ χρόνου μοῦ ἐπιτρέπει, μέ πολύ γενικές γραμμές, μέσα ἀπό τήν ἀπέραντη πατερική σοφία, τήν περί τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν ἑορταζομένων σήμερα Τριῶν Ἱεραρχῶν καί Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων, γιά τούς ἑξῆς λόγους:

Κοινή εἶναι ἡ διαπίστωση πώς στήν παράδοξη καί ἀγχώδη ἐποχή πού ζοῦμε ὁ ἄνθρωπος ὑποτιμᾶται.

Στήν ἐποχή μας τά ποικίλα γεγονότα καί προβλήματα ἔχουν ἐκμηδενίσει τήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τόν κρατοῦν σέ μιά μόνιμη ἀγωνία γιά τό μέλλον. Ὁ φόβος ἀπό τήν ἀπειλή ἑνός πυρηνικοῦ πολέμου, ἡ αὔξηση τῆς ραδιενέργειας, ἡ ἀναρχία, ἡ τρομοκρατία, ἡ ἔκλυση τῶν ἠθῶν, ἡ καταπάτηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἀπ' ἐκείνους πού ὑπόγραψαν τίς μεγαλόστομες διακηρύξεις τοῦ Ἐλσίνκι, ὁ παχυλός ὑλισμός, ἡ πνευματική κατάπτωση, ἡ πλύση ἐγκεφάλου μέ τήν προπαγάνδα ἀπειλοῦν νά ἐξαφανίσουν τίς ἀνθρώπινες ἀξίες καί τό νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ μεγάλος ἀνθρωπιστής τοῦ αἰώνα μας Ἀλβέρτος Σβάϊτσερ γράφει: «Ἡ κοινωνία σήμερα ἔπαυσε ν' ἀναγνωρίζει σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτούς ἀνθρώπινη ἀξία καί ἀξιοπρέπεια. Ἀντίθετα μάλι-

1. Ἰωάν. Χρυσοστ. Migne Ε.Π. 51,327. Πρβλ. καί Μ. Βασιλ. Ε.Π. 32,557.

στα ἕνα τμῆμα τῆς ἀνθρωπότητας ἔχει καταντήσει στά βλέμματα καί στήν ἐκτίμηση τῶν ἄλλων ἁπλῶς καί μόνο ἀνθρώπινο ὑλικό καί ἀνθρώπινο πράγμα»[2].

Ἀπό τήν ἄλλη εἶναι γνωστή ἡ ἐπίδραση τῆς τεχνολογίας στή διαμόρφωση τῆς ζωῆς μας.

Ἡ τεχνική ἀπειλεῖ νά καταστεῖ σήμερα λυτρωτική δύναμη· δημιουργεῖ τήν αὐταπάτη πώς μ᾽ αὐτήν καί μόνο ὁ ἄνθρωπος θά μπορέσει νά ἐπιλύσει ὅλα τά προβλήματα τῆς ζωῆς... καί νά γίνει ἔτσι Κύριος τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς μόνος του, αὐτόνομος καί χωρίς τό Θεό[3].

Ὁ αὐτοματισμός ὅμως τῆς τεχνικῆς συντελεῖ στήν «μηχανοποίηση» καί τοῦ Ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου, γεγονός πού παρατηρεῖται στόν «αὐτοματισμό» τῆς σκέψεώς του καί στόν μηχανικό τρόπο τῶν ἀντιδράσεών του (πλύση ἐγκεφάλου - ἀδρανοποίηση τῶν ἠθικῶν ἀντανακλαστικῶν)[4].

Ἔτσι ἡ κοινωνία μας ἀπειλεῖται νά μετατραπεῖ σέ μηχανοποιημένη καί μηχανοκρατούμενη μάζα ἀνθρώπων τονίζουν οἱ διάφοροι κοινωνιολόγοι. Οἱ ἄνθρωποι κινδυνεύουν νά χάσουν τήν προσωπικότητά τους καί νά μεταβληθοῦν σέ ἀπρόσωπα ἐξαρτήματα μιᾶς πελώριας μηχανῆς. Ἤδη ἄρχισαν νά λογαριάζονται ὄχι σάν πρόσωπα, ἀλλα σάν παραγωγικά χέρια, σάν δυναμικά νούμερα. Κι ἔτσι φθάσαμε ἀκόμα στόν ὁρισμό πώς «ἄνθρωπος εἶναι τό ἐνδιάμεσο ὄργανο, μέ τό ὁποῖο μιά μηχανή κατασκευάζει μιά ἄλλη μηχανή».

Σ᾽ ὅλα ἐπίσης τά κοινωνικά συστήματα ἡ ἀξία ἄνθρωπος μένει περιφρονημένη καί παραγκωνισμένη, οἱ δέ δημοκρατικές ἐλευθερίες εἶναι ἄγνωστες γιά τή μισή σχεδόν ἀνθρωπότητα.

Μέσα λοιπόν σ᾽ αὐτή τή γενική σύγχυση ἰδεῶν καί σκοπῶν πού ὑπάρχει στήν κοινωνία μας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος μέ τή θεία καταγωγή καί τόν ὑψηλό του προορισμό ἀμαυρώνει τή λαμπρότητα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, μέσα σ᾽ αὐτό τό γενικό ξεπεσμό, εἶναι ἀνάγκη νά ἀκούγονται οἱ διδασκαλίες ἐκεῖνες πού διακηρύττουν τίς ἀξίες τοῦ πνεύματος καί τό θεῖο προορισμό τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ τρεῖς ἑορταζόμενοι σήμερα Ἱεράρχες ὡς Οἰκουμενικοί Διδάσκαλοι δέν ἀνήκουν μονάχα στήν ἐποχή, οὔτε μόνο στήν περιοχή, πού ὁ κα-

2. Χριστιανισμός καί κόσμος, Ἐγχειρίδιο Β΄ Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., Ἀθήνα 1978, σελ. 169-170.

3. Μ. Φαράντου, Πίστις καί τεχνικός Πολιτισμός, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΙΖ, 1974, σελ. 243.

4. Γ. Μεταλληνοῦ, Οἱ νέοι μας - παιδιά τῆς ἐποχῆς μας, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΚΑ, 1978, σελ. 193.

θένας ἔδρασε· ἀλλά ἡ εὐεργετική τους ἐπίδραση καί τό ἀναπλαστικό τους ἔργο ἐκτείνονται πολύ πέρα ἀπό τά τοπικά καί χρονικά ὅρια τῆς ζωῆς τους καί ἐποχῆς τους. Δέν παλιώθηκαν οἱ διδασκαλίες τους· ἡ ἐπικαιρότητά τους παρέμεινε διαρκής γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους κάθε ἐποχῆς καί γιά κάθε περίσταση. Μελέτησαν ἀπό κάθε ἄποψη τήν ἀνθρώπινη ζωή καί συνέλαβαν τή σύνθεση καί τό νόημα τῆς Ὑπάρξεως καί τῆς Ζωῆς.

Ἡ περί τοῦ ἀνθρώπου λοιπόν διδασκαλία τους σέ πάρα πολύ γενικές γραμμές εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Τό περιλάλητο πρόβλημα τῆς προελεύσεως τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀπασχολεῖ τούς ἱεράρχες, γιατί στό θέμα αὐτό ἡ Θεία Ἀποκάλυψη εἶναι σαφής καί κατηγορηματική· ὁ ἄνθρωπος προέρχεται ἀπό τό Θεό. Ἡ Ἁγία Γραφή πού ἐξιστορεῖ τά σχετικά μέ τή δημιουργία διδάσκει πώς αὐτός δημιουργήθηκε «ἐκ τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι» ἀπό τό Θεό ὅπως καί «σύμπας ὁ κόσμος»[5].

Στό κήρυγμά τους διαγράφεται πρῶτα - πρῶτα ἡ ἐξέχουσα θέση τοῦ ἀνθρώπου, γιατί αὐτός ὑπῆρξε πράγματι «θεόπλαστος», γιατί πλάστηκε μέ τά χέρια τοῦ Θεοῦ[6]. Ἡ δημιουργία του δηλ. ἀποτέλεσε ἐντελῶς ἰδιαίτερη μέριμνα τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτό σαφῶς προκύπτει ἀπό τά περιστατικά τῆς δημιουργίας του. Οἱ σχετικές ὅμως βιβλικές διηγήσεις, κατά τόν ἱ. Χρυσόστομο, νά μή ἐκλαμβάνονται κατά λέξη, γιατί αὐτές ἔχουν διατυπωθεῖ ἔτσι στήν Ἁγ. Γραφή «διά τήν ἡμετέραν ἀσθένειαν». Τήν ἰδιαίτερη τιμητική μεταχείριση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό μαρτυρεῖ στή διήγηση τῆς Γενέσεως ἡ μεγάλη «τῶν ρημάτων διαφορά». Ἐνῶ δηλ. γιά ὅλα τά ἄλλα κτίσματα χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση «γενηθήτωσαν», «ἐξαγαγέτω» κ.λ.π. γιά τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀναγράφονται τά ἑξῆς: «Καί εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ᾽ ὁμοίωσιν... Καί ἔπλασεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον χοῦν ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχήν ζῶσαν»[7]. Οἱ φράσεις αὐτές, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα, εἶναι χωρίς ἄλλο ἀνθρωπομορφικές. Ὅμως μᾶς ἀποκαλύπτουν μιά βασική ἀλήθεια, ὅτι ὁ Θεός δημιούργησε τόν ἄνθρωπο ἀπό σῶμα καί ψυχή. Ἐπίσης ἡ πρώτη ἔκφραση τοῦ κειμένου τῆς Γενέσεως μαρτυρεῖ, κατά τόν ἱ. Χρυσόστομο, ὅτι «κατόπιν βουλῆς καί σκέψεως» ὁ Τριαδικός Θεός προέβη στή

5. Πρβλ. Γρηγορ. Ναζ., Λόγος 40,45 Ε.Π. 36,424. Ἰωάν. Χρυσ. Εἰς Γέν. ὁμιλ. 2,2 Ε.Π. 53,28 καί θεία Λειτουργία Ἰωάν. Χρυσ., Εὐχή τοῦ τρισαγίου ὕμνου.

6. Μεγ. Βασ., Εἰς τό «Πρόσεχε σεαυτῷ» 6. Ε.Π. 31,212.

7. Γεν. 1, 26. 2,7.

δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, γιά νά δείξει ἔτσι σέ μᾶς «τῷ προσχήματι τῶν ρημάτων τήν ὑπερβάλλουσαν τιμήν, ἥν περί τόν ἄνθρωπον τόν δημιουργούμενον ἐπιδείκνυται»[8].

Ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται ἀνάμεσα στό φυσικό καί πνευματικό κόσμο καί ἀποτελεῖ τήν κατακλείδα καί τήν ἀποκορύφωση τῆς δημιουργίας. Ἀποτελεῖται ἀπό ὑλικό σῶμα καί ἄυλη ψυχή κι ἔτσι συγγενεύει καί μέ τό φυσικό κόσμο καί μέ τόν κόσμο τοῦ πνεύματος. Εἶναι, ὅπως λέγουν οἱ Πατέρες, μικρός καί μεγάλος συγχρόνως, δηλ. μικρόκοσμος. Εἶναι ὅπως λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος «ἐπίγειος ἅμα καί οὐράνιος.. σύνδεσμός τις ὤν ἀκριβής ἑκατέρας τῆς κτίσεως»[9].

Ἡ ὕψιστη ὅμως τιμή πού παραχωρήθηκε ἀπό τό Θεό καί δίνει στόν ἄνθρωπο ἀνυπολόγιστη ἀξία εἶναι πώς αὐτός δημιουργήθηκε «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. Τό κατ' εἰκόνα ἀναφέρεται στόν ὅλο κόσμο, πού ἔχει τήν ἰδιότητα νά στρέφεται πρός τό Θεό. Καί ἐπειδή ὁ νοῦς καί ἡ ἐλευθερία εἶναι οἱ ἀνώτερες ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, οἱ τρεῖς Ἱεράρχες διδάσκουν πώς ἡ θεία εἰκόνα εἶναι συγκεντρωμένη στή νοητική καί ἠθική φύση τοῦ ἀνθρώπου, στό νοερό καί αὐτεξούσιο, πού μονάχα αὐτός σάν προσωπικότητα ἔχει. Ἀλλά ἀκόμα ἀναφέρεται καί στήν κυριαρχία του πάνω στή φύση, σύμφωνα μέ τή ρητή παραχώρηση τοῦ Θεοῦ[10].

Ἐνῶ ὅμως τό «κατ' εἰκόνα» εἶναι κάτι τό δεδομένο ἀπό τήν ἀρχή, ἀποτελεῖ δηλ. μόνιμη ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, τό «καθ' ὁμοίωσιν» σημαίνει ἰδιότητα πού ἐνυπάρχει «δυνάμει» στόν ἄνθρωπο. Δέν ὑπάρχει δηλ. ἀποτελειωμένο, ἀλλά ἐκφράζει τή δυνατότητα πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά φτάσει στήν τελείωση μέ τήν ὁμοίωσή του μέ τό Θεό, τό «Ἀρχέτυπον», ὅσο αὐτό εἶναι δυνατό στήν ἀνθρώπινη φύση, «ὅσον ἐφικτόν τοῖς σαρκός δεσμίοις», ἐφ' ὅσον βέβαια θά τηρήσει τή θεία ἐντολή[11].

Ἑπομένως ὁ ἄνθρωπος ὡς «συγγενής» μέ τή θεία φύση ἔχει τή δυνατότητα νά φθάσει στήν ἠθική τελείωση, ἀλλά ὁπωσδήποτε, σύμφωνα μέ τόν ἱ. Χρυσόστομο, βοηθούμενος ἀπό τήν «ἄνωθεν εὔνοιαν», δηλ. συνεργαζόμενος ἐλεύθερα καί μέ τή θεία Χάρη[12].

Ἔτσι λοιπόν ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε ἀπό τό Θεό ὡς τό «τιμιώτερον ἀ-

8. Ἰωάν. Χρυσ., Εἰς Γέν. ὁμιλ. 8,2. Ε.Π. 53,71.

9. Ε.Π. 36,182.

10. Μ. Βασ., Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 48. Ε.Π. 29,449 ἑ.

11. Πρβλ. Μ. Βασιλ., περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 20. Ε.Π. 30,29 ἑ., Εἰς ψαλμ. 48. Ε.Π. 49,449 ἑ.

12. Πρβλ. Ἰωάν. Χρυσ., Εἰς Γέν. ὁμιλ. 17. Ε.Π. 53, 131.

πάντων τῶν ὁρωμένων, ἄρτιος καί τέλειος, λογικός, ἐλεύθερος, κυρίαρχος καί βασιλεύς τῆς κτίσεως, οἰκεῖος καί συγγενής τοῦ Θεοῦ, ἐπόπτης τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστης τῆς νοουμένης, προσκυνητής μικτός (= πνευματοϋλικός), βασιλεύς τῶν ἐπί γῆς βασιλευόμενος ἄνωθεν»[13].

Εἶναι γνωστό πώς οἱ πρωτόπλαστοι δέν ἔμειναν στήν ἀρχική θέση πού τούς ἔβαλε ὁ Δημιουργός. Ἔκαναν κακή χρήση τῆς ἐλευθερίας, ἁμάρτησαν καί ἔπεσαν. Ἡ πτώση βέβαια τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν εἶναι μιά θλιβερή ἱστορία. Ἡ ἁμαρτία «ἠχρείωσε τό κάλλος τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ», πού ὁ ἄνθρωπος ἔφερνε μέσα του κι ἔτσι ἔχασε καί τήν ἔφεση γιά ἠθική τελειοποίηση. Ἡ θέση του μέσα στή δημιουργία κλονίστηκε καί οἱ σχέσεις του μέ τό Θεό διαταράχθηκαν, ὁπότε αὐτός, κατά τόν Χρυσόστομο, δεσμεύθηκε σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε ξέχασε τό Δημιουργό του καί κατάντησε νά λατρεύει τά ἄψυχα εἴδωλα, ἀντί «τοῦ κτίστου». Καί κατέστη δοῦλος τῆς ἁμαρτίας καί ἀνάξιος ἴσως νά ὀνομάζεται ἄνθρωπος, γιατί ὅπως λέγει ὁ Μ. Βασίλειος «νοῦς γάρ ἀποστάς τοῦ Θεοῦ ἤ κτηνώδης γίνεται ἤ δαιμονιώδης, καί τῶν ὅρων ἀποστάς τῆς φύσεως ἐπιθυμεῖ τῶν ἀλλοτρίων»[15].

Μέ τήν ἐνσάρκωση ὅμως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ «τά ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδού γέγονε καινά τά πάντα». Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες διδάσκουν τήν ἀνάπλαση καί ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό λυτρωτικό ἔργο τοῦ Χριστοῦ καί πώς ἡ φύση του ἔγινε «θειοτέρα καί ὑψηλοτέρα» καί ἐπιτεύχθηκε ἡ ἀθανασία του καί τοῦ δόθηκε ἡ δυνατότητα τῆς θεοποιήσεώς του, τῆς «μεταποιήσεώς» του. Ὁ ἄνθρωπος πού ἀγωνίζεται γιά τήν τελείωσή του, σύμφωνα μέ τό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, συνεργαζόμενος καί μέ τήν θεία χάρη, μπορεῖ νά φθάσει μέχρι τό θρόνο τοῦ Θεοῦ καί νά πετύχει «Θεοῦ ὁμοίωσιν, ὅσον δυνατόν ἀνθρώπου φύσει» καί νά γίνει μέτοχος τῆς αἰώνιας ζωῆς, παίρνοντας «ἀξίωμα θεότητος», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος λέγοντας πώς ὁ Χριστός «οὐκ ἠρκέσθη μόνον νεκρούς ὄντας ζωοποιῆσαι, ἀλλά καί θεότητος ἀξίωμα ἐχαρίσατο»[16].

Οἱ Πατέρες ἀναγνωρίζοντας τό ἰδιότυπο τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος καί τήν προνομιακή του θέση θεμελιώνουν τήν ἰδέα ἑνός πνευματικοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ τῆς ζωῆς. Ἡ χριστιανική κοινωνία δέν ἀποτελεῖται ἀπό ἄτομα, καθένα ἀπό τά ὁποῖα εἶναι ὅμοιο μέ τό ἄλλο, οὔτε ἀπό ἄχρωμες μονάδες παραγωγῆς ἤ κατανάλωσης ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλά ἀπό προσωπικότη-

13. Γρηγ. Θεολ., Ε.Π. 36, 317.
14. Εἰς Γέν. 9. Ε.Π. 53, 79.
15. Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 51.
16. Ὅροι κατά πλάτος, 3 Ε.Π. 31,916.

τες, κάθε μία ἀπό τίς ὁποῖες μέσα στήν κοινωνική συμβίωση διατηρεῖ ἀδέσμευτες τίς πνευματικές καί ἠθικές δεξιότητες «τοῦ προσώπου».

Πάνω σ' αὐτήν τήν διδασκαλία τους γιά τόν ἄνθρωπο, οἱ ἱεράρχες θεμελιώνουν τό ἠθικό καί κοινωνικό τους κήρυγμα, Διακηρύττουν πώς ἡ δημιουργία, ἡ φύση καί ὁ προορισμός τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά δημιουργοῦν στόν καθένα πού ἔχει συναίσθηση τῆς «εὐγενείας» του, ὑποχρεώσεις καί πρός τόν ἑαυτό του καί τόν συνάνθρωπό του. Ὅταν δέν συμβαίνει αὐτό, δηλ. ἡ ἐκπλήρωση τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν, τότε οἱ Ἱεράρχες τό ἑρμηνεύουν ὡς παραγνώριση τῶν βασικῶν χριστ. ἀληθειῶν γιά τόν ἄνθρωπο, ἀλλά κυρίως σάν προσβολή τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας καί ὕβρη πρός τό Θεό πού τόσο πολύ τίμησε τόν ἄνθρωπο[17].

Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά καταβάλει κάθε προσπάθεια γιά νά μή κατολισθήσει μέ τή ζωή του στήν τάξη τῶν ἀλόγων ζώων. Ὁ ἄνθρωπος, λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἔλαβε τήν ἐντολή ἀπό τό Θεό νά διαφυλάγει πάντοτε τό θεῖο «ἐμφύσημα» πού ἔχει μέσα του καί τό ὁποῖο εἶναι τό κατ' ἐξοχήν στοιχεῖο τῆς προσωπικότητάς του, γιατί μ' αὐτό θά δώσει λόγο στό Θεό, ἄν μέ τήν ἀρετή του διατήρησε τήν «εὐγένεια» καί τήν θεία εἰκόνα πού τοῦ δόθηκε[18]. Ὁ Μ. Βασίλειος λέγει: «Σύνες σεαυτοῦ τῆς τιμῆς, ἵνα μή παρεικασθῇς τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσιν»[19]. Καί ὁ ἱ. Χρυσόστομος παρατηρεῖ πώς δέν μπορεῖ «Πατέρα καλεῖν τόν φιλάνθρωπον Θεόν, ὁ τήν γνώμην ἔχων θηριώδη καί ἀπάνθρωπον» ἄνθρωπος· «ὅταν μνησικακῇ ὡς κάμηλος, γαστριμαργῇ μέν ὡς ἄρκτος, ἁρπάζῃ δέ ὡς λύκος, πλήττῃ δέ ὡς σκορπιός, ὕπουλος δέ ᾖ ὡς ἀλώπηξ». Γιατί ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἀπόβαλε «τήν εὐσέβειαν καί τόν κατ' ἀρετήν βίον», τά χαρακτηριστικά αὐτά πού τόν κάνουν νά ξεχωρίζει ἀπό τά ἄλογα ζῶα, ἑπομένως «εἰς τό θηριῶδες εἶδος ἑαυτόν μετεμόρφωσε, καί τῆς θεϊκῆς εὐγενείας ἐξέπεσε»[20]. Ἀπό «εὐγενής» ὁ ἄνθρωπος γίνεται «δυσγενής» γιατί κατά τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγο, ἀμαυρώνει μέ τήν κακία του τήν ἀξία πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός. Ἐπίσης διδάσκουν πώς ὁ «τεθηριωμένης ψυχῆς γνώμην ἔχων» καί «ὁ εἰς κακίαν ἀποκλίνας... οὐ μόνον τῶν ἀνημέρων θηρίων μιμεῖται τήν ὠμότητα, ἀλλά καί κατά πολύ ὑπερβάλλει αὐτήν»[21]. Γιατί, λέγει ὁ ἱ. Χρυσόστομος, οἱ πονηροί ἄνθρωποι

17. Βλ. Ἀνδρέου Φυτράκη, Ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος κατά τούς Τρεῖς Ἱεράρχας, ἐν Ε.Ε.Θ.Σ., Ἀθῆναι 1958, σελ. 77.

18. Ὅπ. παρ. σελ. 79. Γρηγ. Θεολ., Λόγος 24 Ε.Π. 35, 1188.

19. Εἰς ψαλμ. 48,8. Ε.Π. 29,452.

20. 3 Ε.Π. 51, 44.

21. Πρβλ. Ἰωάν. Χρυσ., εἰς Γέν., 19. Ε.,Π. 53,159.

εἶναι χειρότεροι καί ἀπό τά λιοντάρια, ἐπειδή αὐτοί χρησιμοποιοῦν τήν λογική γιά περισσότερη πονηριά[22].

῾Ο Χριστιανός ποτέ δέν πρέπει νά ξεχνᾶ τήν ἀξία πού ἔχει ὁ κάθε ἄνθρωπος ὡς πρόσωπο. Πάντοτε μέ βάση αὐτήν πρέπει νά ρυθμίζει τίς σχέσεις του μέ τούς συνανθρώπους του, καθώς ἐπίσης καί τή συμπεριφορά του καί ὅλους νά τούς θεωρεῖ ὡς ἰσότιμους. ῾Η ἰσοτιμία αὐτή διδάσκεται ἀπό τίς μαρτυρίες τοῦ Θεοῦ πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους[23]. ῞Ολοι οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦμε ἕνα «γένος», πού δημιουργήθηκε ἀπό τά ἴδια στοιχεῖα, δηλ. τόν πηλό καί τό θεῖο «ἐμφύσημα» καί ὅλοι μας, σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Γρηγόριο, ἔχουμε «μίαν καί τήν αὐτήν γῆν μητέρα καί τάφον, ἐξ ἧς ἐλήφθημεν καί εἰς ἥν ἀποστραφησόμεθα, μηδέν πλέον ἀλλήλων ἔχοντες»[24]. ῾Η ἰσοτιμία βέβαια αὐτή ἰσχύει καί γιά τά δύο φύλα, ἄνδρα καί γυναίκα. ῾Η φράση «ποιήσωμεν βοηθόν κατ᾿ αὐτόν» μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ ρόλος τῆς γυναίκας εἶναι ἰσότιμος καί ἀνάλογος τοῦ ρόλου τοῦ ἄνδρα. ῾Η λέξη βοηθός δέν ἔχει ἁπλῶς τή σημασία τῆς ὑπηρεσίας, ἀλλά τῆς συνδρομῆς πού ἀναλώνεται στή φλόγα τῆς ἀγάπης. ᾿Αλλά καί ἡ φράση «κατ᾿ αὐτόν», σύμφωνα πάντοτε μέ τούς ἱ. πατέρες, σημαίνει πώς ἡ γυναίκα δημιουργήθηκε ὅμοια καί ἴση κατά πάντα μέ τόν ἄνδρα, ἀφοῦ καί σ᾿ αὐτήν δόθηκε τό «κατ᾿ εἰκόνα καί καθ᾿ ὁμοίωσιν». Καμιά λοιπόν διάκριση ὑπεροχῆς ἐλλείψεως ἀνάμεσα στούς δύο, πού τιμήθηκαν ἰδιαίτερα ἀπό τό θεῖο Δημιουργό νά γίνουν συνδημιουργοί Του στό ἱερό ἔργο τῆς διαιωνίσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους[25]. ῾Ο Θεός κατά τόν Μ. Βασίλειο «εἰργάσατο τό θῆλυ τμῆμα τοῦ ἄρρενος, ἀρετῆς δεκτικόν ὁμοτίμως τῷ ἄρρενι»[26].

Μ᾿ αὐτά τά ἐπιχειρήματά τους οἱ Τρεῖς ῾Ιεράρχες προσπαθοῦν νά συγκρατήσουν τόν ἄνθρωπο, τό προνομιοῦχο αὐτό δημιούργημα, ἀπό τό ὀλίσθημα τῆς «τυραννίδος τῆς ὑπερηφανείας» ἀπέναντι στούς συνανθρώπους του, πού περισσότερο ἀπ᾿ ὅλα τά παραπτώματα «ἀλλοτριοῖ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας». Δέν πρέπει νά ξεχνᾶ πώς ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέγει καί ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος «εἰκών εἶ Θεοῦ, καί εἰκόνι Θεοῦ διαλέγῃ»[27]. ῾Επομένως ὅπως περιφρονεῖ τόν συνάνθρωπό του, περιφρονεῖ τόν ἴδιο τό Θεό. Καθῆκον λοιπόν τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἶναι ἡ

22. Εἰς 139 Ψαλμ. 1. Ε.Π. 55, 708.

23. Βλ. ᾿Ανδρέου Φυτράκη, ῾Η ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος κατά τούς Τρεῖς ῾Ιεράρχας, ἐν Ε.Ε.Θ.Σ., ᾿Αθῆναι 1958, σελ. 80-81.

24. Γρηγ. Θεολ., πρός ᾿Αρειανούς 9.Ε.Π.Μ. 36,225.

25. Βλ. Χριστιανισμός καί κόσμος, β΄ Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., ᾿Αθήνα 1978, σελ. 110.

26. Μ. Βασιλ., Περί Παρθενίας, 3, Ε.Π. 30,673 κ.ἑ.

27. Ε.Π. 36,208.

συμπάθεια πρός τούς συνανθρώπους του[28]. Ποτέ ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά δείχνει «ἀπανθρωπίαν» πρός τόν πλησίον του, ἀλλά πάντοτε νά θυμᾶται πώς ὁ Κύριος ὑποσχέθηκε καί προόρισε τή Βασιλεία Του (Ματθ. 25,34 ἑξ.), σ' ἐκείνους πού θά περιθάλψουν φτωχούς καί ἀσθενεῖς χωρίς νά ἀναφέρει τίς ὑπόλοιπες κατηγορίες τῶν δικαίων. Καί ἀπ' αὐτό, κατά τόν ἱ. Χρυσόστομο, ἕνα συμπέρασμα βγαίνει: Ὁ Χριστός «οὐ κρίνει τήν ἁμαρτίαν, ἀλλά τήν ἀπανθρωπίαν» καί πώς ὅλα τά ἄλλα παραπτώματα θεωροῦνται κατώτερα ἀπό τήν «ἀπανθρωπία» καί τήν ἀνελεημοσύνη. Καί καταλήγει ὁ ἴδιος Ἱεράρχης: «Ὀνειδίζω τήν ἀπανθρωπίαν ὡς ῥίζαν κακίας καί πάσης ἀσεβείας· ἐπαινῶ τήν φιλανθρωπίαν ὡς ῥίζαν πάντων τῶν ἀγαθῶν»[29].

Ἐπειδή ἡ δύναμη τοῦ πλούτου φέρνει πλεονεξία καί τρυφή, ἀλλά καί δημιουργεῖ πολλές φορές σ' ἐκείνους πού τόν ἔχουν ἀλαζονεία καί σκληρότητα ἀπέναντι στούς συνανθρώπους τους, οἱ τρεῖς Ἱεράρχες ἔλαβαν σαφή θέση. Ὁ Μ. Βασίλειος κατακρίνει ἐκείνους τούς ἀνθρώπους πού «ὅσον πλεονάζουν τῷ πλούτῳ, τοσοῦτον ἐλλείπουν τῇ ἀγάπῃ», καθώς κι ἐκείνους πού παραγνωρίζοντας τά καθήκοντα πρός τούς συνανθρώπους τους, ἀρέσκονται νά κατασπαταλοῦν τά ἀγαθά τους σέ ματαιόδοξες ἐπιδείξεις ἤ νά τά ἀποθηκεύουν ἄσκοπα[30]. Περισσότερο κατέκρινε τήν τρυφηλή ζωή τῶν πλούσιων, ἀλλά καί τήν ὑπερκατανάλωση ὑλικῶν ἀγαθῶν ὁ ἱ. Χρυσόστομος, γιά τόν ὁποῖο ἀποτελεῖ βασικό ἀξίωμα ἡ ἀκόλουθη ἀντίστροφα ἀνάλογη σχέση τρυφῆς καί ἠθικῆς ζωῆς: Ὅσο τό σῶμα τρέφεται καί παχύνεται, τόσο ἡ ψυχή ἀδυνατίζει κι ἐξασθενίζει: «ὅσῳ γάρ ἄν τό σῶμα λιπαίνηται καί παχύνηται, τοσούτῳ μᾶλλον ἡ ψυχή κατισχνοῦται καί ἀσθενεστέρα γίνεται...»[31]. Ἐπίσης ὁ ἴδιος ἀλλοῦ τονίζει ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά συνυπάρξουν σπατάλη καί σωφροσύνη. Τό ἕνα ἀναιρεῖ τό ἄλλο: «Οὐ γάρ ἔνι σπατάλην ὁμοῦ καί νῆψιν συνελθεῖν· ταῦτα ἀλλήλων ἐστίν ἀναιρετικά»[32]. Ὁ ἴδιος λέγει: «οὐδέν γαστριμαργίας χεῖρον, οὐδέν αἰσχρότερον. Τοῦτο παχεῖαν ποιεῖ διάνοιαν, τοῦτο σαρκικήν ποιεῖ ψυχήν, τοῦτο πoροῖ καί διαβλέπειν οὐκ ἀφίησιν»[33]. «Ἡ ἀμετρία κακόν»[34]. Γενικά ὁ ἱ. Χρυσόστομος

28. Πρβλ. Ἰωάν. Χρυσ., Εἰς Γέν. ὁμιλ. 8 Ε.Π. 53,75.

29. Περί μεταν., 7,7. Ε.Π.Μ. 49,335.

30. Περί ἐλεημ., 3. ΕΡ.Π. 32,1157.

31. Ε.Π. 62,568. Βλ. καί Γεωργίου Δ. Ροδίτη, Χριστιανισμός καί πλοῦτος, Ἀθῆναι 1970, σελ. 44.

32. Ε.Π. 62,569.

33. Ε.Π. 59,251.

34. Ε.Π. 60,176.

καταφέρεται κατά τοῦ πλούτου, ὅταν μπροστά του ἔχει πλούσιους πού διακρίνονται γιά «ὠμότητα καί ἀπανθρωπίαν».

Ἡ δριμύτητα τῆς γλώσσας τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου, καθώς ἐπίσης καί ἡ διδασκαλία τῶν ἄλλων Ἱεραρχῶν ὅτι τά ἀγαθά τῆς γῆς ἔχουν δοθεῖ ἀπό τό Θεό γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους, δημιούργησαν παρεξηγήσεις ἀπό μερικούς κοινωνιολόγους, πού ἀσφαλῶς παραγνωρίζουν τίς προϋποθέσεις ἀπό τίς ὁποῖες ξεκινοῦν οἱ τρεῖς ἱεράρχες, προκειμένου νά διατυπώσουν τίς ἀπόψεις τους. Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες δέν καταδικάζουν τόν πλοῦτο πού δέν ἀποκτήθηκε μέ ἀδικία καί ἁρπαγή. Καταδικάζουν ὅμως τήν παράνομη ἀπόκτησή του καί τήν κακή του χρήση πού ὀφείλεται στήν «ἀλαζονεία καί ἀπανθρωπία» μερικῶν πλούσιων. Ἀντίθετα θεωροῦν τόν πλοῦτο στά χέρια τοῦ χρηστοῦ ἀνθρώπου σάν πολύτιμο μέσο γιά ἀνακούφιση τῆς δυστυχίας καί τόν χαρακτηρίζουν ὡς «περιουσίαν τῶν πτωχῶν». Ὁ ἴδιος ὁ ἱ. Χρυσόστομος λέγει: «οὐ κελεύομεν μή πλουτεῖν, ἀλλά κακῶς μή πλουτεῖν· ἔξεστι γάρ πλουτεῖν, ἀλλά χωρίς ἁρπαγῆς καί βίας», ὑποδεικνύοντας ἔτσι πώς μοναδικό μέσο ἀποκτήσεως τοῦ πλούτου εἶναι ἡ ἐργασία, ἐνῶ καταδικάζεται ἡ ἁρπαγή, ἡ βία, ἡ ἐκμετάλλευση καί ἡ κλοπή. Ὁ πλοῦτος πρέπει βέβαια νά χρησιμοποιεῖται ὄχι ἐγωϊστικά καί ἀτομικιστικά, ἀλλά νά διατίθεται καί στούς πάσχοντες καί ἐνδεεῖς. Λέγει ὁ ἱ. Χρυστόστομος ὅτι αὐτός πού διασκορπίζει τόν πλοῦτο του ἄσκοπα, δέν ξοδεύει ἀπό τά δικά του, ἀλλά ἀπό τά ξένα. Γιατί ὁ πλοῦτος δέν ἀνήκει κατ' ἀπόλυτη κυριότητα στόν κάτοχό του, ἀλλά στό Θεό[35]. Ἑπομένως οἱ πλούσιοι εἶναι οἰκονόμοι τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνους πού μεταχειρίζονται τόν πλοῦτο μόνο γιά τόν ἑαυτό τους τούς ἀποκαλοῦν «ἀθέους»[36], ἐπειδή παραγνωρίζουν τόν Θεό, πού τόσο τούς εὐεργέτησε, ἀλλά καί «λωποδύτας καί σφετεριστάς τῶν ὅσων πρός οἰκονομίαν ἐδέξαντο». «Τοῦ πεινῶντός ἐστιν ὁ ἄρτος, ὅν σύ κατέχεις, τοῦ γυμνητεύοντος τό ἱμάτιον, ὅ σύ φυλάσσεις ἐν ἀποθήκαις, τοῦ ἀνυποδήτου τό ὑπόδημα, ὅ παρά σοί κατασήπεται· τοῦ χρήζοντος τό ἀργύριον, ὅ κατορύξας ἔχεις»[37] ἀναφωνεῖ ὁ Μ. Βασίλειος. Καί ὁ ἱ. Χρυσόστοος λέγει: «ἔλαβες ἑτέρων πλείονα χρήματα, οὐχ ἵνα αὐτά ἀναλώσῃς μόνος, ἀλλ' ἵνα καί ἑτέροις γένῃ οἰκονόμος καλός».

Ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά ἕνα εἶναι τό ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τόν ὁρισμό, λέγει ὁ ἱ. Χρυσόστομος, τόν ἀντλοῦμε ἀπό τίς ἀντιλήψεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, πού διδάσκει πώς ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὁ «καινός» εἶναι «ὁ

35. Εἰς 1 Κορινθ. ὁμιλ. 10. Ε.Π. 61,86 κ.ἀ.

36. Μ. Βασιλ., ὁμιλ. εἰς τό «καθελῶ μου τάς ἀποθήκας» 7, Ε.Π. 31,276-277.

37. Στήν ἴδια ὁμιλία του

ἀληθινός, ἄμεμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπό παντός πονηροῦ πράγματος»[38]. «Τούς μή τοιούτους», λέγει ὁ ἴδιος Ἱεράρχης, «κἄν νοῦ μετέχωσι, κἄν μυριάκις ὦσι δεκτικοί, οὐκ οἶδεν ἡ Γραφή λέγειν ἀνθρώπους»[39]. Ἔτσι γιά νά εἶναι κάποιος ἄνθρωπος ὄχι «τό ὄνομα», ἀλλά τό «φρόνημα» πρέπει νά ἔχει τίς παραπάνω ἰδιότητες καί ἀρετές.

Αὐτή εἶναι σέ πάρα πολύ γενικές γραμμές ἡ διδασκαλία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν γιά τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ὡς πνευματικῆς, ἠθικῆς καί ἐλεύθερης προσωπικότητας μέ θεῖο προορισμό.

Ἡ φωνή τους ὡς τυρρηνική σάλπιγγα σημαίνει καί μᾶς διακηρύττει πώς «ἄνθρωπός ἐστι τό περισπούδαστον τοῦ Θεοῦ ζῶον· κἄν δοῦλος ᾖ, οὐκ ἔστι μοι εὐκαταφρόνητος· κἄν εἷς ᾖ, ἄνθρωπός ἐστι, δι' ὅν οὐρανός ἐτανύσθη καί ἥλιος φαίνει καί σελήνη τρέχει καί ἀνήρ ἐξεχύθη καί πηγαί βρύουσι καί προφῆται ἐπέμφθησαν καί νόμος ἐδόθη· δι' ὅν ὁ μονογενής Υἱός τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο. Ὁ Δεσπότης μου ἐσφάγη καί τό αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεεν ὑπέρ ἀνθρώπου· κἀγώ καταφρονῆσαι ἔχω; καί ποίαν ἔχω συγγνώμην;»[40].

Αὐτά κήρυτταν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες μέ ὅλη τή δύναμη τοῦ λόγου των, ἀλλά καί τά ἐφάρμοζαν πρῶτα οἱ ἴδιοι κι ἔτσι μέ τό παράδειγμά τους θεμελίωσαν τόν χριστιανικό ἀνθρωπισμό, πού συνδέει ἁρμονικά τόν ἄνθρωπο μέ τό Θεό καί μέ τόν πλησίον, καί τόν βοηθεῖ στήν πνευματική του συγκρότηση ἐξαγιάζοντας ὅλες τίς ἱκανότητές του.

Οἱ Τρεῖς τιμώμενοι σήμερα Οἰκουμενικοί Διδάσκαλοι ὡς σύμβολα τῶν αἰώνιων δεσμῶν τῆς ἑλληνικῆς σκέψης καί τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά καί ὡς πρότυπα σοφίας καί ἀρετῆς, διαγράφουν μέ τό κήρυγμά τους καί τό ὑποδειγματικό τους ἦθος κατά τρόπο ἀπαράμιλλο τό ἰδεῶδες τῆς Παιδείας μας. Ἡ παιδεία πρέπει, ὅπως φρονοῦσαν οἱ Ἱεράρχες, νά ἀποβλέπει στή σύμμετρη ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν καί ἠθικῶν ἀξιῶν, τίς ὁποῖες περικλείει μέσα στό στῆθος του κάθε ἄνθρωπος, ὥστε νά διαμορφωθεῖ σέ ἐλεύθερη ἠθική προσωπικότητα μέ πίστη στό Θεό, πού θά ἀγωνίζεται ἀπό τή μιά γιά τήν κατανόηση καί κατάκτηση τοῦ κόσμου καί ἀπό τήν ἄλλη γιά τήν ἀπόκτηση τῆς αἰωνιότητας.

Ἄς ἀντλήσομε λοιπόν διδάγματα ἀπό τήν ὑπέροχη διδασκαλία τῶν σήμερα ἑορταζομένων Ἱεραρχῶν. Οἱ κληρικοί, οἱ δάσκαλοι, οἱ γονεῖς, οἱ μαθητές. Ἔτσι θά συνειδητοποιήσουμε πώς εἶναι ἀνάγκη, μέσα σ' αὐτήν

38. Ἰώβ, 1,1.
39. Εἰς 1 πρός Τιμόθ. ὁμιλ. 13,4. Ε.Π. 62,569.
40. Ἰωάν. Χρυσοστ., Ε.Π. 48,1029.

τήν γενική σύγχυση τῶν ἰδεῶν καί σκοπῶν πού ὑπάρχει στήν κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, σ' αὐτό τό γενικό ξεπεσμό τοῦ ἀνθρώπου, νά ὀρθώσουν τό πνευματικό τους ἀνάστημα ἐκεῖνοι πού πιστεύουν στίς πνευματικές ἀξίες καί στό θεῖο προορισμό τοῦ ἀνθρώπου καί νά δώσουν τή γνήσια καί ζωντανή μαρτυρία τῆς πίστεως, δείχνοντας συγχρόνως τήν ἀγάπη, τήν τιμιότητα, τήν ἀνθρωπιά. Ὅλοι μας ἔχομε εὐθύνη ἀπέναντι στό Θεό καί τήν κοινωνία. Πρέπει ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νά μάθουμε πώς μαζί μέ τά δικαιώματα ὑπάρχουν καί καθήκοντα. Στή σημερινή κοσμογονική ἐποχή πού ζοῦμε, ἡ κοινωνία ἔχει ἀνάγκη ἀπό σωστούς ἀνθρώπους[41]. Ἀπό ἀνθρώπους πού θά νοιώθουν τό χρέος τους καί θά ἀξιοποιήσουν τά προσόντα μέ τά ὁποῖα ὁ Δημιουργός προίκισε τόν κάθε ἄνθρωπο.

Ἄς πλησιάσουμε τούς Τρεῖς Μεγάλους Ἱεράρχες καί οἰκουμενικούς Διδασκάλους, λέγοντας καί ἐμεῖς τά λόγια τοῦ ἱεροῦ ὑμνογράφου, πού σήμερα ἡ Ἐκκλησία μας ἔψαλε:

«Τά τοῦ φωτός δοχεῖα,
τάς φεγγοβόλους ἀστραπάς,
Βασίλειον νῦν τόν μέγαν,
Γρηγόριον Θεολόγον,
Χρυσόστομον Ἰωάννην ἀνευφημήσωμεν πάντες»[42].

41. Βλ. Χριστιανισμός καί κόσμος, Β΄ Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β, Ἀθήνα 1978, σελ. 170.
42. Ἐξαποστειλάριον Ὄρθρου ἑορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Ὁ Μικρός Συναξαριστής

Τῇ ιστ´ τοῦ μηνός Ἰανουαρίου Μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρός ἡμῶν Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου, καί Καθηγητοῦ τῆς Ἐρήμου.

Στίχοι
Κοινοῦ Θεοδόσιος Ἡγεμών βίου,
Κοινή Μονασταῖς ἐκβιώσας ζημία

Ἑνδεκάτῃ ὀλοόν βίοτον λίπε Κοινοβιάρχης.

Οὗτος ὁ Ὅσιος Πατήρ ἡμῶν Θεοδόσιος ὑπῆρχεν ἐν κώμης Μωγαρισοῦ, τῆς Καππαδόκων ἐπαρχίας, πατρός Προαιρεσίου, καί μητρός Εὐλογίας, ἀμφοτέρων εὐσεβῶν καί πιστῶν. Ὑπέδυ δέ τόν μονήρη βίον καί τό τούτου ἱερόν ἔνδυμα. Καταλαβών δέ τά Ἱεροσόλυμα, ἐκεῖθεν εἰς Ἀντιόχειαν παρεγένετο πρός τόν Μέγαν Συμεών τόν Στυλίτην, παρ᾽ οὗ τήν ἐσομένην αὐτῷ πρός ἀρετήν ἐπίδοσιν ἐμυήθη· ὅτι πολλῶν γενήσεται λογικῶν θρεμμάτων ποιμήν. Εἶτα ἡσυχάζει παρά Λογγίνῳ τινί, ἀοιδίμῳ ἀνδρί. Τήν ἄκραν δέν ἐγκράτειαν μετελθών, ὡς τῆς ἑβδομάδος ἅπαξ σιτίζεσθαι, καί ἐπί τριάκοντα χρόνους ἄρτου ὅλως μή γευσάμενος, καί τήν ἄλλην ἀρετήν ἀσκήσας, ἐπί τοσοῦτον ἀναβάσεως ὕψος ἦλθεν, ὡς καί παράδοξα θαύματα ἐκτελεῖν.

Τόν γάρ μετελθόντα τοῦ βίου Βασίλειον μοναχόν, καί τόν τάφον ἐγκαινίσαντα (ὅν ἑαυτῷ κατεσκευάκει ὁ Ἅγιος πρός μνήμην τοῦ θανάτου)· συνιστάμενον μετά τῶν ἀδελφῶν καί συμψάλλοντα, καί τοῖς λοιποῖς ὄντα ἀθέατον, ὁ Ὅσιος μόνος μεθ᾽ ἑτέρου ἑώρα μοναχοῦ. Καί προϋποτεθέντος πυρός, τούς ἐσβεσμένους ἄνθρακας ἀνῆψεν, ἔνθα ἱδρύσασθαι τό Μοναστήριον ἔμελλε. Καί γυναῖκά τινα προσελθοῦσαν τῆς αἱμοῤῥοίας ἀπήλλαξε. Καί ἐξ ἑνός κόκκου, ὅν εὐλογήσας ἀπέδωκεν, ὑπερεκχεῖσθαι τούς σιτῶνας πεποίηκε. Καί τό κατά τοῦ φρέατος πεσόν παιδίον, ἀοράτως ἐπιφανείς, τοῦ λάκκου ἀνήγαγε. Καί τήν θραῦσιν τῶν τικτομένων παιδίων ἀνέστειλεν, ἅ μήπω φθάσαντα τῷ βίῳ προσελθεῖν, διά θανάτου τοῦ βίου ἠλαύνοντο. Τήν οὖν αὐτῶν μητέρα, οὐδέν τι στείρας ἄμεινον κατά τοῦτο διακειμένην, διά προσευχῆς εὔτεκνον ἔδειξεν. Ἀλλά καί νέφος ἀκρίδων

ἐσόβησεν δι᾽ ἐπιτιμήσεως μόνης. Καί Κήρυκον, τόν τῆς ᾿Ανατολῆς κόμητα, ἄτρωτον ἐν πολέμοις πεποίηκεν, ἀντί θώρακος, ἡ τῆς τριχίνης ἐσθῆτος τοῦ ῾Αγίου περιβολή. Καί περί τάς γονάς, παρά τοῦ αὐχμοῦ ἀδικουμένην τήν γῆν, τῆς ἀδικίας ἀπήλλαξε, δι᾽ εὐχῆς ὑετόν καταγαγών. Προεῖπε δέ καί τήν διά σεισμοῦ μέλλουσαν κατάπτωσιν καταλαμβάνειν τήν ᾿Αντιόχειαν. Καί πολλούς τοῦ θαλασσίου κλύδωνος ἐρρύσατο, κινδυνεύουσι τούτοις ἐπιφανεῖς. Καί πολλῶν Μαθητῶν καθηγηταῖς γεγονώς, πρός Κύριον ἐξεδήμησε. Τελεῖται δέ ἡ αὐτοῦ Σύναξις ἐν τῷ σεπτῷ ἀποστολείῳ τοῦ ῾Αγίου ᾿Αποστόλου Πέτρου.

᾿Απολυτίκιον

Ταῖς τῶν δακρύων σου ροαῖς
τῆς ἐρήμου τό ἄγονον ἐγεώργησας
καί τοῖς ἐκ βάθους στεναγμοῖς,
εἰς ἑκατόν τούς πόνους ἐκαρποφόρησας·
καί γέγονας φωστήρ τῇ οἰκουμένῃ
λάμπων τοῖς θαύμασι
Πατήρ ἡμῶν Θεοδόσιε,
πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ
σωθῆναι τάς ψυχάς ἡμῶν.

Τῇ η΄ τοῦ μηνός Φεβρουαρίου μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου.

Στίχοι
Ὢν Θεόδωρος ἀξίαν Στρατηλάτης,
Ὑπῆρξε τμηθείς τοῦ Θεοῦ Στρατηλάτης,
Ὄμβριμον ὀγδοάτῃ Θεοδώρου αὐχένα κόψαν.

Οὗτος κατά τούς χρόνους ἦν Λικινίου τοῦ βασιλέως, τό γένος, ἕλκων ἐκ τῶν Εὐχαΐτων, τήν δέ οἴκησιν ποιούμενος ἐν τῇ πρός Πόντον Ἡρακλείᾳ. Κάλλει δέ ψυχῆς, καί ὥρᾳ σώματος, καί κράτει λόγων τῶν πολλῶν ὑπερεῖχε. Πάντες δέ ἐφιλοτιμοῦντο τήν αὐτοῦ φιλίαν καρποῦσθαι. Ταύτῃ τοι καί Λικίνιος περί πολλοῦ ἐποιεῖτο συντυχεῖν αὐτῷ, καίπερ ἀκούσας Χριστιανόν αὐτόν εἶναι, καί τούς λεγομένους θεούς βδελύττεσθαι. Διό καί τινας ἐκ Νικομηδείας τῆς αὐτοῦ τάξεως ἀποστείλας, ἐντίμως ἀγαγεῖν αὐτοῖς τόν Μάρτυρα προσέταξεν. Ὡς δέ ὑπέστρεψαν, τόν μακάριον Θεόδωρον λέγοντες ἀντειπεῖν, ὡς χρή τόν βασιλέα μᾶλλον παραγενέσθαι μετά τῶν μειζόνων αὐτοῦ θεῶν, εὐθύς τόν Βασιλέα ἡ Ἡράκλεια εἶχεν.

Ὁ δέ Ἅγιος Θεόδωρος, ὄψεσι νυκτεριναῖς, θεόθεν αὐτῷ ἐκπεμφθείσαις, προθυμοποιηθείς, ἐπεί τόν Λικίνιον ἤδη πλησιάζοντα ἐπύθετο, ἐπικαθεσθείς ἵππῳ, ὑπήντησεν αὐτῷ, καί τά εἰκότα τοῦτον ἐτίμησεν. Ὁ δέ, δεξιάν αὐτῷ δούς, καί κατασπασάμενος, εἰσελθών ἐν τῇ πόλει, καί ἐφ᾽ ὑψηλοῦ βήματος προκαθίσας, τόν μακάριον Θεόδωρον προετρέπετο τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς θυσίαν προσενεγκεῖν. Ὁ δέ Ἅγιος, τούς ἐπισημοτέρους Θεούς ἐξαιτησάμενος, ὡς ἄν αὐτούς οἴκοι πρότερον θεραπεύσας, αὖθις δημοσίᾳ προσαγάγῃ αὐτοῖς σπονδάς, ἐπειδή, κελεύσαντος τοῦ βασιλέως, τούς χρυσοῦς καί ἀργυροῦς ἔλαβε, κατά τό μέσον τῆς νυκτός συνέτριψεν αὐτούς· καί λεπτύνας, τοῖς ἐνδεέσι καί πένησι δέδωκε.

Μεθ᾽ ἡμέραν δέ, Μαξεντίου τοῦ Κομενταρησίου εἰπόντος, ἰδεῖν τήν κεφαλήν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος, ὑπό πτωχοῦ τινος περιφερομένην, εὐθέως ἀνάρπαστος ὑπό τῶν δορυφόρων ὁ Ἅγιος γίνεται, τοῦ Λικινίου ἐξειπόντος. Καί πρῶτον μέν ἀποδυθείς, ἐκ τεσσάρων ὁ Ἅγιος, τείνεται, καί νεύροις βοῶν κατά τόν νῶτον πληγάς ἑπτακοσίας δέχεται, καί πεντήκοντα κατά τῆς γαστρός καί σφαίραις μολυβδίναις κατά τοῦ τένοντος τύπτεται. Εἶτα ξέεται, λαμπάσι καταφλέγεται, ὀστράκοις τάς ἡλκωμένας καί κεκαυμένας πληγάς ἀνατρίβεται, καί ἐν τῇ εἱρκτῇ ἀποῤῥίπτεται, τούς πόδας ἀσφαλισθείς ἐν τῷ ξύλῳ.

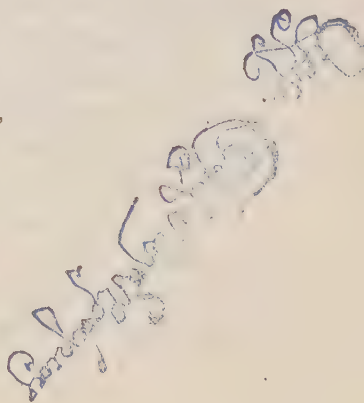
Διαμείνας δέ ἀπόσιτος ἐν αὐτῇ ἐπί ἡμέρας ἑπτά, αὖθις ἐξάγεται, καί σταυρῷ καταπήγνυται χεῖρας καί πόδας, καί περόνην κατά τοῦ κρυφίου πόρρου δέχεται, μέχρι καί τῶν ἐγκάτων ἐν τῷ διελαύνεσθαι φθάσασαν. Περιειστήκεισαν δέ καί παῖδες, τοξεύοντες τόν Ἅγιον κατά τοῦ προσώπου, καί τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ· ταῖς δέ βολίσι τῶν βελῶν, τῶν κρουόντων κατά τῶν ὀφθαλμῶν, ἐξέπεσον αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ἕτεροι δέ, ἐγκαρσίοις τομαῖς κατά τῶν κεκρυμμένων μορίων διελάσαντες, τά σπερμογόνα συνεξέτεμον μέλη. Ἐν δέ τῷ σταυρῷ τήν νύκτα διαγαγόντος, ἐνόμισεν ὁ Λικίνιος, ὅτι ἤδη τέθνηκεν, ἠπατᾶτο δέ· ὑπό γάρ θείου Ἀγγέλου ἀπελύθη τῶν δεσμῶν, καί ὅλος γέγονεν ὑγιής, καί ἦν ψάλλων, καί εὐλογῶν τόν Θεόν.

Ἤδη δέ τῆς ἡμέρας διαφαινούσης, ἀπέστειλεν ὁ Λικίνιος τοῦ ἆραι τό τοῦ Μάρτυρος σῶμα, καί ῥιφῆναι ἐν τῇ θαλάσσῃ. Φθάσαντες οὖν οἱ σταλέντες, καί ὡς εἶδον τόν Ἅγιον ἔτι ἐμπνέοντα, καί ὅλον ὑγιῆ, ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ, ἄνδρες ὄντες τόν ἀριθμόν, ὡσεί πέντε καί ὀγδοήκοντα· καί μετά τούτους, ἕτεροι τριακόσιοι στρατιῶται, ὧν ἐξηγεῖτο ὁ ἀνθύπατος Κέστης, οἵ τινες ἐπί τῇ ἀναιρέσει τῶν πρώτων σταλέντες, καί αὐτοί ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ.

Ἰδών δέ ὁ Λικίνιος τήν πόλιν θορυβουμένην, ἐκέλευσε τήν κεφαλήν τοῦ Ἁγίου ἀποτμηθῆναι· ἔνθα δή εἱστήκεισαν τῶν Χριστιανῶν πλήθη πάμπολλα, καί διεκώλυον αὐτούς. Μόλις οὖν ὁ Ἅγιος καταπαύσας αὐτούς, καί τῶ Χριστῷ ἐπευξάμενος, τέμνεται τήν κεφαλήν, τόν δρόμον τοῦ μαρτυρίου τελέσας. Μετετέθη δέ ἀπό τῆς Ἡρακλείου ἐν τοῖς Εὐχαΐτοις ἐν τῷ γονικῷ αὐτοῦ οἰκήματι, καθώς Αὐγάρῳ τῷ ταχυγράφῳ αὐτοῦ ὁ Μάρτυς διεκελεύσατο. Ὅς πᾶσαν αὐτοῦ τήν ἄθλησιν, συνών αὐτῷ, καί τάς κατά μέρος πεύσεις καί ἀποκρίσεις, καί τά ποικίλα τῶν βασάνων εἴδη, καί τάς θεόθεν ἐπιστασίας καί ἀντιλήψεις, πλατύτερον διεχάραξεν ἐν τῷ Μαρτυρίῳ αὐτοῦ.

Ἀπολυτίκιον

Στρατολογίᾳ ἀληθεῖ Ἀθλοφόρε,
τοῦ οὐρανίου στρατηγός Βασιλέως,
περικαλλής γεγένησαι Θεόδωρε·
ὅπλοις γάρ τῆς πίστεως,
παρετάξω ἐμφρόνως,
καί κατεξωλόθρευσας,
τῶν δαιμόνων τά στίφη,
καί νικηφόρος ὤφθης ἀθλητής·
ὅθεν σέ πίστει ἀεί μακαρίζομεν.

Βιβλία

᾿Αρχιμ. Θεοκλήτου Στράγκα, ᾿Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν ἀψευδῶν. 1817-1967, τόμος Ζ΄, ᾿Αθῆναι 1983, σ. ιστ΄. +767.

Ἄν καί ἀργά, ἀφοῦ παρουσίασα τούς ἄλλους ἕξι τόμους τῆς Ἱστορίας, παρουσιάζω τώρα καί τόν τελευταῖο. Ὁ πολυσέλιδος Ζ΄ τόμος περιλαμβάνει ὅπως καί οἱ ἄλλοι ἐνδιαφέροντα γεγονότα, δηλαδή τή σύγκρουση πού συνέβη ἀνάμεσα στήν ἐκκλησία καί στό κράτος τόν ᾿Οκτώβριο τοῦ 1963 γιά τή χειροτονία ἐπισκόπων καί τόν τρόπο πού λύθηκε τό ζήτημα αὐτό τό 1966. Περιέχει τίς συζητήσεις καί τήν ἀπόφαση γιά τήν καθιέρωση τοῦ ὁρίου ἡλικίας τῶν μητροπολιτῶν καί τέλος ἀναφέρονται τά σχετικά μέ τό δικτατορικό καθεστώς στήν πολιτεία καί στήν ἐκκλησία σελ. 4899-5045.

Ἔτσι ὁ ἀρχιμ. Θεόκλητος Στράγκας ἔβγαλε ἑφτά τόμους τῆς Ἱστορίας του μέ 5200 σελίδες, ἔργο τεράστιο πού, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος «προϋπέθετε ὑπερανθρώπους κόπους καί μόχθους καί στερήσεις καί θυσίας ἀμέτρους ὑλικάς καί ψυχικάς καί σωματικάς καί μάλιστα φθοράν τῆς ὑγείας». (Τόμ. Ζ΄ σ. 4337). Ὅσο γιά τά ἔξοδα μᾶς λέγει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. «Ἡ δαπάνη αὕτη ἠνάγκασέ με οὐ μόνον νά ἐξαντλοῦμαι οἰκονομικῶς, ποιούμενος αἱματηράς οἰκονομίας εἰς βάρος τῆς κλονισμένης καί δι᾿ αὐτό χρηζούσης ἰδιαιτέρας φροντίδος ὑγείας μου καί νά ἐπωμισθῶ βαρύ φορτίον δανείου πρός ἐξόφλησιν τοῦ ὁποίου διαθέτω τόν μισθόν μου ἀφ᾿ ἑνός καί ἀφ᾿ ἑτέρου ἀλλά καί πώλησιν μεριδίου πατρικῆς ἐν Πειραιεῖ εὑρισκομένης κατοικίας» (Τόμ. Ζ΄ σ. 4347). Καί «χάριτι θείᾳ πλήρως ἐπετύχομεν τοῦ σκοποῦ τοῦ στοχεύματος ἡμῶν ἤτοι τοῦ ἀνά χεῖρας συγγραφικοῦ τούτου ἔργου, κοπιάσαντες ἀμέτρως, πρός τοῦτο ψυχικῶς καί σωματικῶς ἐπί μίαν δεκαεξαετίαν, ἄνευ οὐδ᾿ ἐπ᾿ ἐλάχιστον βοηθοῦ τινος ἤ βοηθήματός τινος ἤ οἰκονομικοῦ ὑπό τινος ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου, πλήν τῶν εὐγενῶς προσφερθέντων νά συνδράμωσιν ἡμᾶς οἰκονομικῶς φιλοτίμων φιλομαθῶν λίαν εὐγενῶν ᾿Αρχιερέων καί Ἱερέων ἁπάντων δέ αὐτῶν μνήμην εὐγνώμονα ποιούμενοι ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις προσευχαῖς ἡμῶν. (τόμ. Ζ΄ σ. 5048). Ποῦ νά βρεθεῖ δεύτερος ἄνθρωπος σήμερα σάν τόν Θεόκλητο Στράγκα. Καί εἶναι κύριος καί εὐγενής καί ἀξιοπρεπής. Γιά πρώτη φορά τά γράφει στόν πρόλογο καί στόν ἐπίλογο τοῦ τελευταίου τόμου καί καλά κάνει, ὄχι γιατί θέλει νά ζητήσει τίποτε, ἀλλά γιά νά μένουν ὡς μαρτυρία

γιά τό πώς μεταχειρίζεται ή σημερινή κοινωνία τους πνευματικούς ἐργάτες πού προσφέρουν χρήσιμο πνευματικό ἔργο. Ἔτσι μέ τόν τρόπο αὐτόν μᾶς ἔστησε ἑφτά τόμους καί 5200 σελίδες μνημεῖο ἐσαεί. Μᾶς ἔφερε τήν αἴσθηση τῶν συνεδριάσεων τῆς ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ζωντανή μπροστά μας καί μᾶς ἄφησε νά ἀκούσουμε τά «λαλήματα» τῶν ἱεραρχῶν ὅπως λέγονταν στήν αἴθουσα τῆς ἱεραρχίας. Ὁ Στράγκας ἔγινε ὁ Mansi γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Τά βιβλία τοῦ Στράγκα θά εἶναι χρήσιμα στούς θεολόγους, στούς ἱστορικούς, στούς κανονολόγους, στούς κοινωνιολόγους καί στούς ψυχολόγους. Κανείς δέν θά μπορεῖ νά γράψει γιά τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετά τό 1833 χωρίς νά συμβουλευθεῖ τά βιβλία τοῦ Στράγκα.

Στά ἔργα του ὁ ἐκδότης πρόσθεσε καί ὑποσημειώσεις. Στήν ἀρχή ὁ ἀναγνώστης τίς βλέπει κάπως περίεργα, ὕστερα ὅμως καταλαβαίνει ὅτι εἶναι αὐθόρμητες καί πηγαῖες καί μοιάζουν σάν νά ἔχει ὁ συγγραφέας μπροστά του τόν ἄνθρωπο καί τόν κουβεντιάζει. Πολλές φορές εἶναι πικρός καί καυστικός στίς ὑποσημειώσεις του. Ἔτσι τίς καταλαβαίνεις καλύτερα καί ἔχουν τή χάρη τους. Οἱ ὑποσημειώσεις αὐτές ἀξίζουν γιατί ὁ Στράγκας ἔζησε ἀπό κοντά πολλούς ἀνθρώπους τούς γνώρισε καί τούς μελέτησε μέ ὀξύτητα, ὅπως φαίνεται καί λέγει λιγώτερα ἀπό ὅσα θά ἤθελε. Ἰδού λοιπόν ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Στράγκας μέ ἑφτά τόμους καί 5200 σελίδες μέ 16 χρόνια μεροκάματο, χρεωμένος, κυνηγώντας τό «σκοπούμενον» τό ὁποῖον τελικῶς, εὐτυχῶς, ἐπέτυχε. Σέ ἐκλογές μητροπολιτῶν πῆρε λίγες ψήφους καί δέν ἔγινε μητροπολίτης. Οὐδέν κακόν ἀμιγές καλοῦ. Δέν θά ἔβγαζε τά βιβλία του. Τώρα εἶναι ἀθάνατος, ἐνῶ στήν ἄλλη περίπτωση θά ἦταν γραμμένος σέ ἕναν ἐπισκοπικό κατάλογο. Τώρα εἶναι ἐφημέριος σέ κεντρικό ναό τῶν Ἀθηνῶν. Μεγάλη ἡ δόξα, γιατί μποροῦσε νά ἦταν καί σέ ἕνα μικρό, σέ κάποια συνοικία καί δέν θά ἔλεγε τίποτε γιατί εἶναι ταπεινός ἄνθρωπος. Σέ κάθε τόμο παραθέτει συγχαρητήρια γράμματα ἀπό ἀρχιερεῖς, καθηγητές, ἀκαδημαϊκούς, καί λογίους μέ ἐπαίνους, εὖγε. Τά καλά λόγια οὔτε τά χρέη πληρώνουν οὔτε κάποια δημόσια ἀναγνώριση δίνουν. Θά περίμενε κανείς τώρα ἀφοῦ συμπληρώθηκε τό ἔργο,ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας νά βραβεύσει τόν ἀρχιμανδρίτη καί μέ ἕνα γενναῖο χρηματικό ποσό γιά νά ξεπληρώσει τά χρέη του ἤ ἕνα ἐκκλησιαστικό ἤ ἄλλο Ἵδρυμα νά δώσει ἕνα βραβεῖο ἤ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἡ ὁποία ἔχει θεολόγους μέλη καί πρέπει νά ἔμαθαν ὅτι ἀπό τό 1969 κυκλοφοροῦν ὄχι βιβλιαράκια ἀλλά 7 πολυσέλιδοι τόμοι τοῦ Στράγκα, τῶν 1.000 σελίδων ὁ καθένας. Ἄν τό ἔμαθαν ἄς εἰσηγηθοῦν στήν Ἀκαδημία νά τόν βραβεύσει. Θά ἀξίζει ἡ βράβευση αὐτή.

Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου

Στεργίου Ν. Σάκκου, Δ.Θ., Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Ἑρμηνεία Ψαλμῶν, Β΄, Ἑξάψαλμος - Προοιμιακός*, Θεσσαλονίκη, 1985, σελίδες 248.

Εἰς τό ὑπό κρίσιν ἔργον του ὁ Καθηγητής κ. Στέργιος Σάκκος ἑρμηνεύει δύο γνωστά ἐκκλησιαστικά ἀναγνώσματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τόν Ἑξάψαλμον καί τόν Προοιμιακόν ψαλμόν, πρός κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῶν φοιτητῶν, εἰς τούς ὁποίους διδάσκει τήν Ἑρμηνείαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἑκάστου ψαλμοῦ προηγεῖται κατατοπιστική Εἰσαγωγή, εἰς τήν ὁποίαν ἐρευνῶνται διάφορα θέματα, σχέσιν ἔχοντα πρός τήν ἐπιγραφήν, τόν συγγραφέα, τό περιεχόμενον, τήν ἀξίαν τοῦ ψαλμοῦ κ.ἄ. Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται τό κείμενον ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄. Εἰς ὡρισμένας ὅμως περιπτώσεις ὁ σ. λαμβάνει ὑπ᾽ ὄψιν του καί τό ἑβραϊκόν, τό ὁποῖον χρησιμοποιεῖ διά τῶν μεταφράσεων, σημειῶν ἐπί πλέον καί τήν κατά τό κείμενον τοῦτο ἀρίθμησιν τῶν ψαλμῶν. Τό κείμενον ἀποδίδεται εἰς ἁπλῆν νεοελληνικήν γλῶσσαν, γλαφυράν καί ὡραίαν. Εἰς τήν Ἑρμηνείαν, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ, ἀναλύεται τοῦτο μέ δόκιμον μέθοδον καί ἐπί τῇ βάσει τῶν ἔργων τῶν ἑρμηνευτῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καί τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν ὑπομνημάτων, ἑλληνικῶν καί ξένων. Ἡ χρῆσις τῶν ἔργων αὐτῶν δέν ἔχει ἐπηρεάσει σημαντικῶς τόν κ. Σάκκον, διότι οὗτος διαθέτει προσωπικόν τρόπον καί ὕφος ἑρμηνείας καί ἀναλύσεως τῶν ἁγιογραφικῶν κειμένων, ὡς μαρτυροῦν καί αἱ ἐπί τῆς Καινῆς Διαθήκης σχετικαί ἐργασίαι του. Ἄλλως τε τό ὑπ᾽ αὐτοῦ χρησιμοποιούμενον ξένον ὑλικόν εἶναι εὐδιάκριτον, καίτοι φυσικώτατα ἐντεταγμένον εἰς τήν Ἑρμηνείαν του. Οὕτω δύναται εὐχερῶς ὁ ἀναγνώστης νά διαπιστώση ἐφ᾽ ἑνός μέν τήν προσωπικήν τοῦ κ. Σάκκου συμβολήν εἰς τήν ἀνάλυσιν τῶν κειμένων, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ τάς ποικίλας ἀπόψεις τῶν ἄλλων ἑρμηνευτῶν, ἀπό τά ἔργα τῶν ὁποίων παραθέτει οὗτος πολλάς βραχείας ἤ μακράς περικοπάς. Συναφῶς παρατηροῦμεν ὅτι οὗτος δέν ἀσχολεῖται μέ τήν ἀνάλυσιν καί τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ψαλμῶν, ἴσως διότι αὕτη δέν ἐξυπηρετεῖ τόν διαφαινόμενον σκοπόν του, ὅστις εἶναι ἡ ἀνάδειξις τῆς θρησκευτικῆς ἀξίας τῶν ψαλμῶν.

Οἱ ἐπί μέρους ψαλμοί τοῦ Ἑξαψάλμου καί ὁ Προοιμιακός ἐξετάζονται ὡς ἑξῆς: 1) Ψαλμός 3· Ἀσφάλειά μου ὁ Θεός. Εἰσαγωγικά - Κείμενο - Μετάφρασι - Ἑρμηνεία (σελ. 7-19). 2) Ψαλμός 37· Οἱ ἀλγηδόνες τῆς ἁμαρτίας. Εἰσαγωγικά - Κείμενο κλπ. (σελ. 21-55). 3) Ψαλμός 62· Στήν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγικά - Κείμενο κλπ. (σελ. 57-82). 4) Ψαλμός 87· Ζωντανός στόν ἅδη. Εἰσαγωγικά - Κείμενο κλπ. (σελ. 83-

107). Ἀναλύων τόν ψαλμόν αὐτόν ὁ κ. Σάκκος προβάλλει τόν μεσσιακόν τούτου χαρακτῆρα καί τονίζει ὅτι πρόκειται περί «μιᾶς προφητείας γιά τό πάθος τοῦ Κυρίου», ἡ ὁποία «μᾶς ξεναγεῖ στόν ἐσωτερικό κόσμο τοῦ πάσχοντος Κυρίου» (σελ. 106). Ὡραιότατα δέ παρατηρεῖ, ὅτι «ὁ κάθε στίχος τοῦ ψαλμοῦ ἀποτελεῖ μία ψηφίδα κι ὅλοι μαζί ἀπαρτίζουν τήν εἰκόνα τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ πάσχοντος Κυρίου» (αὐτόθι), καί ἐπισημαίνει πρός τοῦτο τούς χαρακτηριστικούς ψαλμικούς στίχους 2-3, 4, 5, 8, 9, 11-13 καί 14 (σελ. 106-107). 5) Ψαλμός 102· Τραγούδι στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγικά - Κείμενο κλπ (σελ. 109-144). 6) Ψαλμός 142: Μετάνοια καί νέα ζωή. Εἰσαγωγικά - Κείμενο κλ.π. (σελ. 145-174). 7) Ψαλμός 103 (ὁ θαυμάσιος Προοιμιακός)· Δόξα στό Δημιουργό· Εἰσαγωγικά - Κείμενο κλπ. (σελ. 175-243).

Ἐν κατακλείδι παρατίθεται πίναξ βιβλιογραφίας, εἰς τόν ὁποῖον περιλαμβάνονται ὑπομνήματα πατέρων καί ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καί νεωτέρων ἑρμηνευτῶν, ἡμετέρων καί ξένων (σελ. 245-247).

Τό νέον τοῦτο ἔργον τοῦ κ. Σάκκου εἶναι λίαν ἐπιτυχές. Εὑρίσκεται δέ εἰς τό ἐπιστημονικόν ἐπίπεδον τοῦ Α΄ τεύχους τῆς ἐμπεριστατωμένης αὐτῆς ἑρμηνευτικῆς σειρᾶς. Σημειωτέον ὅτι εἰς τό τεῦχος τοῦτο, εἰς τό ὁποῖον ἀναλύονται ἕξ ἄλλοι ψαλμοί (οἱ 1, 2, 3, 5, 8 καί 21 [22]), γίνεται λόγος, ὡς ἐν Εἰσαγωγῇ, γενικώτερον μέν περί τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως καί τῶν ποιητικῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, εἰδικώτερον δέ περί τῆς προελεύσεως, τῆς διδασκαλίας, τῶν ἰδεῶν, τῆς γλώσσης καί τῆς καταστάσεως τοῦ κειμένου τοῦ Ψαλτηρίου, ὡς ἐπίσης καί περί τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χρήσεως τοῦ προσφιλεστέρου τούτου παλαιοδιαθηκικοῦ βιβλίου. Θεωροῦμεν περιττόν νά σημειώσωμεν, ὅτι τό ὑλικόν τό ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ σ. ἀπό τά ἔργα ἄλλων σχολιαστῶν τοῦ κειμένου, ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον καί εἰς βάσανον, καταλήγων ἄλλοτε εἰς τήν ἀπόρριψιν καί ἄλλοτε εἰς τήν κατοχύρωσιν διαφόρων ἀπόψεων. Αἱ προσωπικαί του δέ ἑρμηνευτικαί παρατηρήσεις εἶναι ἰδιάζουσαι καί ἐνδιαφέρουσαι καί καθιστοῦν τό βιβλίον τοῦτο ἀξιοσύστατον.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία - Κήρυγμα

Κατά τούς μήνας Ἰανουάριον καί Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1987, ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ἐχοροστάτησε καί ἐκήρυξε τόν Θεῖον Λόγον εἰς τούς κάτωθι ἱερούς Ναούς:

Ἰανουάριος

Τήν Πέμπτην 1 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου προέστη καί τῆς ἐπισήμου Δοξολογίας ἐπί τῷ νέῳ ἔτει. Δι᾿ ἐγκυκλίου του δέ ἀφιέρωσε τό ἔτος 1987 εἰς τόν ἱδρυτήν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης Ἀπόστολον Παῦλον.

Τήν Κυριακήν 4 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τήν Δευτέραν 5 τοῦ μηνός κατά τόν Μέγα Ἑσπερινόν τῶν Θεοφανείων εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τόν Θ. Λόγον ἐκήρυξεν ὁ Ἐλλογιμώτατος καθηγητής Πανεπιστημίου κ. Ἀντώνιος Παπαδόπουλος. Τήν Τρίτην 6 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ ὅπου ἐτέλεσε τόν Μέγα Ἁγιασμόν καί ἐν συνεχείᾳ προέστη τῆς καταδύσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν ὑδάτων εἰς τόν θαλάσσιον χῶρον τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Ἁγίας Σοφίας καί Βασ. Κωνσταντίνου. Τήν Τετάρτην 7 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Παρασκευήν 16 τοῦ μηνός, κατά τόν Μ. Ἑσπερινόν εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Τό Σάββατον 17 τοῦ μηνός, κατά τόν Μ. Ἑσπερινόν εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Τήν Παρασκευήν 23 τοῦ μηνός, κατά τόν Μ. Ἑσπερινόν εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν τῆς Ὁσίας Ξένης Χαριλάου. Τό Σάββατον 24 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῆς Παναγίας Δεξιᾶς ὅπου προέστη τοῦ ἐτησίου μνημοσύνου τοῦ καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θωμᾶ Προβατάκη. Τήν Κυριακή 25 τοῦ μηνός, εἰς τόν καθεδρικόν Ἱερόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Πέμπτην 29 τοῦ μηνός, κατά τόν Μ. Ἑσπερινόν εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Βούλγαρη. Τήν Παρασκευή 30 τοῦ μηνός, κατά τήν Πανεπιστημιακήν Λειτουργίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου προέστη τοῦ μνημοσύνου ὑπέρ τῶν εὐεργετῶν, τῶν καθηγητῶν, τῶν

φοιτητῶν καί τῶν ὑπαλλήλων τοῦ πανεπιστημίου. Ἐν συνεχείᾳ παρέστη εἰς τόν ἐπίσημον ἑορτασμόν ἐν τῇ Αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου.

Φεβρουάριος

Τήν Κυριακήν 1 τοῦ μηνός, κατά τήν Θ. Λειτουργίαν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Βούλγαρη. Τό δέ ἑσπέρας, κατά τόν Μ. Ἑσπερινόν εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Σωτῆρος. Τήν Δευτέραν 2 τοῦ μηνός εἰς τόν Μητροπολιτικόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Κυριακήν 8 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 15 τοῦ μηνός εἰς τόν Μητροπολιτικόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Κυριακήν 22 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου προέστη καί τῆς Δοξολογίας ἐπί τῇ ἀπελευθερώσει τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, τήν ὁποίαν διοργάνωσε ἡ Ἠπειρωτική Ἑστία Θεσ/νίκης.

Ἐπισκέψεις - Συνεδριάσεις

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων:

Τήν 3 Ἰανουαρίου, ἐτέλεσε τόν ἁγιασμόν καί ἐκήρυξε τάς ἐργασίας τοῦ παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου ἐν τῇ Αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου «ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ». Τήν 8 Ἰανουαρίου, παρέστη εἰς τήν κοπήν τῆς βασιλόπιτας κατά τήν ἐτησίαν σύναξιν τῶν ἀδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Θεοδώρας Θεσ/νίκης. Τήν 12 Ἰανουαρίου, προήδρευσε τῆς συνάξεως τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου ἐν τῇ Αἰθούσῃ Τελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Τήν 19 Ἰανουαρίου προέστη συνάξεως καί κοπῆς βασιλόπιτας τῶν Ἱεροψαλτῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἐν τῇ Αἰθούσῃ Τελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσ/νίκης. Τήν 21 Ἰανουαρίου ἐδέχθη τόν καθηγητήν πανεπιστημίου κ. Στέργιον Σάκκον. Τήν 26 Ἰανουαρίου ἐδέχθη τό προεδρεῖον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Θεσ/νίκης. Τήν 28 Ἰανουαρίου ἐδέχθη εἰς ἐθιμοτυπικήν ἐπίσκεψιν τόν Γενικόν πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν Θεσ/νίκῃ. Τήν 9 Φεβρουαρίου ἐτέλεσε τόν ἁγιασμόν ἐπί τῇ ἐγκαταστάσει τοῦ νέου ὑπουργοῦ Β. Ἑλλάδος κ. Στυλιανοῦ Παπαθεμελῆ. Τήν 11 Φεβρουαρίου, προήδρευσε συνάξεως τοῦ ἱεροῦ Κλήρου ἐν τῇ Αἰθούσῃ Τελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσ/νίκης. Τήν 19 Φεβρουαρίου, ἐδέχθη τόν Σεβ. Μητροπολίτην Περγάμου κ. Ἰωάννην, καθηγητήν Πανεπιστημίου. Τήν 25 Φεβρουαρίου, ἐδέχθη τόν κ. Β. Σταυρίδην, Καθηγητήν Πανεπιστημίου.

Τέλος, ἀπό 18-20 Φεβρουαρίου, προήδρευσε καί ἐδίδαξε κατά τό Σεμινάριον τῆς ἐξομολογητικῆς τοῦ Ἱεροῦ κλήρου ἐν τῇ Αἰθούσῃ Τελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσ/νίκης.

Περιοδικὰ καὶ βιβλία

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΦΥΛΛΑΔΙΑ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΒΙΒΛΙΑ

Ὀρθόδοξος Τύπος, Ἑβδομ. Ἐφημ. ἀριθμ. φύλ. 719-732

Καθολική, Ἑβδομ. Ἐφημ. ἀριθμ. φύλ. 2408-2420.

Καινή Κτίσις, Μηνιαῖον ὄργανον τῶν Ὀρθοδ. Χριστ. Ἑνώσεων, ἀριθμ. 886-887.

Ἐκκλησία, Ἐπιστ. Δελτ. τῆς Ἐκκλ. Ἑλλάδος, ἀριθμ. φύλ. 18-24 καί 1-3

Ἐνοριακή Πνοή, Δημ. Ἐνοριακόν Δελτίον Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Εὐόσμου Θεσ/νίκης, Ἀριθμ. 43

Σύνδεσμος, Μηνιαῖον Χριστ. Περιοδικόν, ἀριθμ. 196-199.

Ὁ Σωτήρ, Ὀρθόδ. Χριστ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 1213-1225.

Ζωή, Ὀρθ. Χριστ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 3423-3434.

Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος, Μηνιαῖον Περιοδ. Ι.Μ. Βερροίας, ἀριθμ. φύλ. 121-123.

Ὁσία Εἰρήνη Χρυσοβαλάντου, Μηνιαῖον Ὀρθ. Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 312.

Ἡ φωνή τοῦ Εὐαγγελίου, Μηνιαῖον Εὐαγ. Περιοδ. ἔτος 46ον τεῦχ. 12. Ἔτος 47ον τεύχ. 1-2.

Ἡ Δρᾶσις μας, Μηνιαῖον Φοιτ. Περιοδικόν, ἀριθμ. 243-244.

Ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἐπίσ. Περιοδικόν Ἐκκλησίας Κύπρου, τεύχ. 10-11.

Ὁ Ποιμήν, Μηνιαῖον Ἐκκλησ. Περιοδ. τῆς Ι.Μ. Μυτιλήνης, ἔτος ΝΑ΄ τεύχ. 12. - ΝΒ΄ τεύχ. 1.

Ἀνάπλασις, Μηνιαῖον Περιοδ. ἀριθμ. φύλ. 310.

Ἀκτῖνες, Μηνιαῖον Περιοδ. ἀριθμ. 476-478.

Ἐξωτερική Ἱεραποστολή, Ἔκδοσ. Ἀδελφ. Ὀρθοδ. Ἐξωτερ. Ἱεραποστ. πρώην «Οἱ φίλοι τῆς Οὐγκάντας» ἔτος ΚΓ΄ ἀριθμ. 96.

Ἀναγέννησις, Μηνιαῖον Ὀρθόδ. Χριστ. Περιοδ. Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, Νο. 358-360.

Ἁγία Λυδία, Μηνιαῖον Ὀρθ. Χριστ. περιοδικόν τεύχ. 167-170

Ἐκκλησιαστική Διακονία καί Μαρτυρία, Δελτίον τύπου καί πληροφοριῶν τῆς Ἱ. Μητρ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας, ἀριθμ. φύλλ. 107-109.

Ἁγία Φωτεινή ἡ ἰσαπόστολος, περιοδ. ἔκδ. Ἱ. Μητρ. Ἱεραπύτνης καί Σητείας, Ἀριθμ. φύλλ. 20-23.

Σταυρός, Μηνιαῖον ὄργανον ὁμωνύμου Ὀρθοδ. Ἱεραποστολικῆς Ἀδελφότητος, ἀριθμ. τεύχ. 309-311.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, Μηνιαῖον Ὄργανον Ι. Μητροπόλεως Φλωρίνης, ἀριθμ. 213-215.

'Απολύτρωσις, Μην. ὄργ. ὁμωνύμου 'Αδελφότητος Θεσ/νίκης, ἀριθμ. 491-494.
Μαρτυρία, Μην. ὄργαν. 'Ιερᾶς Μητρ. Κυδωνίας καί 'Αποκορώνου, 'Αριθμ. 92-94
Βυζαντινά Σήμαντρα, Μην. Περιοδικό 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Καστορίας, Νο 5, 1986.
'Ο Χριστιανός Μαθητής, 'Αριθμ. φύλ. 2-4
'Εκκλησιαστική Παράδοσις 'Αριθμ. φύλ. 30-31
Πληροφόρηση τῆς 'Εκκλησίας στό λαό, μην. ἔκδ. 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, 'Αριθμ φύλ. 70-72
'Ανησυχίες, τριμηνιαῖο περιοδικό τοῦ Χριστιανικοῦ 'Ομίλου Φοιτητῶν καί ἐπιστημόνων, ἔτ. Ζ', φύλ. 27
Φῶς στήν πορεία τοῦ λαοῦ, Μηνιαῖο Δελτίο 'Ι. Μητροπόλεως Νικαίας, ἔτ. 9, φύλ 69-70.
Διδαχή, μην. ἔκδ. 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, 'Αριθμ. φύλ. 434-436
Οἱ τρεῖς 'Ιεράρχαι, μην. περιοδικόν, 'Αριθμ. φύλ. 1433.
"Οσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», Περιοδ. 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Μονεμβασίας καί Σπάρτης, τεῦχ. 76.
Διακονία, "Εκδοσ. Παγκυπρίας ἕνωσης 'Ελλήνων Θεολόγων, 'Αριθμ. τεῦχ. 54-55
Παρουσία, Μην ἔκδ. τῆς 'Ιερᾶς Μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου, 'Αριθμ. 143-144
'Επίσκεψις, Δεκαπενθ. Δελτίον Εἰδήσεων, 'Αριθμ. 370-372
Πάντα τά ἔθνη, Τριμηνιαῖο 'Ιεραποστολικό περιοδικό, τεῦχος 19, Γ' τρίμηνο 1986
'Επίσκεψις, Δεκαπενθήμερον Δελτίο εἰδήσεων του 'Ορθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, 8 Δεκ. 1986, 15, 25 Δεκ. 1986
Γνωριμία τῆς 'Ιερᾶς Μητροπόλεως 'Αλεξανδρουπόλεως καί Σαμοθράκης, Σεπτέμ.-'Οκτώβρ.-Νοέμβ.-Δεκ. 1986
'Απόστολος Βαρνάβας, 'Επίσημο περιοδικό τῆς 'Εκκλησίας τῆς Κύπρου τεύχ. 7-8 'Ιούλ. - Αὔγουστ. τεύχ. 9 Σεπτέμβ. 1986.
Σήμαντρο, Χολαργός, Δεκ. 1986
St Vladimir's Theological Quarterly, , No 3/1986
Balletino di San Nicola Octobre - Novembre 1986 No 10/11.
'Αλιεύς, Περιοδικόν ἐκδιδόμενον προνοίᾳ τοῦ Σεβ. Μητροπ. Μαντινείας καί Κυνουρίας κου Θεοκλήτου, ἀρ. 152 Σεπτ. - 'Οκτώβρ. ἀρ. 153 Νοέμβρ. - Δεκέμβ. 1986.
Χριστιανική, τριμηνιαία Νομοκανονική ἐπιθεώρησις, 'Απρίλ. - 'Ιούν. 1986, τεῦχ. 278.
Δελτίο Βιβλικών Μελετών, "Εκδοσ. "Αρτος Ζωῆς, 'Ιαν. 'Ιούν. 1986
Μακεδονική Ζωή, τ. 245 'Οκτώβρ. 1986

B΄

Egrhazi Kronika, Nov-Dec. 1986
Revue Theologisque de Louvain, No 4, 1986
Unu Sancta, No 4, 1986
Orientalia Christiana Periodica, Roma 1986.
St. Mark, Manthly Review, Nov. 1986- Febr 1987
Augustinianum No 3, 1986
Le Lien, No 2, 1986
Sobotnost No 2, 1986
Irenikon No 3-4, 1986
Antonianum, No 3-4, 1986

Γ΄

Ὁ Ἑλληνισμός τοῦ ἐξωτερικοῦ, τεύχ. 403-405.
Ἠπειρωτική Ἑστία, τεύχ. 411-413
Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν, Ἰαν. - Ἰουν. 1986.

Δ΄

ΒΙΒΛΙΑ

Παναγιώτου Σιμωτᾶ, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Νικήτα Σεΐδου Σύνοψις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ΑΒ, 42, Ἔκδ. Π. Ι.Π.Μ. Θεσ/νίκη 1984, σελ. 340.
Γ.Α. Βακάλη, Ἐσωτερική Ἀναζήτηση (ποιήματα), Θεσ/νίκη 1987, σελ. 39.
Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ: *Ὁδός Καθάρσεως, Φωτισμοῦ καί Θεώσεως*, ἔκδ. Ἱεροῦ Ἡσυχαστηρίου Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ - Κουφάλια, Θεσ/νίκη 1986, σελ. 140.
Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Μητροπ. Δημητριάδος, *Ὁ ὀρθόδοξος μυστικισμός*, Βόλος 1987, σελ. 22.
Τοῦ ἰδίου, *Ἡ πρόσκληση τοῦ 21ου αἰῶνα*, Βόλος 1987, σελ. 24
Δωδώνη, τεῦχ. Α-Γ, ἐπιστημονική ἐπετηρίδα τοῦ τμήματος Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1985, σελ. 246 + 224.
Ἡ Ὀρθοδοξία ὡς πολιτική Διακονία, Ἔκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Λευκωσία 1984, σελ. 146.
La Divine Liturgie de Saint Jean Chrysostoe, Ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἑλβετίας.
Edition bilingue grec-français, commentée.
Genève - Thessalonique, Editions TERTIOS, Sous la direction de l' Archevêché de Suisse, 1986, 327p., 30-SFr.
Edition française, commentée.
Genève - Thessalonique, Editions TERTIOS, Sous la direction de l' Archevê-

ché de Suisse, 1986, 173p., 25-SFr.

Ἄννας Τσιτουρίδου, Ὁ Ζωγραφικός διάκοσμος τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ὀρφανοῦ στή Θεσσαλονίκη, Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Βυζαντινά Μνημεῖα 6, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 299, Σχήμ. 4, πίνακες 149.

Claudine Dauphin et Gershon Edelstein, L' Eglise Byzantin de Nahaviya (Israël), Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐερευνῶν, Βυζαντινά Μνημεῖα 5, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 126, πίνακες LXIX.

Ἀρχιμ. Σπυρίδωνος Λογοθέτου, Ἡ καρδιά, Ναύπακτος.

Στούς «Ἀναβαθμούς» καί στή μυστική κλίμακα, πού αὐτοί ἀποτελοῦν γιά τόν ὀρθόδοξο χριστιανό εἶναι ἀφιερωμένο ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ τελευταίου βιβλίου τοῦ *Π.Β. Πάσχου* πού κυκλοφόρησε αὐτές τίς μέρες ἀπό τίς ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ τίτλος του εἶναι «Ἡ δρόσος τοῦ Πνεύματος» καί στίς 286 σελίδες του περιέχονται πολλοί βίοι Ἁγίων, καί μιά πλατειά ἐπιλογή ἀπό κείμενα καί θέματα Ὀρθοδόξου πνευματικότητος! Ἡ «Δρόσος τοῦ Πνεύματος» ἀποτελεῖ τό β΄ μέρος τῆς γνωστῆς τριλογίας τοῦ συγγραφέα πού φέρει τόν τίτλο «Ἔρως Ὀρθοδοξίας» καί εἶναι μιά πολύ φροντισμένη ἔκδοση, σ' ἐκλεκτό χαρτί καί μέ πλούσια βυζαντινή εἰκονογράφηση καί διακόσμηση.

Ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωση. Πολύ σύντομα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἐπιμελητής τῆς ἐκδόσεως κ. Νικόλαος Λ. Φορόπουλος, Θεολόγος - Φιλόλογος, θά δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητος ἡ Δευτέρα ἔκδοση τοῦ μνημειώδους ἔργου τοῦ Μ.Γ. Γεδεών: Πατριαρχικοί Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαί καί βιογραφικαί Κων/πολις 1885-1889, βασισμένη στίς σημειώσεις πού ὁ ἴδιος ἄφησε στά κατάλοιπά του.

«UN REGARD ORTHODOXE SUR LA PAIX» Chambésy, les Editions du Centre Orthodoxe, Coll. «Etudes Théologiques», 7, 1986, 167 p. 25.-S. Fr.

«ORTHODOXIE ET MOUVEMENT OECUMENIQUE» Chambésy, les Editions du Centre Orthodoxe, Coll. «Etudes théologiques» 6, 1986, 228p., 40.-SFr.